КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТИЖБІР НАТАЛІЯ ЗІНОВІЇВНА

УДК: 352-043.86-029:33(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Спеціальність: 051 – Економіка
Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів містять посилання на відповідне джерело _____ Н.З. Тижбір

Науковий керівник: Баланюк Іван Федорович, доктор економічних наук, професор

Івано-Франківськ – 2026

АНОТАЦІЯ

Тижбір Н.З. Економічний механізм розвитку територіальних громад. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України, м. Івано-Франківськ, 2026.

У дисертації розкрито теоретичні та методичні основи економічного механізму розвитку територіальних громад. Досліджено сутність поняття «економічний механізм розвитку територіальних громад», яке позиціонується як складна інтегрована система взаємопов'язаних елементів, інструментів та важелів впливу, що забезпечують регулювання, стимулювання та координацію економічних процесів на локальному рівні. Виявлено, що ефективність механізму визначається узгодженою взаємодією п'яти підсистем: фінансово-бюджетної, інвестиційно-інноваційної, економічного стимулювання, організаційно-управлінської та інформаційно-аналітичної. Запропоноване визначення відрізняється від існуючих підходів комплексним охопленням усіх підсистем та урахуванням специфіки функціонування в умовах децентралізації.

Систематизовано детермінанти формування та розвитку територіальних громад. З'ясовано, що внутрішні чинники охоплюють: ресурсний потенціал, людський капітал, рівень інституційної спроможності та фінансову автономію, тоді як до зовнішніх належать: державна політика децентралізації, макроекономічна ситуація в країні, міжнародна технічна та фінансова підтримка, а також виклики воєнного часу. Встановлено, що повномасштабна збройна агресія виступає системним зовнішнім чинником, який трансформує пріоритети та потребує адаптації наявних інструментів економічного механізму.

Обґрунтовано методику дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад, що базується на інтеграції п'яти наукових підходів. Системний підхід забезпечує розгляд громади як цілісної соціально-економічної

системи. Функціональний підхід дозволяє розкрити аналітичну, регулятивну, стимулюючу, ресурсно-мобілізаційну та контрольну функції механізму. Інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних і неформальних інститутів. Програмно-цільовий підхід забезпечує концентрацію ресурсів на стратегічних пріоритетах. Інноваційно-економічний підхід розкриває роль цифровізації та Smart-інфраструктури в розвитку громад. Зазначена методика є невід'ємним інструментом для забезпечення комплексності й системності наукового пошуку.

Здійснено оцінку нормативно-правового забезпечення функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад. Виявлено, що регулювання здійснюється на основі багаторівневої правової бази, яка охоплює Конституцію України, профільне законодавство про місцеве самоврядування та децентралізацію, підзаконні акти Кабінету Міністрів України та нормативні документи органів місцевого самоврядування. З'ясовано, що реформа децентралізації суттєво розширила повноваження громад у сфері фінансового управління та залучення інвестицій, формуючи правові передумови для вдосконалення економічного механізму.

Проведено комплексну оцінку трансформації фінансово-бюджетної підсистеми економічного механізму розвитку громад України. Встановлено, що реформа децентралізації суттєво посилила фінансовий потенціал громад, про що свідчить значне зростання власних доходів місцевих бюджетів за досліджуваний період. Виявлено чотири основні тенденції: зростання фінансової спроможності, диверсифікація структури доходів, підвищення інвестиційної активності та цифрова трансформація управління. З'ясовано, що, незважаючи на позитивну динаміку, рівень фінансової автономії громад залишається нерівномірним, а значна частина громад продовжує залежати від міжбюджетних трансфертів.

Досліджено стан розвитку територіальних громад Івано-Франківської області. Виявлено значну диференціацію між громадами за рівнем фінансової спроможності, інвестиційної активності та цифровізації управління. З'ясовано, що громади, які сконцентрували на своїй території активну підприємницьку

діяльність, мають значно більші інвестиційні можливості для подальшого розвитку. Зроблено висновок, що проведення реформи децентралізації в цілому позитивно вплинуло на громади, надавши їм ресурси для самостійного вирішення питань місцевого розвитку, що відповідає загальній парадигмі місцевого економічного розвитку.

Проведено кореляційно-регресійний аналіз чинників фінансової спроможності громад. На основі методу найменших квадратів побудовано економетричну модель, яка охоплює вибірку з громад трьох областей та ідентифікує ключові чинники, що впливають на рівень власних доходів. Встановлено, що найбільший позитивний вплив чинять капітальні інвестиції, частка малого та середнього бізнесу та рівень цифровізації управління, тоді як рівень безробіття має значний негативний вплив. Висока якість моделі підтверджена стандартними статистичними критеріями, що свідчить про достовірність і придатність її для практичного застосування.

Здійснено інтегральну оцінку рівня розвитку громад Івано-Франківської області методом головних компонент із використанням мови програмування Python. Розрахована оцінка засвідчила наявність значних диспропорцій між громадами як за рівнем фінансової спроможності, так і за інвестиційною активністю. Встановлено, що більшість громад мають низький або середній рівень інтегрального показника, що вказує на необхідність системної підтримки та вдосконалення економічного механізму з урахуванням специфіки кожного типу громади.

Систематизовано джерела та механізми залучення додаткового фінансування розвитку громад. Досліджено особливості державних програм підтримки, програм Європейського Союзу, інструментів публічно-приватного партнерства, місцевих запозичень, краудфандингу та міжмуніципального співробітництва. Виявлено, що залучення зовнішнього фінансування передбачає відповідний рівень підготовленості громади та потребує проведення попередньої діагностики її фінансового й інституційного потенціалу. Розроблено рекомендації щодо

послідовності управлінських дій при зверненні до кожного типу зовнішнього фінансування.

Розроблено концептуальну модель удосконаленого економічного механізму розвитку територіальних громад, що включає п'ять взаємопов'язаних складових: джерела фінансування, напрямки використання коштів, інструменти реалізації, організаційне забезпечення та моніторинг результатів. Встановлено, що важливою умовою для впровадження механізму є залучення всіх зацікавлених у розвитку громади сторін, зокрема органів місцевого самоврядування, місцевого бізнесу, громадськості та зовнішніх інвесторів. Ефективна реалізація механізму передбачає поєднання бюджетного фінансування стратегічних потреб громади та активного залучення зовнішніх ресурсів, що забезпечує комплексний розвиток території та підвищення якості життя її мешканців.

Практичне значення одержаних результатів полягає у застосуванні теоретико-методичних та практичних рекомендацій у роботі органів місцевого самоврядування з питань формування економічного механізму розвитку громад, оцінки їх фінансової спроможності та залучення зовнішнього фінансування.

Ключові слова: економічний механізм, територіальні громади, децентралізація, фінансова спроможність, капітальні видатки, інвестиції, інноваційний розвиток, додаткове фінансування.

SUMMARY

Tyzhbir N.Z. Economic mechanism of territorial communities development. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 – Social and Behavioral Sciences in the specialty 051 Economics. Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2026.

The dissertation reveals the theoretical and methodological foundations of the economic mechanism of development of territorial communities. The concept of the «economic mechanism of development of territorial communities» is examined, which is

positioned as a complex integrated system of interrelated elements, instruments and levers of influence that ensure the regulation, stimulation and coordination of economic processes at the local level. It was found that the effectiveness of the mechanism is determined by the coordinated interaction of five subsystems: financial-budgetary, investment-innovative, economic stimulation, organizational-managerial and information-analytical. The proposed definition differs from existing approaches by its comprehensive coverage of all subsystems and by taking into account the specifics of functioning under decentralization.

The determinants of the formation and development of territorial communities are systematized. It was found that internal factors include: resource potential, human capital, the level of institutional capacity and financial autonomy, while external factors include: state decentralization policy, the macroeconomic situation in the country, international technical and financial support, as well as the challenges of wartime. It was established that the full-scale armed aggression acts as a systemic external factor that transforms priorities and requires adaptation of the existing instruments of the economic mechanism.

The methodology of research of the economic mechanism of development of territorial communities is substantiated, based on the integration of five scientific approaches. The systemic approach enables the examination of a community as a holistic socio-economic system. The functional approach makes it possible to reveal the analytical, regulatory, stimulating, resource-mobilisation and control functions of the mechanism. The institutional approach focuses on the role of formal and informal institutions. The program-target approach ensures the concentration of resources on strategic priorities. The innovation-economic approach reveals the role of digitalization and Smart infrastructure in the development of communities. This methodology is an integral tool for ensuring the comprehensiveness and consistency of scientific research.

An assessment of the regulatory and legal support for the functioning of the economic mechanism of development of territorial communities has been carried out. It was found that regulation is carried out on the basis of a multi-level legal framework that covers the Constitution of Ukraine, specialized legislation on local self-government and decentralization, secondary legislation of the Cabinet of Ministers of Ukraine and

regulatory documents of local self-government bodies. It was found that the decentralization reform significantly expanded the powers of communities in the field of financial management and investment attraction, creating legal preconditions for improving the economic mechanism.

A comprehensive assessment of the transformation of the financial-budgetary subsystem of the economic mechanism of development of communities of Ukraine has been conducted. It was established that the decentralization reform significantly strengthened the financial potential of communities, as evidenced by the significant growth of own revenues of local budgets over the studied period. Four main trends were identified: growth of financial capacity, diversification of the revenue structure, increase of investment activity and digital transformation of management. It was found that, despite the positive dynamics, the level of financial autonomy of communities remains uneven, and a significant part of communities continues to depend on interbudgetary transfers.

The state of development of territorial communities of Ivano-Frankivsk region has been investigated. Significant differentiation between communities in terms of the level of financial capacity, investment activity and digitalization of management was revealed. It was found that communities that have concentrated active entrepreneurial activity on their territory have significantly greater investment opportunities for further development. It is concluded that the implementation of the decentralisation reform has, on the whole, positively influenced communities by providing them with resources for the independent resolution of local development issues, which corresponds to the general paradigm of local economic development.

A correlation-regression analysis of the factors of financial capacity of communities was conducted. Based on the least squares method, an econometric model was built that covers a sample of communities from three regions and identifies key factors influencing the level of own revenues. It was established that the greatest positive influence is exerted by capital investments, the share of small and medium-sized businesses and the level of digitalization of management, while the unemployment rate

has a significant negative impact. The high quality of the model is confirmed by standard statistical criteria, which indicates its reliability and suitability for practical application.

An integral assessment of the level of development of communities of Ivano-Frankivsk region was carried out using the principal component analysis (PCA) method with the use of the Python programming language. The calculated assessment showed the presence of significant disparities between communities both in terms of the level of financial capacity and investment activity. It was established that the majority of communities have a low or medium level of the integral indicator, which indicates the need for systemic support and improvement of the economic mechanism taking into account the specifics of each type of community.

The sources and mechanisms of attracting additional financing for the development of communities have been systematized. The features of state support programs, European Union programs, public-private partnership instruments, local borrowings, crowdfunding and intermunicipal cooperation have been investigated. It was found that attracting external financing requires an appropriate level of community preparedness and requires a preliminary diagnosis of its financial and institutional potential. Recommendations on the sequence of managerial actions when applying to each type of external financing have been developed.

A conceptual model of the improved economic mechanism of development of territorial communities has been developed, which includes five interrelated components: sources of financing, directions of use of funds, implementation instruments, organizational support and monitoring of results. It was established that an important condition for the implementation of the mechanism is the involvement of all parties interested in the development of the community, in particular local self-government bodies, local business, the public and external investors. The effective implementation of the mechanism presupposes the combination of budgetary financing of strategic community needs and the active attraction of external resources, thereby ensuring the comprehensive development of the territory and the improvement of the quality of life of its residents.

The practical significance of the obtained results lies in the application of theoretical, methodological and practical recommendations in the work of local self-government bodies on the formation of the economic mechanism of development of communities, assessment of their financial capacity and attraction of external financing.

Keywords: economic mechanism, territorial communities, decentralization, financial capacity, capital expenditures, investment, innovative development, additional financing.

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України категорії Б

1. Баланюк І.Ф. Тижбір Н.З. Сутність економічного механізму розвитку сільських територіальних громад // Інноваційна економіка. Випуск №: 2-2023. С.71-77.

URL: https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1060

DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.2.9

2. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Грантова підтримка суб'єктів господарювання та її обліково-аналітичне забезпечення як інструмент стабілізації соціально-економічного розвитку територіальних громад // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2024. № 10. С. 9-17.

URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2024/10/10394

DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-10-10394

3. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Інноваційні підходи до розвитку територіальних громад // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2025. № 8. С. 15-22.

URL: https://humanitarian.com.ua/index.php/economics/article/view/1552

DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-8-11341

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

4. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Теоретичні аспекти економічного зростання та збереження навколишнього середовища територіальних громад / І.Ф. Баланюк, Н.З. Тижбір // *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2023: Функціонування сільськогосподарських підприємств на засадах циркулярної економіки*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 червня 2023 р. Львів: Галицька видавнича спілка, 2023. С. 58-60.

URL: https://lnup.edu.ua/attachments/article/3150/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20.pdf

5. Смушак М.В., Тижбір Н.З., Дем'янів А.В. Соціально-економічний розвиток аграрної сфери економіки / М.В. Смушак, Н.З. Тижбір, А.В. Дем'янів // *Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри*: зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф., 1 листопада 2023 р. Одеса: ОДАУ, 2023. С. 187-189.

URL: https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Zbirnyk-Braslavski-chytannya-2023.pdf

6. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Трансформація економічного механізму розвитку територіальних громад / І.Ф. Баланюк, Н.З. Тижбір // *Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри*: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 30 жовтня 2024 р. Одеса: ОДАУ, 2024. С. 235-237.

URL: https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Braslavski-chytannya-Zbirnyk-2024.pdf

ЗМІСТ

ВСТУП 13

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 19

1.1. Сутність економічного механізму розвитку територіальних громад 19

1.2. Особливості формування розвитку територіальних громад 31

1.3. Методологічні засади функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад 41

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 60

2.1. Роль територіальних громад у соціально-економічному розвитку регіону 60

2.2. Тенденції розвитку територіальних громад Івано-Франківської області 68

2.3. Чинники, що впливають на розвиток територіальних громад 77

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 89

3.1. Обґрунтування економічного механізму розвитку територіальних громад 89

3.2. Залучення додаткового фінансування до розвитку територіальних громад 99

3.3. Інноваційний розвиток територіальних громад 109

ВИСНОВКИ 132

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 135

ДОДАТКИ 145

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

CAGR Compound Annual Growth Rate – середньорічний темп зростання

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ДКС – Державна казначейська служба України

ДПП – державно-приватне партнерство

ДПС – Державна податкова служба України

ЄП – єдиний податок

ЄС – Європейський Союз

HHI – Herfindahl-Hirschman Index – індекс Херфіндаля-Хіршмана

ІФО – Івано-Франківська область

КМУ – Кабінет Міністрів України

МНК – метод найменших квадратів

МСП – мале та середнє підприємництво

МФУ – Міністерство фінансів України

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОТГ – об'єднана територіальна громада

PCA – Principal Component Analysis – метод головних компонент

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ТГ – територіальна громада

USAID– Агентство США з міжнародного розвитку

ЦНАПи –центри надання адміністративних послуг

ВСТУП

Актуальність теми. Реформа децентралізації, проведена в Україні з 2014 року, надала територіальним громадам як базовим одиницям місцевого самоврядування широкі повноваження для самостійного вирішення питань соціально-економічного розвитку. Ефективність функціонування цих громад безпосередньо впливає на добробут населення, розвиток підприємництва та конкурентоспроможність регіонів. Ключовим чинником, що визначає здатність громад реалізовувати стратегічні цілі розвитку, є наявність дієвого економічного механізму, що охоплює взаємопов'язані інструменти мобілізації ресурсів, стимулювання інвестиційної діяльності, цифровізації управління та залучення зовнішнього фінансування.

В ході бюджетної децентралізації територіальні громади отримали ширші фінансові ресурси у вигляді власних податкових надходжень. Тому актуальним є питання формування ефективного економічного механізму задля оптимального використання цих ресурсів та залучення додаткового фінансування. Важливим є дослідження поточного стану громад, оскільки вони мають різні обсяги фінансових ресурсів та різний рівень інституційної спроможності. В умовах воєнного стану, що спричинив скорочення власної дохідної бази через перерозподіл частини ПДФО до державного бюджету, ці питання набувають особливої гостроти.

Дослідження проблем розвитку територіальних громад та їх економічного механізму висвітлено у працях учених, зокрема: Ачкасова А., Баланюка І., Благуна І., Беновської Л., Бутка І., Васильченка Г., Вишиванюка М., Вітлінського В., Волосюка М., Гейця В., Гейди О., Дзолліфа І., Дмитренка А., Єріної А., Єременко Н., Жаворонкової Г., Ільченко Н., Казюк Я., Карпенка О., Крушельницької Т., Кудряшова В., Левандівського О., Лещук Г., Луніної І., Медвідя В., Мельтюхової Н., Мороза О., Моргачова І., Павлюка А., Парасюк І., Пастуха К., Патицької Х., Плюща І., Путятіна Ю., Радіонової І., Сас Л., Сахацького М., Сторонянської І., Ткачука А., Федулової Л., Шарапова О., Шеленко Д. та ін. Проте незважаючи на вагомий науковий доробок, питання

комплексного вдосконалення економічного механізму розвитку громад в умовах децентралізації та воєнного стану потребують подальшого дослідження. Усе це зумовило актуальність дисертаційного дослідження та вибір його теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Результати дисертації відповідають плану наукових досліджень Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, а саме: «Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення виробничо-господарських структур регіону» (номер державної реєстрації 0111U000875, 2011–2025 рр.), в межах якої автором здійснено оцінку фінансово-економічних показників 62 територіальних громад Івано-Франківської області, побудовано економетричну модель чинників фінансової спроможності та розроблено концептуальну модель удосконаленого економічного механізму розвитку громад.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі завдання:

– дослідити теоретичні засади та уточнити сутність поняття «економічний механізм розвитку територіальних громад», систематизувати його підсистеми та принципи функціонування;

– виявити і класифікувати детермінанти формування та розвитку територіальних громад за внутрішніми та зовнішніми чинниками;

– обґрунтувати методику дослідження економічного механізму розвитку громад на основі інтеграції системного, функціонального, інституційного, програмно-цільового та інноваційно-економічного підходів;

– здійснити комплексну оцінку трансформації економічного механізму розвитку громад України та Івано-Франківської області за 2014–2024 рр.;

– провести кореляційно-регресійний аналіз чинників фінансової спроможності громад та побудувати відповідну економетричну модель;

– оцінити рівень розвитку 62 громад Івано-Франківської області із застосуванням методу головних компонент (PCA) та мови програмування Python;

– систематизувати джерела і механізми залучення додаткового фінансування розвитку громад в умовах воєнного часу;

– розробити концептуальну модель удосконаленого економічного механізму розвитку територіальних громад та обґрунтувати напрями їх інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є економічні процеси та відносини, що виникають у ході розвитку територіальних громад в умовах реформи децентралізації в Україні.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних положень щодо формування і вдосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі місцевого самоврядування, децентралізації, бюджетних відносин та регіональної економіки. У процесі виконання дисертаційної роботи застосовано: методи аналізу і синтезу – з метою опрацювання понятійно-категоріального апарату економічного механізму розвитку громад та систематизації його структурних елементів; абстрактно-логічний метод – для побудови теоретичного підґрунтя та концептуальної схеми досліджуваного механізму; статистичний метод – для обробки та узагальнення даних про фінансові параметри і соціально-економічний стан територіальних громад; кореляційно-регресійний аналіз – для кількісної ідентифікації факторів, що зумовлюють рівень фінансової спроможності громад, із залученням засобів Python; метод інтегрального оцінювання – для побудови узагальненого індексу розвитку громад та їх типологізації відповідно до виявлених рівнів; метод порівняльного аналізу – для зіставлення ключових характеристик окремих громад між собою та з регіональними середніми значеннями; структурний метод – для дослідження внутрішніх зв'язків між підсистемами економічного механізму: фінансово-економічною, інституційно-управлінською, інвестиційно-інноваційною та соціально-інфраструктурною; графічний метод – для наочного представлення

отриманих результатів, схематичного зображення структури механізму та динаміки досліджуваних показників.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є законодавчі та нормативно-правові акти органів державної і місцевої влади, офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби, Головного управління Державної казначейської служби в Івано-Франківській області, статистичні збірники Державної служби статистики, матеріали веб-порталів відкритих даних, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених, фінансова і бюджетна звітність органів місцевого самоврядування, а також власні розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методичних засад та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо формування економічного механізму розвитку територіальних громад, зокрема:

удосконалено:

– *трактування поняття «економічний механізм розвитку територіальних громад»*, яке, на відміну від існуючих підходів, розглядається як складна інтегрована система п'яти взаємопов'язаних підсистем – фінансово-бюджетної, інвестиційно-інноваційної, економічного стимулювання, організаційно-управлінської та інформаційно-аналітичної, – що забезпечують регулювання та координацію економічних процесів громади в умовах децентралізації та воєнного стану;

– *методичний інструментарій дослідження* шляхом інтеграції системного, функціонального, інституційного, програмно-цільового та інноваційно-економічного підходів, що забезпечує комплексність і системність наукового аналізу;

– *модель інтегральної оцінки рівня розвитку громад*, розраховану методом головних компонент (PCA) із застосуванням мови програмування Python, яка, на відміну від попередніх підходів, охоплює показники фінансової спроможності, інвестиційної активності та цифровізації управління;

– *систему показників оцінки фінансової спроможності громад*, доповнену коефіцієнтом фінансової спроможності (Кфс), індексом Херфіндаля-Хіршмана для

вимірювання диверсифікації структури доходів та показником CAGR для аналізу динаміки власних доходів;

набули подальшого розвитку:

– наукові підходи до класифікації чинників розвитку територіальних громад, систематизованих за групами (економічні, фінансові, соціальні, інституційні, інфраструктурні, географічні) із виокремленням внутрішніх та зовнішніх факторів впливу;

– інструментарій залучення додаткового фінансування розвитку громад, що охоплює механізми публічно-приватного партнерства, програми ЄС (Interreg NEXT для ІФО), місцеві запозичення та краудфандинг, адаптований до умов воєнного часу;

– *концепція інноваційного розвитку територіальних громад* за п'ятьма пріоритетними напрямами: цифрова трансформація управління, розвиток інноваційної економіки, енергоефективність та екологічні інновації, розвиток людського капіталу і смарт-спеціалізація.

Практичне значення одержаних результатів полягає у застосуванні теоретико-методичних та практичних рекомендацій у роботі органів місцевого самоврядування з питань формування економічного механізму розвитку громад, оцінки фінансової спроможності та залучення зовнішнього фінансування.

Результати дослідження використані при розробці місцевих цільових програм розвитку Лисецької територіальної громади (довідка № 515/01-27 від 09.10.2025) у роботі Лисецької селищної ради Івано-Франківського району, Івано-Франківської області.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується їх використанням у діяльності Громадської організації «ІДЕЯ РОЗВИТКУ». Зокрема, теоретичні положення, аналітичні розробки, методичні підходи та результати оцінювання рівня соціально-економічного розвитку територіальних громад були використані під час підготовки та реалізації громадських ініціатив, розроблення проєктних пропозицій, спрямованих на підтримку місцевого розвитку, а також при

формуванні рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування територіальних громад (довідка № 7 від 27.10.2025).

Практичне значення одержаних результатів підтверджується їх використанням у діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Автотранс-Ів». Зокрема, аналітичні розробки, висновки та результати оцінювання рівня розвитку територіальних громад були враховані під час підготовки плану розвитку господарської діяльності підприємства (довідка №15/25 від 11.03.2025).

Теоретико-методичні та науково-практичні пропозиції застосовуються під час навчального процесу Карпатського національного університету імені Василя Стефаника при викладанні навчальної дисципліни «Основи економічного контролю» (довідка № 2026-01-26/6-12/326 від 12.02.2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням автора. Подані на захист наукові розробки, узагальнення, результати, висновки, пропозиції та рекомендації є самостійно одержаною, особистою власністю автора та відображають її внесок у теорію, методику та практику формування економічного механізму розвитку територіальних громад. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення та ідеї, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження та основні положення дослідження оголошені та оприлюднені на міжнародних конференціях, а саме: XII Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (Дубляни, 2023); I Міжнародній науково-практичній конференції «Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри» (Одеса, 2023); II Міжнародній науково-практичній конференції «Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри» (Одеса, 2024).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота включає 40 таблиць, 8 рисунків, 9 додатків. Список використаних джерел містить 99 найменувань на 10-ти сторінках. Додатки розміщені на 19-и сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність економічного механізму розвитку територіальних громад

Реформа децентралізації в Україні, проведена в 2014 році, вплинула на становлення територіальних громад як суб'єктів соціально-економічного розвитку регіону. Управління громадами потребує розробки механізмів для їх сталого розвитку, які є одним із інструментів управління. В економіці вивченню механізмів розвитку приділено багато уваги вчених-економістів. Останні десять років вчені та науковці часто дискутують про такі твердження, як «розвиток громади», «місцевий економічний розвиток», «залучення територіальної громади», «стратегічний план розвитку громади», «механізм розвитку», тощо, щодо використання їх для розробки стратегії розвитку громад. Адже саме реформа децентралізації дала поштовх для розробки програм та концепцій розвитку територіальних громад. Серед них відомі «Концепція регіональної політики», «Концепція сталого розвитку населених пунктів», Закон України «Про засади стимулювання розвитку регіонів та депресивних територій». Для реалізації концепцій розвитку розпочалось створення інституції, зокрема фондів розвитку громад, агенцій місцевого та регіонального розвитку, центрів економічного розвитку громад тощо.

Методологічною основою дослідження механізмів розвитку територіальних громад є системний підхід, який дозволяє розглядати громаду як цілісне утворення з властивими йому закономірностями функціонування. Територіальна громада виступає системою.

Система – сукупність об'єктів, розглядувана як єдине ціле [1, с. 5]. Будь-яка система має такі властивості: цілісність; якісна визначеність; упорядкованість, структурованість, стійкість та кінцева мета. Економіка країни є багатовимірною та

багатоелементною системою. У контексті системного підходу територіальна громада розглядається як елемент економічної системи держави.

Економічна система – сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету [2, с.66]. Складовими економічної системи є продуктивні сили, економічні відносини та механізм господарювання. Оскільки механізм господарювання є складовою економічної системи, доцільним є розгляд сутності поняття «механізм» у контексті економічної науки.

«Механізм» в загальному – сукупність станів і процесів, система, спосіб визначення порядку певної діяльності, внутрішня будова чогось. Вивченню даного поняття присвячено праці закордонних вчених, зокрема І. Ансофф, Б.З. Мільнера, П. Друкер. У цьому напрямі працює й низка вітчизняних дослідників, а саме В.І. Мацибора, С.В. Мочерний, Є.Г. Панченко, К.О. Раїцький.

І. Ф. Радіонова стверджує, що для застосування поняття економічного механізму необхідне «певне початкове економічне явище, яке під дією внутрішніх або зовнішніх факторів впливу започатковує й ряд інших. Складовими елементами механізму завжди будуть і саме початкове явище, і завершальне, а також внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на них» [3]. В.П. Кудряшов стверджує, що економічний механізм є «сукупністю різних інструментів, основним з яких є диверсифікація, що використовує переваги комбінування, проникнення у нові високорентабельні галузі, забезпечує компенсацію зниження прибутку на ринку одних товарів за рахунок високих прибутків на інших ринках» [4]. Згідно з підходом І.С. Плюща «економічний механізм – це сукупність економічних важелів і регуляторів виробництва» [5]. На думку О.П. Брижак це «сукупність методичних інструментів, які дають можливість моделювати варіанти прийнятих рішень, розробляти засоби їх аналізу й реалізації, чим підвищують їх обґрунтованість та знижують ризик від упровадження» [6, с. 77.]. Путятін Ю. розділяє економічні механізми на 3 види: власне економічні, організаційно-економічні і організаційно-управлінські [7]. За словами авторів, економічний механізм має характерну рису – автоматичний характер щодо активних процесів чи діяльності.

Економічний механізм складається із основних складових:

− організаційної – необхідна для зв’язку між структурними елементами;

− функціональної – система видів діяльності, які спрямовані для досягнення цілей;

− процесної – підготовка та прийняття управлінських рішень.

Пропонуємо під «економічним механізмом» розуміти взаємопов’язану систему інструментів для ефективного впровадження впливу на економічні процеси та їх регулювання на макро-, мезо-, мікрорівнях економіки.

Економічний механізм – одна із категорій економічної теорії. Він поєднує в собі державне регулювання та саморегуляцію ринкового механізму. На різних етапах розвитку економічної системи застосовуються різні економічні механізми з їх характерними принципами дій та спрямованістю. На формування економічного механізму впливають обсяги державного втручання та макросередовище дії механізму, адже його складно спрогнозувати. Для ефективного функціонування економічних систем необхідна якісна взаємодія між ринковими силами та державним регулюванням. Регулювання необхідне для визначення умов та напрямів розвитку економічних систем, а ринковий механізм регулює якість на споживчих ринках та взаємовідносини всередині них. Для побудови будь-якої економічної системи необхідне ринкове регулювання, а для стійкості – державне регулювання.

Під час обґрунтування економічного механізму також слід передбачати і його наслідки. Адже саме ефективне проектування діяльності є одним із важливих складових функціонування економічних систем. Тому необхідне вивчення дії компонентів економічного механізму та знаходження оптимальних параметрів роботи економічного механізму. Спрямованість економічного механізму визначає стратегія економічного розвитку країни.

Механізми розвитку громад можна класифікувати за різними критеріями. Один з можливих підходів до цієї класифікації – за видами змісту (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Класифікація механізмів за напрямком дії

Вид механізму	Обґрунтування
Економічний	Забезпечує зростання економічного потенціалу громад через розвиток підприємництва, залучення інвестицій, диверсифікацію джерел доходів та підвищення фінансової спроможності територій.
Соціальний	Передбачає поліпшення якості життя населення та забезпечення соціальної підтримки. Охоплює розвиток освіти, охорони здоров'я, культурних і спортивних ініціатив, наукових досліджень та інновацій.
Політичний	Забезпечує підвищення рівня демократії та участі громадян у прийнятті рішень. Включає підтримку громадських організацій, забезпечення відкритості управління та розвиток системи місцевого самоврядування.
Екологічний	Забезпечує збереження природних ресурсів та екологічно стійкий розвиток громад. Охоплює заходи щодо зменшення викидів, підтримки відновлюваної енергетики та раціонального природокористування.
Інфраструктурний	Передбачає розвиток інфраструктури громад, включаючи дорожню, транспортну, енергетичну, телекомунікаційну та іншу інфраструктуру. Охоплює поліпшення доступу до комунікаційних засобів, розвиток транспорту та підтримку місцевих підприємств.
Технологічний	Базується на використанні сучасних технологій для підвищення конкурентоспроможності та розвитку громад. Включає підтримку інновацій, впровадження технологій енергоефективності та розвиток цифрових

Продовження табл. 1.1

	технологій енергоефективності та розвиток цифрових технологій.
Культурний	Передбачає збереження та розвиток культурної спадщини, підтримку мистецтва, культури та туризму. Охоплює створення музейних та культурних центрів, підтримку мистецьких проектів, розвиток туристичної галузі.

Джерело: побудовано автором на основі [8, 9].

Згідно енциклопедії економічний механізм – «сукупність організаційних структур та комплекс форм і методів, що ними використовуються» [10, с 317].

За словами М.Г. Грещака, «економічний механізм діє через економічні інтереси як усвідомлені матеріальні потреби людей та складається з комплексу економічних способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об’єктивні економічні закони» [11].

Економічний механізм – це система засобів, методів та інструментів, які використовуються в економічній сфері з метою забезпечення раціонального використання ресурсів та ефективної роботи економіки в цілому. Економічний механізм забезпечує здійснення економічної політики, стимулює виробництво, регулює ціни та забезпечує економічне зростання.

Економічний механізм може містити різні інструменти, такі як фінансові, податкові, кредитні, регуляторні та інші. Ці інструменти використовуються для забезпечення різних економічних процесів, включаючи збільшення виробництва, стимулювання інвестицій, зниження інфляції, забезпечення стабільності фінансової системи та інших.

Економічний механізм є ключовим інструментом для забезпечення ефективного функціонування економіки та досягнення її цілей. На його результативність впливає ряд ключових факторів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Принципи результативності економічного механізму

Принцип	Характеристика
Якість регулювання	Результативність економічного механізму залежить від якості законодавства та правил регулювання, а також від дієвості механізмів контролю та нагляду за дотриманням цих правил.
Гнучкість	Економічний механізм повинен бути достатньо гнучким, щоб реагувати на зміни в економіці та забезпечувати результативність регулювання в різних ситуаціях.
Транспарентність	Результативність економічного механізму також залежить від того, наскільки транспарентними є правила та процедури регулювання, а також від доступності інформації про регулювання та його наслідки.
Результативність	Результативність економічного механізму оцінюється за його спроможністю забезпечувати досягнення економічних цілей, таких як збільшення ВВП, створення робочих місць, зменшення інфляції тощо.
Інноваційність	Результативність економічного механізму також залежить від того, наскільки інноваційними та адаптивними він є до нових викликів та можливостей, які виникають у змінному економічному середовищі. Інноваційний розвиток територіальних громад вимагає комплексного підходу до формування механізмів їх фінансового забезпечення та управлінської діяльності [12].

Джерело: узагальнено автором.

На нашу думку, економічний механізм розвитку територіальних громад – це система законодавчих, нормативно-правових, фінансових, податкових,

організаційних та інших заходів, які сприяють створенню умов для ефективного функціонування і розвитку територіальних громад.

До основних складових економічного механізму розвитку територіальних громад відносять:

1. *фінансове забезпечення* – передбачає виділення коштів з державного та місцевого бюджету для забезпечення потреб громад у розвитку і підтримці життєзабезпечення населення;

2. *податкова політика* – забезпечує збільшення доходів громад, нарощування обсягів інвестицій та стимулювання розвитку підприємницької діяльності;

3. *ліцензування і реєстрація бізнесу* – забезпечує легальність та реєстрацію підприємств, що працюють на території територіальних громад, та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства;

4. *регулювання цін* – передбачає регулювання цін на товари та послуги, що надаються на території громад, що сприяє підвищенню їх доступності для населення;

5. *розвиток інфраструктури* – створення та розвиток інфраструктури (транспортної, енергетичної, соціальної, туристичної тощо) дозволяє забезпечити комфортне життя та привабливість для інвесторів і підприємців;

6. *підтримка підприємництва* – передбачає сприяння створенню нових підприємств, підтримку вже існуючих підприємств, створення сприятливих умов для бізнесу;

7. *залучення інвестицій* – передбачає створення сприятливих умов для інвесторів, розробку та просування проектів, які мають потенціал для привернення інвестицій;

8. *розвиток людських ресурсів* – забезпечується шляхом підтримки освіти та кваліфікації населення, створення умов для залучення талановитих людей на територію громади, розвитку медичної та соціальної сфери;

9. *розвиток туризму та культури* – дозволяє залучати інвестиції та створювати нові робочі місця шляхом розвитку туристичної інфраструктури, сприяння культурному життю та розвитку творчих індустрій;

10. *економічне регулювання* – здійснюється шляхом застосування економічних інструментів, таких як податки, мита, тарифи тощо, що допомагає забезпечити економічний розвиток території та стабільність економічного середовища;

11. *розвиток інновацій* – передбачає підтримку науково-дослідних робіт та створення інноваційних центрів, які сприятимуть розвитку нових технологій та високотехнологічних галузей.

Для досягнення максимальної ефективності економічний механізм повинен бути належним чином спроектований та реалізований. Результативність економічного механізму виявляється через:

− *економічне зростання та розвиток.* Якщо економічний механізм сприяє збільшенню обсягів виробництва, стимулює інвестиції та підприємницьку активність, то це свідчить про його ефективність;

− *ефективність використання ресурсів*. Якщо економічний механізм дозволяє забезпечити оптимальне використання ресурсів, зменшення витрат та енергетичної ефективності, то це свідчить про його ефективність;

− *політична стабільність*. Якщо економічний механізм сприяє створенню стабільного економічного та політичного середовища, то це також свідчить про його ефективність;

− *соціальний прогрес*. Якщо економічний механізм дозволяє покращувати якість життя населення, забезпечувати соціальний захист та підвищувати рівень освіти та культури, то це також є ознакою його ефективності.

Отже, результативність економічного механізму визначається його здатністю досягати поставлених цілей та сприяти забезпеченню рівномірного й сталого розвитку економіки та суспільства в цілому.

Економічний механізм розвитку територіальних громад – це сукупність інструментів, які спрямовані на підтримку та розвиток економічної діяльності на

території громади. Він складається з різних елементів, які сприяють залученню інвестицій, розвитку підприємництва та створенню нових робочих місць

Теоретичні засади економічного механізму розвитку територіальних громад формуються на перетині кількох фундаментальних концепцій регіональної економіки та теорії місцевого розвитку. Ці концептуальні підходи визначають стратегічні орієнтири та інструментальне забезпечення процесів соціально-економічного зростання громад в умовах децентралізації. Комплексне осмислення цих теоретичних положень дозволяє сформувати цілісне розуміння механізмів, які забезпечують ефективне функціонування та розвиток територіальних громад як самостійних суб'єктів економічних відносин.

Розглянемо основні теоретичні концепції, що становлять його методологічну основу. Серед них найбільш значущими є теорія конвергенції, теорія кластерів, концепція ендогенного розвитку та інші сучасні підходи до регіонального економічного розвитку, які пояснюють особливості та закономірності функціонування економічних механізмів на рівні територіальних громад.

1. Теорія конвергенції, обґрунтована в працях Р. Барро та Х. Сала-і-Мартіна [13], стверджує, що економіки менш розвинених регіонів повинні доганяти за рівнем розвитку більш розвинені регіони, які досягли вищого рівня економічного розвитку. Незважаючи на те, що процес конвергенції може мати свої обмеження і виклики, ця теорія сприяє розробці політик економічного розвитку, спрямованих на підтримку регіонів і громад, які потребують покращення своїх економічних показників.

2. Теорія кластерів, розроблена М. Портером [14], передбачає концентрацію взаємодіючих та взаємо підтримуючих підприємств та інших суб'єктів господарювання в певній географічній області. Основна ідея полягає в тому, щоб об'єднати зусилля різних підприємств та громад для створення конкурентних переваг та розвитку економіки регіону. Ця теорія спрямована на підвищення ефективності та конкурентоспроможності підприємств, що знаходяться в одному регіоні, через співпрацю, обмін знаннями та ресурсами.

3. Теорія інновацій, започаткована Й. Шумпетером [15], базується на впровадженні нововведень і технологічних змін для підвищення ефективності та конкурентоспроможності регіону. Розвиток територіальних громад передбачає активізацію інноваційних процесів, що веде до зміни виробничих процесів, посилення конкурентних переваг та підвищення якості життя населення.

4. Теорія розвитку людського капіталу, обґрунтована Г. Беккером та Т. Шульцем [16], розглядає людський потенціал, освіту, навички та здоров'я як ключові фактори, що визначають ефективність економіки регіону. Зростання якості освіти та доступності медичних послуг, розвиток професійних навичок та загальна турбота про розвиток людського потенціалу сприяють підвищенню продуктивності праці та конкурентоспроможності громади.

Такі теоретичні положення регламентують, що економічний механізм розвитку територіальних громад повинен інтегрувати зазначені теоретичні підходи в єдину систему взаємодоповнюючих інструментів, адаптованих до специфічних умов функціонування українських громад. Ефективність такого механізму визначається не лише застосуванням окремих теоретичних концепцій, а їх синергетичною взаємодією, що забезпечує комплексний вплив на всі аспекти соціально-економічного розвитку території. В умовах децентралізації особливого значення набуває здатність територіальних громад самостійно формувати та реалізовувати власні стратегії розвитку, базуючись на принципах конвергенції, кластеризації, інноваційності та розвитку людського капіталу, що дозволяє максимально ефективно використовувати наявні ресурси та створювати передумови для сталого економічного зростання.

Однією з ключових теоретичних засад економічного розвитку територіальних громад є принципи сталого розвитку, що означає забезпечення економічного зростання, соціальної стабільності та екологічної рівноваги з метою збереження та покращення умов життя поточних і майбутніх поколінь. Стратегічні пріоритети розвитку територіальних громад мають базуватися на комплексному підході до формування економічного механізму, що забезпечує їх фінансову спроможність та інституційну стійкість [17].

Також до теоретичних засад економічного розвитку територіальних громад можна віднести принцип диверсифікації економіки, який передбачає розширення та зміну структури економіки та соціально-економічних ресурсів громади для досягнення більшої стійкості та різноманітності джерел доходів.

Як зазначають І.Ф. Баланюк та Н.З. Тижбір, диверсифікація джерел фінансування відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової спроможності громад та їх здатності реалізовувати стратегічні пріоритети розвитку [18].

Результативність економічного механізму виявляється через його вплив на ключові аспекти розвитку територіальних громад, серед яких: економічне зростання, раціональне використання ресурсів, політична стабільність, соціальний прогрес, диверсифікація економіки, інституційне середовище, конкурентоспроможність та соціальне забезпечення.

Економічне зростання та розвиток проявляється у збільшенні обсягів виробництва, стимулюванні інвестицій та підприємницької активності. *Раціональність використання ресурсів* передбачає оптимальне використання ресурсів, зменшення витрат та підвищення енергетичної ефективності. Економічний механізм також сприяє забезпеченню *політичної стабільності* через створення стабільного економічного та політичного середовища. *Соціальний прогрес* включає покращення якості життя населення, забезпечення соціального захисту та підвищення рівня освіти і культури.

Диверсифікація економіки може відбуватися на різних рівнях, включаючи:

− галузеву диверсифікацію – передбачає розширення спектру галузей та сфер економіки, які розвиваються в територіальній громаді. Наприклад, розвиток не лише промисловості, але і сфери послуг, аграрного сектору, туризму, технологій та інших;

− доходову диверсифікацію – це спроба розширити джерела доходів територіальної громади, що може включати розвиток місцевого підприємництва, залучення інвестицій, створення різноманітних проектів та програм для залучення коштів;

– інфраструктурну диверсифікацію – розвиток різних видів інфраструктури, таких як транспортна, соціальна, освітня та медична та забезпечення різноманітних сервісів для мешканців та бізнесу;

– соціальну диверсифікацію – для забезпечення різноманітних можливостей для розвитку соціальних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, та інші;

– екологічну диверсифікацію – розвиток екологічних технологій, збереження природних ресурсів та розвиток екологічних ініціатив.

Важливою є роль *інституційного середовища* в економічному розвитку територій, зокрема ефективної влади, яка забезпечує правову стабільність, підтримку бізнесу, а також розвиток та збереження якісних інституційних механізмів.

Конкурентоспроможність відображає здатність економіки конкурувати на світовому ринку і забезпечувати високу якість продукції та послуг.

Соціальне забезпечення в економічному механізмі розвитку територіальних громад відіграє ключову роль у створенні стійкого та справедливого суспільства. Це обумовлено необхідністю забезпечення соціальної справедливості, боротьби з бідністю та підтримки населення в різних соціальних ситуаціях.

Економічний механізм розвитку територіальних громад являє собою складну багаторівневу систему, яка базується на фундаментальних теоретичних концепціях регіональної економіки та інтегрує широкий спектр інструментів державного регулювання, ринкової саморегуляції та місцевого самоврядування. Теоретичні засади, представлені теоріями конвергенції, кластеризації, інновацій та людського капіталу, у поєднанні з принципами сталого розвитку та диверсифікації економіки, формують концептуальну основу для розробки та реалізації ефективних стратегій розвитку територіальних громад. Практична реалізація цих теоретичних положень в умовах українських реалій вимагає врахування специфіки децентралізаційних процесів, особливостей регіонального розвитку та необхідності забезпечення фінансової спроможності громад. Ефективність економічного механізму визначається його здатністю забезпечити синергетичну

взаємодію всіх складових елементів – від фінансового та податкового забезпечення до розвитку інфраструктури, людського капіталу та інноваційного потенціалу, що створює передумови для сталого та збалансованого розвитку територіальних громад як повноцінних суб'єктів економічної системи держави.

1.2. Особливості формування розвитку територіальних громад

Сучасний етап соціального розвитку визначив умови для еволюції від системи управління розвитком сільських територій у напрямку системи публічного адміністрування, яка стає актуальною в умовах децентралізації. Зарубіжні дослідники не використовують поняття «територіальна громада», натомість займаються дослідженням місцевих співтовариств, комун, територіальних колективів, общин, гмін тощо. Термін «громада» в контексті наукового використання походить від робіт французького соціолога та філософа Анрі Сен-Сімона у XIX столітті. Він використовував термін «громада» для опису нового соціального утворення, що базується на взаємодії та співпраці між людьми в конкретній територіальній одиниці. Однак сам термін набув популярності та визнання завдяки працям інших вчених і соціологів, таких як Еміль Дюркгейм та Фердинанд Тенніс.

Теоретичні підходи до розуміння громади сформувалися під впливом класичних соціологічних теорій. Еміль Дюркгейм у праці «Про поділ суспільної праці» розглядає громаду як «органічну солідарність, що виникає на основі взаємозалежності та спеціалізації членів спільноти» [19, с. 123]. Фердинанд Тенніс протиставляє громаду як природне утворення, засноване на особистих зв'язках та традиціях, суспільству як штучному утворенню, заснованому на формальних відносинах [20, с. 67].

Територіальна громада є особливим суб’єктом місцевого самоврядування, поєднуючи в собі одночасно функції носія місцевого самоврядування та інституту

місцевої влади. Вона виконує важливі суспільні функції для задоволення захисту законодавчих прав та інтересів громадян [21].

І.П. Бутко стверджує, що ядром громади є «територіальний колектив – люди, які мешкають у певних територіальних межах і об’єднані спільними інтересами» [22, с. 38].

О. Мороз пропонує такий перелік ознак «територіальної громади»: спільна територія існування (що може включати проживання, роботу, володіння нерухомим майном; спільна територія існування у вирішенні питань життєдіяльності; психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою; спільна комунальна власність; сплачування комунальних податків [23].

Українська дослідниця Н.В. Ільченко подає досить широкий перелік завдань, які можна вирішити, розвиваючи територіальні громади: «Розвиток територіальних громад охоплює практично всі види діяльності, реалізація яких спрямована на досягнення економічних і соціальних цілей. До основних соціальних завдань належать забезпечення населення якісними освітніми послугами, створення умов для доступного житлового забезпечення, формування безпечного та здорового середовища проживання, розширення можливостей для культурного розвитку і дозвілля, а також підтримка активної участі мешканців у громадському житті. Серед економічних завдань доцільно виокремити накопичення місцевого капіталу та майнових ресурсів, підвищення доступності кредитних ресурсів, підготовку населення до професійної діяльності, планування, представлення та захист інтересів громади, а також створення й розвиток об'єктів фізичної інфраструктури» [24].

Згідно з п. 1 ст. 140 Конституції України територіальною громадою вважаються жителі села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста [25]. У ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року під терміном «територіальна громада» вважаються «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний

центр» [26, с. 170]. Завдяки даному закону відбулось включення територіальних громад до системи місцевого самоврядування в Україні.

Ознаки територіальних громад:

1) об'єднання територій – громади формуються шляхом об'єднання різних адміністративно-територіальних одиниць, таких як сільські, селищні, та міські території;

2) самостійність та автономія – територіальні громади мають статус юридичних осіб та наділені певною самостійністю. вони можуть самостійно приймати рішення та управляти своїм розвитком;

3) розширені повноваження – громади отримали значні повноваження у сферах економіки, освіти, охорони здоров'я, соціального розвитку, інфраструктури, планування та інших;

4) місцеве самоврядування – здійснюється принцип місцевого самоврядування, що передбачає участь громадян у прийнятті рішень через демократичні процеси, включаючи вибори та консультації;

5) фінансова автономія – громади мають право на власні фінансові ресурси та можливість самостійно розпоряджатися коштами для розвитку своїх територій;

6) інфраструктура та обслуговування – вони відповідають за розвиток та обслуговування своїх територій, включаючи інфраструктуру, соціальні послуги, освіту та інше;

7) участь громадян – є важливим аспектом у процесах прийняття рішень та визначення пріоритетів для розвитку своєї громади;

8) взаємодія із місцевими органами влади – громади взаємодіють із місцевими органами влади та іншими суб'єктами для забезпечення комплексного розвитку.

Територіальні громади в Україні є ключовими суб'єктами місцевого самоврядування, які були створені в рамках реформи децентралізації, започаткованої в 2014 році. Основна мета цієї реформи полягала в передачі більшої влади та відповідальності з центрального рівня влади на місцевий рівень з метою ефективнішого управління ресурсами та забезпечення розвитку місцевих громад.

Фінансова спроможність окремих одиниць територіального простору впливає на економічну ситуацію країни в цілому. Кількість адміністративно-територіальних одиниць локального рівня за регіонами України подано у табл. 1.3.

Таблиця 1.3.

Територіальні громади України

Область	Міські	Селищні	Сільськ	Усього
Вінницька	18	22	23	63
Волинська	11	18	25	54
Дніпропетровська	20	25	41	86
Донецька	43	14	9	66
Житомирська	12	22	32	66
Закарпатська	11	18	35	64
Запорізька	14	17	36	67
Івано-Франківська	15	23	24	62
Київська	24	23	22	69
Кіровоградська	12	16	21	49
Луганська	20	12	5	37
Львівська	39	16	18	73
Миколаївська	9	14	29	52
Одеська	19	25	47	91
Полтавська	16	20	24	60
Рівненська	11	13	40	64
Сумська	15	15	21	51
Тернопільська	18	16	21	55
Харківська	17	26	13	56
Херсонська	9	17	23	49
Хмельницька	13	22	25	60
Черкаська	16	10	40	66
Чернівецька	11	7	34	52
Чернігівська	16	24	17	57
Разом	409	435	625	1469

Джерело: узагальнено автором на основі [27].

Формування територіальних громад у Івано-Франківській області було проведено у рамках реформи децентралізації, яка розпочалася в Україні в 2014 році. Реформа передбачала об'єднання територіальних громад для створення більш об'ємних та функціонально повних адміністративно-територіальних одиниць. У 2015 році почалося активне формування територіальних громад на основі добровільного об'єднання сільських рад та міських рад. Того ж року було створено перші об'єднані територіальні громади (ОТГ) у Івано-Франківській області. Для підтримки добровільного об'єднання територіальних громад було введено фінансові стимули, такі як дотації та субвенції. Це мало заохочувати місцеві громади до активної участі у реформуванні своїх територій.

Івано-Франківська область станом на початок 2020 р. мала площу 13,9 тис. км², 804 населених пункти (в тому числі села) та населення близько 1 368 тис. осіб; до адміністративної реформи включала 14 районів, а станом на завершення адміністративної реформи у 2020 р. в області діяло 62 об’єднані територіальні громади. У середньому, кожна громада займала 224,7 км² і включала 16,2 тис. осіб [27].

Після адміністративно-територіальної реформи, яка завершилася в 2020 році, структура районів області зазнала змін. Замість попередніх 14 районів було утворено 6 укрупнених районів, що сприяло оптимізації управлінських процесів і підвищенню ефективності функціонування нових громад, що подано в табл. 1.4.

Економічний розвиток сільських територіальних громад у контексті сучасних умов базується на принципах сталого розвитку, які охоплюють задоволення соціальних, економічних та екологічних потреб без шкоди для майбутніх поколінь. Зокрема, громади отримали можливість самостійно розпоряджатися своїми ресурсами та вирішувати проблеми відповідно до функцій і повноважень, що значно посилює їхню автономність.

Таблиця 1.4.

Райони Івано-Франківської області

Райони	Кількість територіальних громад	Кількість населених пунктів	Площа територіальних громад, км^2	Чисельність населення громади, осіб
Верховинський	3	43	1248,3	30479
Івано-Франківський	20	319	3873	559866
Калуський	13	162	3562,7	284704
Коломийський	13	190	2476,7	277735
Косівський	5	40	877,2	85063
Надвірнянський	8	50	1862,1	130250

Джерело: узагальнено автором на основі [27].

Підґрунтям для цього стало прагнення підвищити економічний потенціал громад, яке водночас викликало потребу враховувати питання енергозбереження та захисту природних ресурсів. У результаті було інтегровано підходи сталого розвитку у стратегії місцевого управління, що створило умови для довгострокового розвитку громад, які прописуються у стратегіях розвитку, зокрема у Стратегії розвитку Івано-Франківської області до 2027 року [28].

Формування розвитку територіальних громад є складним багаторівневим процесом, що охоплює економічні, соціальні, інституційні та просторові аспекти. Його зміст визначається як внутрішніми факторами (ресурсами, інфраструктурою, кадровим потенціалом, економічною активністю населення), так і зовнішніми впливами (державна політика, ринки, національна та регіональна економічна кон'юнктура, трансформаційні процеси, виклики воєнного часу).

Ключові особливості формування розвитку територіальних громад:

1. Зростання ролі місцевої економіки. На відміну від попередньої моделі централізованого управління, у сучасних умовах громади самостійно формують економічну політику, створюють умови для розвитку підприємництва, інвестування, партнерських проєктів та інноваційної активності. Патицька Х.О. підкреслює: «Місцева економіка стає основою фінансової спроможності громади та визначає її конкурентоспроможність» [29., с. 124].

2. Ресурсна диференціація громад. Формування розвитку громади визначається якістю природного, людського, інституційного та фінансового потенціалу. Сторонянська І.З. та Беновська Л.Я. у дослідженні «Просторові асиметрії економічного розвитку в умовах адміністративно-фінансової децентралізації» зазначають: «Ресурсна забезпеченість громад коливається від високого рівня в міських громадах до критично низького в периферійних сільських громадах» [30].

За даними Державної служби статистики України, станом на 2024 рік в Україні налічується 27 833 населених пункти, які об'єднані в 1470 територіальних громад з різним рівнем ресурсного забезпечення [31].

3. Інституційні фактори. Інституційна спроможність визначає здатність громади ефективно управляти фінансами та ресурсами, реалізовувати проєкти сталого розвитку, взаємодіяти з донорами, розробляти інноваційні та інвестиційні ініціативи. Ткачук А.Ф., експерт з децентралізації та директор з науки і розвитку Інституту громадянського суспільства, наголошує на важливості розвинених інституцій місцевого самоврядування для забезпечення ефективного розвитку громад [32].

4. Стратегічне планування. Стратегія розвитку громади створює довгострокове бачення розвитку території та визначає пріоритети у сферах економіки, інфраструктури, екології, освіти, охорони здоров'я, цифровізації, безпеки. Згідно з методичними рекомендаціями Міністерства розвитку громад та територій України, стратегія розвитку територіальної громади – документ стратегічного планування, що визначає на середньостроковий період (5 років)

стратегічні та оперативні цілі, завдання для сталого економічного і соціального розвитку [33].

Берданова О.В. та Вакуленко В.М. у посібнику «Стратегічне планування місцевого розвитку» зазначають: «Стратегічне планування дозволяє громаді перейти від реактивного до проактивного управління розвитком» [34].

5. Інноваційні трансформації. Інновації охоплюють цифровізацію управління, електронні сервіси, Smart-рішення, інновації у сфері енергетики, комунального господарства та надання соціальних послуг. На думку О. В. Карпенка, цифрова трансформація полягає не лише в модернізації технологічної бази, а й у переосмисленні принципів та механізмів управління розвитком громади. [35].

6. Зміна структури фінансового забезпечення. В умовах децентралізації громади стали більш залежними від власних фінансових ресурсів. Власні доходи місцевого самоврядування зросли з близько 70 млрд грн у 2014 році до 441,9 млрд грн у 2023 році – тобто більш ніж у шість разів. Фінансова самостійність громади стала основою її економічного розвитку [36].

7. Участь громадян у процесах розвитку. Формування та розвиток громади передбачає активну участь мешканців у прийнятті управлінських рішень через громадські слухання, робочі групи, дорадчі органи та бюджет участі. Як зазначають Крушельницька Т.А. та Матвеєва О.Ю., реформа місцевого самоврядування спрямована на «створення і підтримку повноцінного життєвого середовища для громадян і широкого залучення самих громадян до прийняття управлінських рішень» [37].

Формування та розвиток територіальних громад відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, які можна поділити на дві основні групи: зовнішні та внутрішні (табл 1.5). Зовнішні чинники визначають загальнодержавні умови функціонування громад та їх взаємодію з макросередовищем, тоді як внутрішні відображають специфічні характеристики та ресурсний потенціал конкретної територіальної громади. Їх розуміння та взаємодія є важливими для

розробки ефективних стратегій місцевого розвитку та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Таблиця 1.5.

Фактори впливу на формування та розвиток територіальних громад

Група факторів	Фактор	Характеристика впливу на розвиток громади
Зовнішні	Державна політика та законодавство	Визначає інституційні умови функціонування громад, рівень фінансової автономії, податкові повноваження та механізми міжбюджетних трансфертів
	Макроекономічна ситуація	Впливає на динаміку доходів місцевих бюджетів, інвестиційну активність, рівень зайнятості та платоспроможний попит населення
	Глобальні економічні тенденції	Формують зовнішні ризики та можливості для розвитку громад через зміни на світових ринках, міграційні процеси та інвестиційні потоки
	Міжнародна технічна допомога	Сприяє залученню додаткових фінансових і експертних ресурсів для реалізації інфраструктурних, соціальних та інноваційних проєктів
Внутрішні	Людський капітал та демографія	Визначає трудовий потенціал громади, рівень підприємницької активності, інноваційні спроможності та соціальну стійкість
	Природні ресурси	Формують ресурсну базу економічного розвитку, впливають на спеціалізацію громади та інвестиційну привабливість
	Географічне положення	Зумовлює доступність ринків збуту, логістичні можливості, транзитний потенціал та міжрегіональну співпрацю
	Економічна структура	Визначає рівень диверсифікації економіки громади, її стійкість до криз та можливості для зростання доходів
	Інфраструктурне забезпечення	Впливає на якість життя населення, умови ведення бізнесу та ефективність використання економічного потенціалу громади

Джерело: розроблено автором на основі [38, 39].

Аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів свідчить про те, що успішний розвиток територіальних громад залежить від здатності органів місцевого самоврядування ефективно використовувати наявні ресурси та можливості, одночасно адаптуючись до зовнішніх викликів. Особливо критичним є вплив воєнного стану, який суттєво трансформував як зовнішні умови функціонування громад (через зміну макроекономічної ситуації, переорієнтацію державної політики, зростання міжнародної підтримки), так і внутрішні чинники (демографічні зміни через міграцію, руйнування інфраструктури, необхідність швидкої адаптації економічної структури).

Водночас процес формування розвитку територіальних громад демонструє позитивну динаміку завдяки реформі децентралізації. Зростання власних доходів місцевих бюджетів більш ніж у шість разів за період 2014-2023 років, розширення повноважень громад, впровадження нових механізмів міжбюджетних відносин та залучення міжнародної технічної допомоги створили передумови для формування фінансово спроможних та інституційно зрілих територіальних громад. Разом з тим, зберігається значна диференціація між громадами за рівнем економічного розвитку, ресурсного забезпечення та інституційної спроможності, що вимагає подальшого вдосконалення механізмів державної підтримки та міжрегіонального вирівнювання.

Таким чином, формування розвитку територіальних громад в Україні є динамічним процесом, що характеризується взаємодією множини факторів та потребує системного підходу до управління. Ефективність цього процесу визначається не лише обсягом фінансових ресурсів, а й здатністю громад до стратегічного планування, залучення інвестицій, впровадження інновацій, розвитку людського капіталу та забезпечення активної участі громадян у процесах прийняття рішень. Подальший розвиток територіальних громад має базуватися на принципах сталості, інклюзивності та адаптивності до змінних умов зовнішнього середовища.

1.3. Методологічні засади функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад.

Методологічну основу дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад становлять наукові підходи і принципи, що забезпечують комплексне вивчення процесів соціально-економічного розвитку громад у сучасних умовах децентралізації. Формування дієздатного дослідницького інструментарію набуває особливого значення в контексті трансформації системи місцевого самоврядування та розширення повноважень територіальних громад як самостійних суб'єктів економічних відносин.

Методологія – цілісна система наукових орієнтирів, що визначає мету дослідження, його змістове наповнення та сукупність методів пізнання, застосування яких забезпечує отримання достовірної, точної та логічно впорядкованої інформації про досліджувані процеси й явища.

В.Ю. Медвідь, Ю.І. Данько, І.І. Коблянська вважають, що поняття «методологія» має два основні значення: систему принципів наукового дослідження; вчення про науковий метод пізнання законів природи за допомогою сукупності методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [40].

Методика дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад визначає логіку, структуру, принципи, інструменти та процедурні аспекти наукового аналізу процесів соціально-економічного розвитку громад у сучасних умовах децентралізації. З огляду на складність об'єкта дослідження, який включає сукупність інституційних, фінансово-економічних, організаційних та інноваційних компонентів, методичний апарат має бути комплексним, міждисциплінарним, динамічним та адаптивним до змін зовнішнього середовища.

Методологічна основа дослідження економічного механізму ґрунтується на використанні низки наукових підходів і принципів, що забезпечують комплексність та багатовимірність аналізу.

Основою методології економічного механізму розвитку громад є методологічні засади, підходи, методи та принципи. Під час дослідження визначено, описано та узагальнено основні методологічні засади економічного механізму розвитку громад (рис. 1.1).

Визначення цілей та завдань розвитку громад. Цей методологічний підхід передбачає чітку ідентифікацію стратегічних пріоритетів та операційних завдань, які територіальна громада має досягти у процесі свого соціально-економічного розвитку. Визначення цілей є початковим етапом формування економічного механізму, оскільки саме від правильно сформульованих цілей залежить подальший вибір інструментів, методів та ресурсів для їх досягнення.

Цілі розвитку громади мають відповідати принципам SMART: бути конкретними (specific), вимірюваними (measurable), досяжними (achievable), релевантними (relevant) та обмеженими у часі (time-bound). Завдання мають деталізувати шляхи досягнення цілей через конкретні заходи та проєкти. Важливою складовою є врахування потреб різних груп населення, балансування між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, узгодження локальних цілей громади із загальнодержавними та регіональними стратегіями розвитку.

Дослідження внутрішнього економічного середовища. Внутрішнє економічне середовище територіальної громади охоплює сукупність економічних ресурсів, інституційних умов, соціально-економічних відносин та організаційних структур, що функціонують на території громади. Дослідження внутрішнього середовища передбачає комплексний аналіз наявних економічних ресурсів громади, включаючи фінансові (місцевий бюджет, комунальне майно, земельні ресурси), трудові (чисельність та кваліфікація населення, рівень зайнятості), інфраструктурні (стан доріг, комунальних мереж, соціальної інфраструктури) та природні ресурси.

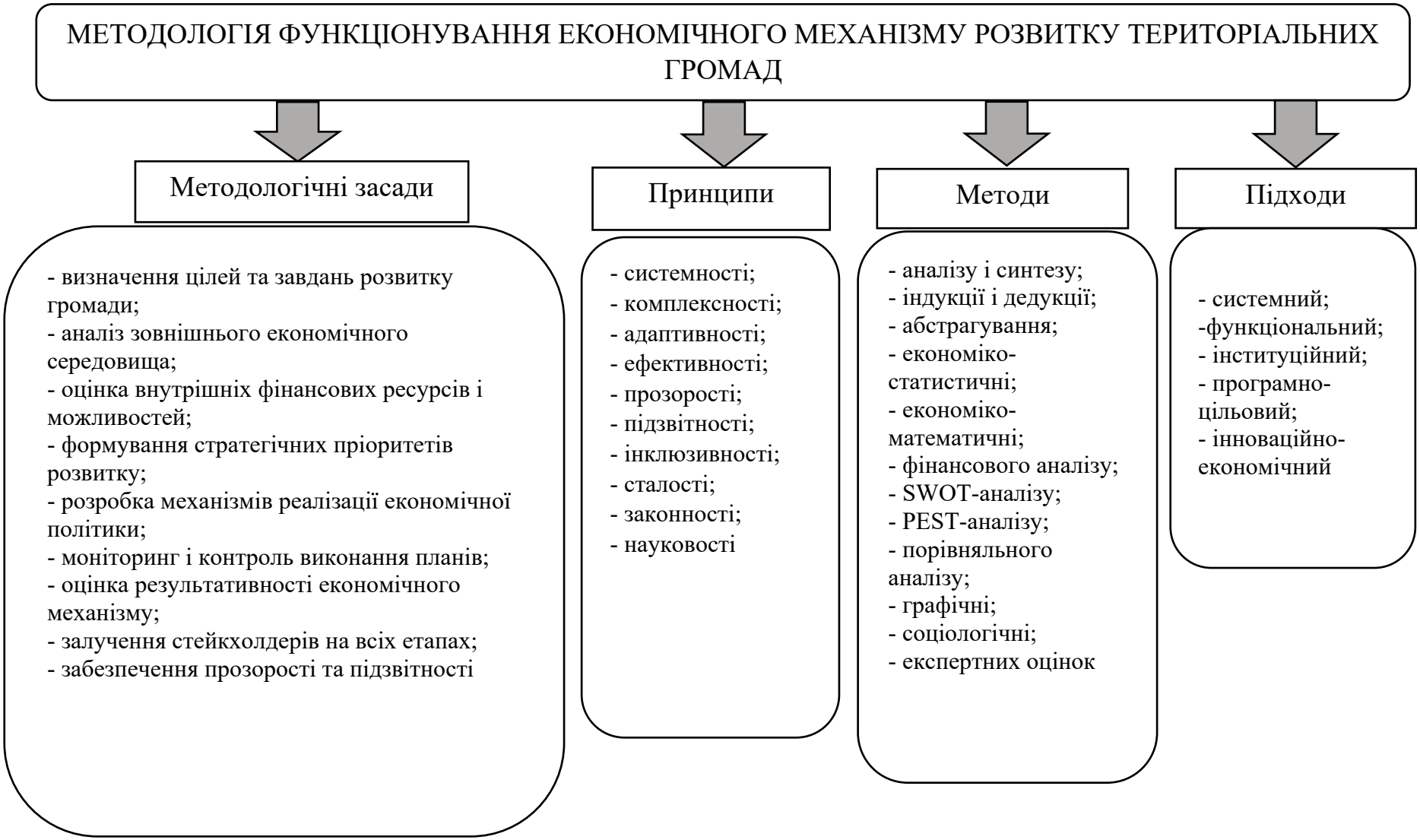

Рис. 1.1. Методологія економічного розвитку територіальних громад*

*Джерело: розроблено автором.

Важливим елементом дослідження є аналіз структури місцевої економіки, зокрема галузевої структури підприємництва, рівня розвитку малого та середнього бізнесу, наявності великих підприємств-роботодавців, ступеня диверсифікації економіки. Також необхідно оцінити якість інституційного середовища: ефективність роботи органів місцевого самоврядування, рівень корупції, якість надання адміністративних послуг, розвиненість громадських організацій та бізнес-асоціацій.

Оцінка внутрішніх фінансових ресурсів і можливостей. Фінансові ресурси є ключовим елементом економічного механізму розвитку територіальних громад, оскільки саме вони забезпечують матеріальну основу для реалізації проєктів розвитку, надання публічних послуг та здійснення інвестиційної діяльності. Оцінка внутрішніх фінансових ресурсів включає детальний аналіз структури та динаміки доходів місцевого бюджету, зокрема співвідношення між власними доходами (податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори, неподаткові надходження) та трансферами з державного бюджету.

Важливими показниками фінансової спроможності громади є обсяг власних доходів на одного мешканця, рівень дотаційності бюджету, частка видатків розвитку у структурі видатків місцевого бюджету. Також необхідно оцінити потенціал нарощування власних доходів через удосконалення податкового адміністрування, підвищення ефективності використання комунального майна, розвиток місцевого підприємництва. Окремо слід аналізувати можливості залучення додаткових фінансових ресурсів через державні програми підтримки, міжнародну технічну допомогу, кредитні інструменти, публічно-приватне партнерство.

Формування стратегічних пріоритетів розвитку. На основі результатів аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінки фінансових можливостей та врахування потреб населення здійснюється формування стратегічних пріоритетів розвитку територіальної громади. Стратегічні пріоритети визначають ключові напрями, на яких громада концентруватиме свої зусилля та ресурси протягом середньострокового або довгострокового періоду.

Типовими стратегічними пріоритетами для українських територіальних громад є: розвиток економіки та підприємництва, модернізація інфраструктури, підвищення якості освітніх та медичних послуг, розвиток цифрових сервісів, екологізація розвитку, підвищення енергоефективності, розвиток туризму та рекреації. Жаворонкова Г.В. та Жаворонков В.О. підкреслюють: «Програмно-цільовий підхід забезпечує концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямах розвитку» [41].

Розробка механізмів реалізації економічної політики. Економічна політика територіальної громади реалізується через систему конкретних механізмів, які забезпечують практичне втілення стратегічних пріоритетів та операційних завдань. Ці механізми охоплюють фінансові інструменти (бюджетне планування, податкова політика, управління комунальним майном), організаційні структури (підрозділи виконавчих органів, комунальні підприємства, центри надання адміністративних послуг), регулятивні інструменти (місцеві програми, стратегії, плани), інструменти залучення інвестицій (презентація інвестиційних пропозицій, створення індустріальних парків, надання пільг інвесторам). Важливим елементом є впровадження інструментів участі громадськості у прийнятті рішень: громадські слухання, громадські бюджети, електронні петиції, консультації з бізнесом та громадськими організаціями.

Моніторинг і контроль виконання планів. Ефективне функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад неможливе без систематичного моніторингу виконання запланованих заходів та контролю за використанням ресурсів. Моніторинг передбачає регулярне відстеження ключових показників розвитку громади, зокрема фінансових (виконання доходів та видатків бюджету, залучення інвестицій), економічних (кількість суб'єктів господарювання, рівень зайнятості, обсяги виробництва), соціальних (якість освітніх та медичних послуг, рівень доходів населення), інфраструктурних (стан доріг, комунальних мереж, громадських будівель).

Контроль виконання планів здійснюється на різних рівнях: внутрішній контроль виконавчих органів громади, контроль з боку місцевої ради, громадський

контроль через інститути громадянського суспільства, державний контроль з боку уповноважених органів. Важливим елементом є формування системи звітності перед громадою через публікацію звітів про виконання бюджету, реалізацію стратегії розвитку, проведення звітних зустрічей з населенням. Результати моніторингу мають використовуватися для оперативного коригування планів та механізмів їх реалізації.

Оцінка результативності економічного механізму. Результативність функціонування економічного механізму розвитку територіальної громади оцінюється через співставлення досягнутих результатів із поставленими цілями та витраченими ресурсами. Оцінка результативності має базуватися на системі кількісних та якісних показників, що відображають зміни у соціально-економічному становищі громади.

До ключових показників результативності належать: темпи зростання власних доходів місцевого бюджету, збільшення обсягів інвестицій в економіку громади, зростання кількості суб'єктів господарювання, зниження рівня безробіття, підвищення рівня доходів населення, покращення інфраструктурного забезпечення, підвищення якості та доступності публічних послуг, зростання рівня задоволеності населення якістю життя у громаді. Важливо також оцінювати ефективність використання бюджетних коштів через показники співвідношення досягнутих результатів до витрачених фінансових ресурсів. Результати оцінки мають використовуватися для вдосконалення економічного механізму, корегування стратегічних пріоритетів, удосконалення інструментів та методів управління розвитком громади.

Залучення стейкхолдерів на всіх етапах. Сучасна концепція управління розвитком територіальних громад передбачає активне залучення всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів) до процесів планування, реалізації та оцінки економічної політики громади. До ключових груп стейкхолдерів належать: мешканці громади як основні бенефіціари розвитку та джерело демократичної легітимності; бізнес-спільнота як двигун економічного зростання, джерело податкових надходжень та роботодавець; громадські організації як представники інтересів окремих груп

населення та канал комунікації між владою і громадою; органи державної влади як регулятори та джерело підтримки; міжнародні партнери та донори як джерело фінансової та технічної допомоги.

Залучення стейкхолдерів має здійснюватися на всіх етапах економічного механізму: при визначенні цілей та пріоритетів розвитку (через громадські обговорення, опитування, консультації), при плануванні конкретних заходів (через робочі групи, експертні ради), при реалізації проєктів (через публічно-приватне партнерство, громадські ініціативи, волонтерство), при моніторингу та оцінці (через громадський контроль, участь у наглядових радах комунальних підприємств). Норт Д. зазначає: «Інституції визначають правила гри в суспільстві та формують стимули для економічної діяльності» [42, с. 3]. Ефективна взаємодія зі стейкхолдерами підвищує легітимність управлінських рішень, сприяє більш повному врахуванню потреб різних груп населення, забезпечує додаткові ресурси для реалізації проєктів розвитку.

Забезпечення прозорості та підзвітності. Прозорість та підзвітність є фундаментальними принципами демократичного управління та важливими елементами ефективного функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад. Прозорість передбачає відкритість інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, доступність даних про бюджет, управлінські рішення, реалізацію проєктів, використання комунального майна. Забезпечення прозорості реалізується через публікацію проєктів місцевого бюджету та звітів про його виконання на офіційних веб-сайтах громади, оприлюднення інформації про закупівлі через систему ProZorro, проведення відкритих засідань місцевої ради, забезпечення доступу до публічної інформації відповідно до законодавства.

Підзвітність означає обов'язок органів місцевого самоврядування регулярно звітувати перед громадою про свою діяльність, використання бюджетних коштів, виконання стратегії розвитку та програм. Механізми підзвітності включають щорічні звіти голови громади перед мешканцями, публікацію звітів про виконання бюджету та стратегії розвитку, проведення громадських слухань з актуальних

питань розвитку громади, функціонування електронних систем звернень громадян. Прозорість та підзвітність сприяють підвищенню довіри населення до органів місцевого самоврядування, зниженню корупційних ризиків, підвищенню ефективності використання публічних ресурсів, активізації участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Таким чином, методологічні засади економічного механізму розвитку територіальних громад формують цілісну систему принципів, підходів та процедур, що забезпечують науково обґрунтоване планування, ефективну реалізацію та об'єктивну оцінку соціально-економічного розвитку громад. Їх комплексне застосування дозволяє підвищити результативність функціонування економічного механізму та забезпечити сталий розвиток територіальних громад в умовах децентралізації.

Методологічні засади функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад конкретизуються через систему принципів, які визначають фундаментальні правила його побудови, реалізації та вдосконалення. Принципи є стабільними орієнтирами, що забезпечують цілісність, узгодженість та ефективність функціонування економічного механізму в різних умовах та на різних етапах розвитку громади.

Принцип системності передбачає розгляд економічного механізму розвитку громади як цілісного утворення, у межах якого всі елементи – фінансові, організаційні, інституційні, інформаційні – перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Системність означає, що зміни в одному елементі механізму викликають відповідні зміни в інших елементах, тому управлінські рішення мають прийматися з урахуванням їх системних наслідків. Це передбачає комплексну оцінку впливу кожного управлінського рішення на всі підсистеми громади, врахування прямих та непрямих ефектів від реалізації проєктів розвитку, забезпечення узгодженості між різними напрямами економічної політики громади. Порушення принципу системності призводить до фрагментарності управлінських дій та зниження їх результативності, коли окремі заходи можуть суперечити один одному або не давати очікуваного синергетичного ефекту.

Принцип комплексності полягає у врахуванні всіх ключових аспектів розвитку територіальної громади – економічного, фінансового, соціального, інфраструктурного, екологічного та інноваційного. Комплексність означає, що розвиток громади не може обмежуватися лише економічними показниками, а має забезпечувати збалансоване зростання за всіма напрямами, що формують якість життя населення. Реалізація принципу комплексності передбачає узгодження цілей та інструментів економічного розвитку з соціальними, екологічними та культурними потребами громади. Наприклад, залучення інвестицій у розвиток промислових підприємств має супроводжуватися заходами щодо охорони навколишнього середовища, розвитку соціальної інфраструктури для працівників, створення умов для культурного та освітнього розвитку населення. Комплексний підхід дозволяє уникнути однобічного розвитку громади, коли економічне зростання досягається за рахунок погіршення екологічної ситуації або соціальних умов життя населення.

Принцип адаптивності означає здатність економічного механізму розвитку територіальних громад оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища. У сучасних умовах до таких змін належать макроекономічні коливання, зміни законодавства, кризові явища, а в умовах України – також наслідки воєнного стану. Аналіз місцевих бюджетів за 2024 рік показує, що вилучення військового ПДФО продовжило негативний вплив на структуру доходів місцевих бюджетів, що потребує адаптації бюджетної політики громад до нових умов [43]. Адаптивність економічного механізму забезпечується через створення резервних фондів у бюджеті громади, диверсифікацію джерел доходів місцевого бюджету, формування сценаріїв розвитку громади за різних варіантів зовнішніх умов, швидке перепланування видатків бюджету відповідно до змінених пріоритетів, гнучку систему управління проєктами розвитку, що дозволяє оперативно коригувати їх параметри. Принцип адаптивності особливо важливий в умовах високої невизначеності зовнішнього середовища, характерної для сучасного етапу розвитку України.

Принцип ефективності передбачає досягнення максимально можливих соціально-економічних результатів за мінімально допустимих витрат ресурсів. В економічному механізмі розвитку територіальних громад цей принцип реалізується через оптимізацію структури видатків місцевих бюджетів, підвищення продуктивності використання комунального майна, залучення додаткових джерел фінансування на конкурсних засадах, впровадження енергоефективних технологій у комунальній інфраструктурі, використання сучасних управлінських технологій для підвищення якості надання публічних послуг при зниженні витрат. Ефективність не означає скорочення видатків, а передбачає забезпечення найкращого співвідношення між вкладеними ресурсами та досягнутими результатами. Для оцінки ефективності функціонування економічного механізму використовуються різні показники: обсяг власних доходів місцевого бюджету на одного мешканця, частка видатків розвитку у структурі видатків бюджету, обсяг залучених інвестицій на одного мешканця, темпи зростання кількості суб'єктів господарювання, рівень задоволеності населення якістю публічних послуг. Принцип ефективності вимагає постійного моніторингу результативності використання бюджетних коштів та інших ресурсів громади з метою виявлення резервів підвищення ефективності.

Принцип прозорості та підзвітності є необхідною умовою демократичного управління розвитком територіальних громад. Він передбачає відкритість бюджетного процесу, доступність інформації про реалізацію проєктів розвитку, звітність органів місцевого самоврядування перед громадою та можливість участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Реалізація цього принципу забезпечується через публікацію проєктів місцевого бюджету та звітів про його виконання на офіційних веб-сайтах громади, оприлюднення інформації про закупівлі через систему ProZorro, проведення відкритих засідань місцевої ради з можливістю онлайн-трансляції, забезпечення доступу до публічної інформації відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», проведення громадських слухань з питань стратегічного розвитку громади, функціонування електронних систем звернень громадян та електронних петицій. Прозорість та

підзвітність є важливими чинниками підвищення довіри населення до органів місцевого самоврядування, зниження корупційних ризиків, залучення громадян до процесів місцевого самоврядування, підвищення якості управлінських рішень через врахування думки громадськості.

Принцип інклюзивності орієнтує економічний механізм розвитку на забезпечення рівних можливостей для всіх мешканців громади незалежно від їх віку, статі, фізичних можливостей, етнічної приналежності чи соціального статусу. Інклюзивний розвиток означає, що економічне зростання громади має супроводжуватися зниженням нерівності, розширенням доступу до публічних послуг та створенням можливостей для самореалізації всіх членів громади. Реалізація принципу інклюзивності передбачає забезпечення фізичної доступності об'єктів інфраструктури для людей з інвалідністю, створення робочих місць для соціально вразливих категорій населення, надання адресної соціальної підтримки малозабезпеченим сім'ям, забезпечення доступу до якісних освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами, розвиток соціального підприємництва як інструменту інтеграції вразливих груп до економічного життя громади, залучення представників різних соціальних груп до процесів прийняття управлінських рішень. Інклюзивний розвиток не лише відповідає принципам соціальної справедливості, а й сприяє підвищенню людського капіталу громади, зниженню соціальної напруги та зміцненню соціальної згуртованості.

Принцип сталості орієнтує економічний механізм розвитку територіальних громад на довгострокову перспективу та узгодження економічних цілей із потребами збереження навколишнього природного середовища. Сталий розвиток передбачає збалансоване поєднання економічного зростання, соціального добробуту та екологічної безпеки, що забезпечує можливості розвитку для майбутніх поколінь. У контексті територіальних громад принцип сталості реалізується через раціональне використання природних ресурсів, що знаходяться на території громади, впровадження енергоефективних технологій у комунальному господарстві та житловому секторі, розвиток відновлюваної енергетики (сонячні панелі, вітрові електростанції, біогазові установки), створення систем роздільного

збирання та переробки відходів, збереження та розвиток зелених зон у населених пунктах, забезпечення екологічної безпеки при реалізації інвестиційних проектів. Принцип сталості вимагає врахування довгострокових екологічних наслідків економічних рішень, що приймаються сьогодні, та забезпечення балансу між поточними економічними потребами і збереженням природного середовища для майбутніх поколінь.

Для забезпечення об'єктивності та всебічності дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад використовують сукупність загальнонаукових і спеціальних економічних методів. Їх поєднання дозволяє провести комплексний аналіз теоретичних засад, емпіричних закономірностей та практичних аспектів функціонування економічного механізму розвитку громад.

Методи аналізу і синтезу є фундаментальними загальнонауковими методами пізнання, що використовуються у дослідженні економічного механізму розвитку територіальних громад. Метод аналізу застосовується для розчленування економічного механізму розвитку громад на складові елементи з метою детального вивчення кожного з них. Це дозволяє дослідити окремі підсистеми громади (фінансову, інституційну, інфраструктурну), виявити їх специфічні характеристики, проблеми та потенціал розвитку. Метод синтезу дозволяє об'єднати результати аналізу окремих елементів у цілісну картину функціонування економічного механізму, виявити взаємозв'язки між різними підсистемами громади, встановити загальні закономірності розвитку, сформувати комплексні висновки та рекомендації щодо вдосконалення економічного механізму. Поєднання аналізу і синтезу забезпечує як детальне вивчення окремих аспектів економічного механізму, так і розуміння його функціонування як цілісної системи.

Методи індукції та дедукції забезпечують логічну послідовність наукового дослідження. Індукція забезпечує перехід від часткових спостережень до загальних закономірностей. Цей метод використовується для узагальнення досвіду окремих територіальних громад, виявлення загальних тенденцій їх розвитку, формулювання гіпотез про фактори успішності економічного механізму на основі аналізу конкретних прикладів. Дедукція передбачає рух від загальних теоретичних

положень до конкретних висновків щодо розвитку окремих територіальних громад. Цей метод дозволяє застосовувати загальні теоретичні концепції регіонального розвитку до специфічних умов українських громад, перевіряти теоретичні гіпотези на емпіричних даних конкретних громад, формулювати практичні рекомендації для окремих громад на основі загальних принципів ефективного управління розвитком. Поєднання індукції та дедукції забезпечує зв'язок між теоретичним та емпіричним рівнями дослідження.

Економіко-статистичні методи використовуються для аналізу динаміки фінансово-економічних показників розвитку територіальних громад, зокрема доходів і видатків місцевих бюджетів, обсягів інвестицій, рівня зайнятості, кількості суб'єктів господарювання. Застосування описової статистики дозволяє охарактеризувати стан та тенденції розвитку громад через розрахунок середніх величин, показників варіації, темпів зростання. Кореляційний аналіз використовується для виявлення зв'язків між різними факторами розвитку громад, наприклад, між обсягом власних доходів бюджету та кількістю суб'єктів господарювання, між видатками на інфраструктуру та залученням інвестицій [44]. Регресійний аналіз дозволяє побудувати моделі залежності результативних показників розвитку громад від факторів впливу та здійснити прогнозування розвитку. Економіко-статистичні методи забезпечують кількісну оцінку процесів розвитку територіальних громад та надають емпіричне підтвердження теоретичним висновкам дослідження.

Економіко-математичне моделювання застосовується для формалізації економічних процесів, що відбуваються на рівні територіальних громад, та оцінки впливу різних факторів на результати функціонування економічного механізму розвитку [45]. Використання економіко-математичних моделей дозволяє прогнозувати наслідки управлінських рішень, оптимізувати розподіл обмежених ресурсів громади між різними напрямами використання, обирати оптимальні варіанти розвитку громади з урахуванням обмежень та критеріїв ефективності, моделювати сценарії розвитку громади за різних варіантів зовнішніх умов. У дослідженні економічного механізму розвитку територіальних громад можуть

використовуватися різні види економіко-математичних моделей: оптимізаційні моделі для розподілу бюджетних коштів, імітаційні моделі для прогнозування наслідків управлінських рішень, багатофакторні регресійні моделі для оцінки впливу різних чинників на розвиток громад.

Методи фінансового аналізу – горизонтальний, вертикальний і коефіцієнтний – застосовуються для оцінки фінансової спроможності територіальних громад, структури бюджетних надходжень і видатків, а також динаміки фінансових показників. Горизонтальний аналіз дозволяє виявити тенденції змін фінансових показників у часі, зокрема динаміку доходів та видатків місцевих бюджетів, темпи зростання власних доходів, зміни у структурі доходів та видатків. Вертикальний аналіз використовується для визначення структури доходів і видатків місцевого бюджету, частки окремих джерел доходів у загальному обсязі надходжень, розподілу видатків бюджету за функціональною та економічною класифікацією. Коефіцієнтний аналіз передбачає розрахунок та інтерпретацію відносних показників фінансової спроможності громади: рівня дотаційності бюджету, частки власних доходів у загальних доходах, обсягу власних доходів на одного мешканця, частки видатків розвитку у загальних видатках [46]. Методи фінансового аналізу забезпечують комплексну оцінку фінансового стану територіальних громад та виявлення резервів підвищення їх фінансової спроможності.

SWOT-аналіз використовується як інструмент стратегічної діагностики економічного механізму розвитку територіальних громад. Його застосування дозволяє виявити сильні сторони громади (strengths) – переваги, ресурси та потенціал, які можуть бути використані для розвитку, слабкі сторони (weaknesses) – проблеми, обмеження та недоліки, що перешкоджають розвитку, можливості (opportunities) – сприятливі зовнішні фактори та тенденції, які громада може використати для свого розвитку, загрози (threats) – несприятливі зовнішні фактори та ризики, які можуть негативно вплинути на розвиток громади. Результати SWOT-аналізу є основою для формування стратегій розвитку громади через максимізацію використання сильних сторін та можливостей, мінімізацію впливу слабких сторін

та загроз, визначення пріоритетних напрямів використання ресурсів громади, вибір інструментів економічної політики, адекватних специфіці громади. SWOT-аналіз дозволяє структурувати велику кількість інформації про громаду та систематизувати фактори, що впливають на її розвиток (рис 1.2).

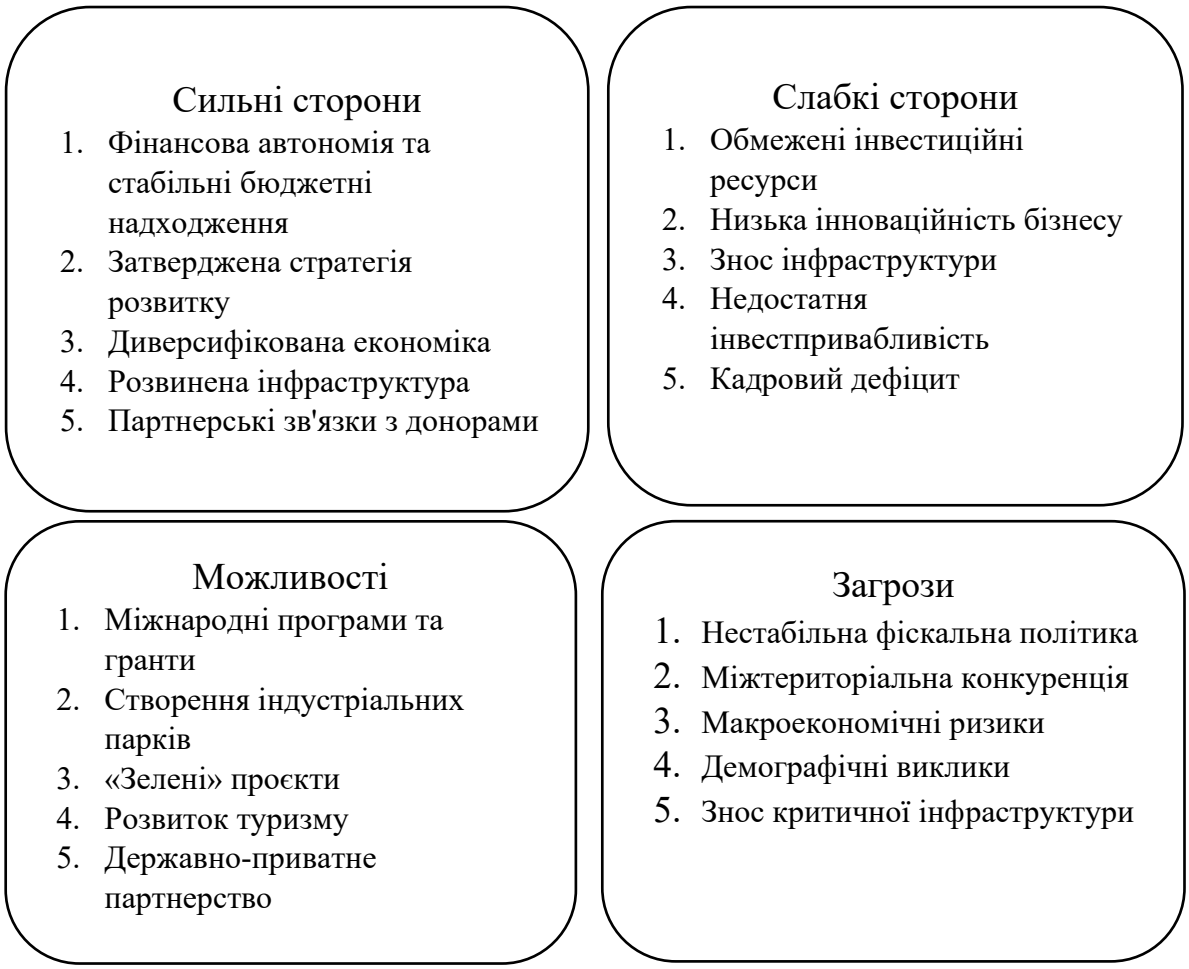

Рис.1.2. SWOT-аналіз розвитку в територіальних громадах України*

*Джерело: розроблено автором на основі [47].

PEST-аналіз застосовується для оцінки впливу політичних, економічних, соціальних і технологічних чинників на функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад. Політичні фактори включають зміни в законодавстві, державну регіональну політику, адміністративно-територіальну реформу, міжнародні відносини України. Економічні фактори охоплюють макроекономічну ситуацію в країні, інфляцію, валютний курс, доступність кредитних ресурсів, інвестиційний клімат. Соціальні фактори включають

демографічні тенденції, рівень освіти населення, міграційні процеси, соціальні цінності та очікування громадян. Технологічні фактори охоплюють рівень розвитку цифрових технологій, доступність інновацій, технологічну інфраструктуру. Цей метод дозволяє врахувати вплив макросередовища на розвиток громади та передбачити можливі зміни в умовах функціонування економічного механізму. Розширеним варіантом методу є PESTEL-аналіз, який додатково враховує екологічні (Environmental) та правові (Legal) фактори, що особливо актуально в умовах посилення екологічних вимог і змін у законодавстві. PEST-аналіз допомагає громадам формувати стратегії розвитку з урахуванням зовнішніх факторів, на які громада не може безпосередньо впливати, але до яких має адаптуватися.

Система методів дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад охоплює широкий спектр загальнонаукових та спеціальних економічних методів, що забезпечують комплексне вивчення об'єкта дослідження. Поєднання різних методів дозволяє отримати всебічне уявлення про функціонування економічного механізму, виявити закономірності розвитку територіальних громад, обґрунтувати практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів управління розвитком громад в умовах децентралізації.

Системний підхід у дослідженні економічного механізму розвитку територіальних громад передбачає розгляд громади як єдиної соціально-економічної системи з внутрішньо узгодженими підсистемами – фінансовою, економічною, інституційною, соціальною, інноваційною. Системний підхід дозволяє досліджувати територіальну громаду не як механічну сукупність окремих елементів, а як взаємопов'язану систему, у межах якої зміни в одній підсистемі впливають на функціонування інших. Як зазначає сучасна наукова література, системний підхід уможливлює дослідження економіки як цілісної структури, дозволяючи виявляти закономірності взаємодії між її елементами та підвищувати ефективність управлінських рішень [48]. Системний підхід дозволяє аналізувати не окремі елементи економічного механізму, а взаємозв'язки між ними, а також виявляти так звані емерджентні властивості, які не притаманні окремим складовим

механізму, але з'являються в результаті їх інтеграції. Наприклад, синергетичний ефект від узгодження бюджетної політики, інвестиційних програм і стратегічного планування забезпечує більшу результативність, ніж проста підсумкова дія окремих інструментів.

Функціональний підхід дозволяє досліджувати економічний механізм розвитку територіальних громад через призму його основних функцій, які реалізуються у процесі управління соціально-економічним розвитком. До ключових функцій економічного механізму належать аналітична, регулятивна, стимулююча, ресурсно-мобілізаційна, координаційна та контрольна. Аналітична функція забезпечує оцінку поточного стану економічного розвитку громади, виявлення проблем і потенційних можливостей зростання. Регулятивна функція полягає у формуванні умов для здійснення економічної діяльності на території громади, зокрема через встановлення місцевих податків і зборів, надання пільг та преференцій. Стимулююча функція реалізується через систему мотивації суб'єктів господарювання до ефективної діяльності, інвестування та інноваційного розвитку. Мельтюхова Н.М. підкреслює, що «функціональний аналіз розкриває внутрішню логіку економічного механізму та його роль у системі управління громадою» [49]. Функціональний аналіз дозволяє розкрити внутрішню логіку економічного механізму та визначити його місце в системі управління розвитком територій. Реалізація функцій економічного механізму відбувається через конкретні інструменти: бюджетне планування, податкову політику, управління комунальним майном, залучення інвестицій, реалізацію проєктів місцевого розвитку.

Інституційний підхід акцентує увагу на ролі формальних і неформальних інститутів у функціонуванні економічного механізму розвитку територіальних громад. Інституційне середовище охоплює сукупність законодавчих актів, нормативно-правових документів, організаційних структур, а також неформальних норм, традицій та управлінської культури. У працях з інституційної економіки Д. Норт підкреслює, що інституції формують рамки економічної взаємодії та визначають стимули й обмеження для суб'єктів господарювання [42]. У контексті територіальних громад це означає, що економічний механізм розвитку функціонує

у певному інституційному середовищі, яке визначає правила взаємодії між органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадськими організаціями та населенням. Родрігес-Поуз зазначає, що ефективність економічного розвитку територій значною мірою залежить від якості інститутів, здатності місцевої влади формувати сприятливі умови для підприємницької діяльності та забезпечувати передбачуваність управлінських рішень [50]. Для територіальних громад України інституційний підхід має особливе значення в умовах децентралізації, оскільки передача повноважень на місцевий рівень потребує адекватного інституційного забезпечення, здатного створювати ефективні механізми управління та взаємодії зі стейкхолдерами. Інституційний аналіз дозволяє виявити розриви між формальними інститутами та неформальними практиками, що перешкоджають ефективному функціонуванню економічного механізму розвитку громад.

Програмно-цільовий підхід є одним із ключових у дослідженні економічного механізму розвитку територіальних громад, оскільки дозволяє поєднати стратегічні цілі розвитку з конкретними інструментами їх досягнення. Програмно-цільове управління передбачає визначення довгострокових і середньострокових цілей розвитку громади, формування системи заходів для їх досягнення та механізмів моніторингу й оцінки результатів. Жаворонкова Г.В. та Жаворонков В.О. підкреслюють, що програмно-цільовий підхід забезпечує концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямах розвитку та підвищує результативність управлінських рішень на місцевому рівні [41]. У контексті територіальних громад програмно-цільові підходи реалізуються через стратегії розвитку громад, галузеві програми (освітні, культурні, соціальні, економічні) та проєкти, орієнтовані на вирішення конкретних проблем чи використання наявних можливостей. Програмно-цільовий підхід дозволяє уникнути розпорошення обмежених ресурсів громади та забезпечити фокусування зусиль на найбільш важливих напрямах розвитку, що є особливо актуальним в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Інноваційно-економічний підхід забезпечує дослідження ролі цифрових технологій, інноваційних рішень та Smart-інфраструктури у розвитку громад. У

сучасних умовах цифрової трансформації інноваційний підхід до економічного розвитку громад є запорукою їх конкурентоспроможності та ефективності надання публічних послуг. Федулова Л.І. зазначає, що «інноваційний підхід до економічного розвитку громад є запорукою їх конкурентоспроможності» [51]. Сучасні громади активно впроваджують електронні сервіси для населення, системи електронного документообігу, платформи для участі громадян у бюджетному процесі, інструменти геоінформаційного аналізу для планування територіального розвитку. Інноваційно-економічний підхід передбачає також використання новітніх управлінських технологій, впровадження кращих практик менеджменту, застосування сучасних методів фінансового планування та контролю, використання інструментів бенчмаркінгу для порівняння результатів діяльності різних громад та виявлення резервів підвищення ефективності.

Методологічні засади дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад ґрунтуються на поєднанні системного, функціонального, інституційного, програмно-цільового та інноваційно-економічного підходів. Кожен із цих підходів розкриває окремі аспекти функціонування економічного механізму, а їх комплексне застосування забезпечує всебічність та об'єктивність наукового аналізу процесів соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Економічний механізм розвитку територіальних громад є багаторівневою системою, здатною забезпечувати стійкість та збалансованість розвитку територій, підвищення їх фінансової спроможності, розширення можливостей для самореалізації громадян і формування конкурентоспроможного локального середовища. Саме ефективна побудова та узгоджена взаємодія складових механізму визначає здатність громади адаптуватися до зовнішніх викликів (зокрема, воєнного стану), реалізовувати інноваційні підходи й забезпечувати стратегічні цілі місцевого розвитку.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Роль територіальних громад у соціально-економічному розвитку регіону

Територіальна громада як інститут місцевого самоврядування є базовою ланкою організації публічної влади в Україні. Конституція України (стаття 140) визначає територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста [25].

Реформа децентралізації, започаткована в Україні у 2014 році – змінила роль і значення територіальних громад у соціально-економічному розвитку країни [52]. А процес формування спроможних територіальних громад в Україні пройшов кілька етапів, поданих у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Етапи формування територіальних громад в Україні, 2015-2024 рр.

Рік	Кількість ТГ, одиниць	Населення, млн осіб	Площа, % від загальної	Характеристика етапу
2015	159	2,9	5,2	Початок об'єднання громад
2016	366	6,1	15,3	Розширення об'єднання
2017	665	9,4	28,7	Активна фаза створення громад
2018	838	11,2	37,8	Продовження добровільного етапу
2019	1070	13,8	44,0	Завершення добровільного етапу
2020	1469	42,3	100,0	Завершення адміністративно-територіальної реформи
2021	1469	41,2	100,0	Функціонування в повному обсязі
2022	1469	39,8	100,0	Робота в умовах воєнного стану
2023	1469	38,5	100,0	Адаптація до воєнних викликів
2024	1469	37,2	100,0	Посилення фінансової спроможності

Джерело: складено автором за даними [27, 31].

Першим етапом (2015-2019 рр.) стало добровільне об'єднання територіальних громад відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII [53]. У цей період було створено 1070 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які охопили 44% території України та об'єднали близько 13,8 млн населення [27].

Другим етапом (2020 р.) став перехід до завершального етапу адміністративно-територіальної реформи, коли відповідно до постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів» було сформовано нову систему адміністративно-територіального устрою [54]. Станом на 01.01.2021 в Україні функціонувало уже 1469 територіальних громад, які охопили 100% території країни та об'єднали понад 42 млн населення [55].

Процес формування територіальних громад в Івано-Франківській області відбувався динамічно у 2015-2019 роках. Якщо у 2015 році функціонувало лише 6 ОТГ, що охоплювали 4,8% території області та 51,2 тис. осіб населення, то станом на кінець 2019 року кількість громад зросла до 62, які об'єднали 687,4 тис. осіб (62,1% території області). В 2020 році в Івано-Франківській області замість 14 районів було утворено 6 укрупнених районів, а всі громади отримали статус спроможних територіальних одиниць базового рівня [54].

Роль територіальних громад у соціально-економічному розвитку регіонів проявляється через реалізацію комплексу функцій. Відповідно до класифікації, запропонованої Сторонянською І.З., ці функції можна систематизувати в п'ять основних груп [56].

Перша група – фінансово-бюджетна функція. За даними Головного управління Державної казначейської служби України в Івано-Франківській області, у 2023 році власні доходи місцевих бюджетів територіальних громад становили 9 847,3 млн грн, що на 18,4% більше порівняно з 2022 роком (табл. 2.2) [57]. Доходи на 1 мешканця розраховано відносно кількості мешканців громад, що входили до складу територіальних громад у відповідному році.

Таблиця 2.2

Динаміка доходів місцевих бюджетів територіальних громад Івано-Франківської області, 2014-2024 рр.

Рік	Власні доходи, млн грн	Темп приросту, %	Доходи на 1 мешканця, грн	Темп приросту, %	Частка у бюджеті області, %
2014	1 478,2	–	1 087	–	16,2
2015	2 145,6	45,1	1 577	45,0	18,7
2016	3 287,4	53,2	2 417	53,3	19,8
2017	4 523,8	37,6	3 326	37,6	20,5
2018	5 812,3	28,5	4 274	28,5	21,2
2019	6 945,7	19,5	5 107	19,5	22,8
2020	7 234,8	4,2	5 320	4,2	23,4
2021	7 856,4	8,6	5 777	8,6	24,1
2022	8 316,9	5,9	6 115	5,9	23,8
2023	9 847,3	18,4	7 241	18,4	24,5
2024	10 693	8,6	7 862	8,6	26,1

Джерело: розраховано автором на основі [57, 58].

Для оцінки темпів зростання доходів використано показник середньорічного темпу приросту (CAGR – Compound Annual Growth Rate):

$$GAGR = (\frac{V_{\text{кін}}}{V_{\text{поч}}})^{\frac{1}{n}} - 1.$$

У відсотках

$$GAGR = ((\frac{V_{\text{кін}}}{V_{\text{поч}}})^{\frac{1}{n}} - 1) \times 100\%,$$

де $V_{\text{кін}}$ – значення показника в кінцевому періоді; $V_{\text{поч}}$ – значення показника в початковому періоді; n – кількість періодів.

За період 2014-2024 рр. середньорічний темп приросту власних доходів місцевих бюджетів по Україні становив:

$$GAGR = ((\frac{451}{68{,}6})^{\frac{1}{10}} - 1) \times 100\% = 20{,}7\%.$$

Аналогічно, середньорічний темп приросту доходів на 1 мешканця склав 20 %, що свідчить про реальне зростання фінансового потенціалу громад навіть з урахуванням інфляційних процесів.

Друга група – інвестиційно-інфраструктурна функція. Громади є головними інвесторами в розвиток місцевої інфраструктури. Від початку реформи децентралізації за сім років капітальні видатки зросли на понад 60% – і за 2020 рік склали 96,8 млрд грн. У 2023 році капітальні видатки місцевих бюджетів становили 82,4 млрд грн, або 20,9% від загальних видатків, що на 11,2% більше порівняно з 2022 роком [58].

Третя група – соціально-забезпечувальна функція. Громади забезпечують надання широкого спектру публічних послуг населенню. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», до повноважень громад належить забезпечення функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту населення [26].

Четверта група – економіко-регулятивна функція. Згідно із Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», органи місцевого самоврядування мають повноваження щодо створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, включаючи регуляторну політику, надання земельних ділянок та фінансову підтримку [59].

За даними Державної податкової служби України, у 2023 році на території громад було зареєстровано 1,82 млн суб'єктів господарювання, з яких 1,68 млн (92,3%) – суб'єкти малого підприємництва [31].

П'ята група – екологічна функція. Громади відповідають за управління відходами, охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів. Згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за додержанням природоохоронного законодавства на своїй території [60].

У 2023 році загальні видатки місцевих бюджетів територіальних громад Івано-Франківської спрямовувалися на будівництво та ремонт доріг, шкіл, дитячих садків, медичних закладів, об'єктів водопостачання та водовідведення, енергоефективні заходи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура видатків місцевих бюджетів територіальних громад Івано-Франківської області за функціональною класифікацією, 2023 рік

Напрям видатків	млн грн	% до загальних	грн на 1 мешканця
Освіта	3 812,4	38,7	5 559
Охорона здоров'я	1 969,4	20,0	2 872
Соціальний захист та соціальне забезпечення	1 477,1	15,0	2 154
Житлово-комунальне господарство	1 084,2	11,0	1 581
Культура і мистецтво	492,4	5,0	718
Фізична культура і спорт	295,4	3,0	431
Економічна діяльність	590,9	6,0	862
Інші видатки	131,5	1,3	192
РАЗОМ видатків	9 853,3	100,0	14 369

Джерело: розраховано автором за даними [58].

Для комплексної оцінки ролі територіальних громад у регіональному розвитку використано показник рівня фінансової спроможності громади, який розраховується як співвідношення власних доходів до загальних доходів місцевого бюджету (табл. 2.4) [61].

$$К_{фс} = \frac{Д_{вл}}{Д_{заг}} \times 100\%,$$

де $К_{фс}$ – коефіцієнт фінансової спроможності; $Д_{вл}і$ – власні доходи місцевого бюджету; $Д_{заг}$ – загальні доходи місцевого бюджету.

Таблиця 2.4

Групування територіальних громад України за рівнем фінансової спроможності, 2023 рік

Група громад	$К_{фс}$, %	Кількість громад	% від загалу	Середні доходи на 1 меш., грн
Високоспроможні	> 60	243	16,5	11 820
Спроможні	50-60	456	31,0	9 230
Середньоспроможні	40-50	528	35,9	7 450
Низькоспроможні	< 40	242	16,5	5 180

Джерело: розраховано автором за даними [27].

Аналіз показує, що 47,6% громад (високоспроможні та спроможні) мають коефіцієнт фінансової спроможності понад 50%, що свідчить про достатній рівень фінансової автономії для забезпечення місцевого розвитку. Водночас 16,5% громад (низькоспроможні) потребують додаткової підтримки з боку держави. Розглянемо рівень фінансової спроможності громад за областями України у 2023 році у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Фінансові показники територіальних громад за областями України, 2023 рік

Область	Кількість ТГ	Власні доходи, млн грн	Доходи на 1 меш., грн	Кфс, %	Ранг
Київська обл. + м. Київ	69	95 428	24 850	62,3	1
Дніпропетровська	86	32 180	10 120	54,6	2
Львівська обл.	64	24 532	9 780	52,8	3

Продовження табл. 2.5

Одеська	91	19 820	8 340	48,5	4
Харківська	56	18 690	7 890	46,9	5
Запорізька	67	14 250	8 920	51,2	6
Івано-Франківська	62	12 180	8 850	49,3	7
Полтавська обл.	60	11 240	8 120	47,5	8
Вінницька обл.	63	10 890	7 150	45,2	9
Житомирська обл.	66	9 820	8 290	48,8	10
Волинська обл.	54	7 685	7 420	43,6	11
Черкаська обл.	66	8 920	7 680	44,9	12
Чернівецька обл.	52	6 340	7 120	42,8	13
Рівненська обл.	64	8 450	7 290	43,2	14

Джерело: розраховано автором за даними [62].

Дані табл. 2.5 свідчать про суттєву диференціацію фінансової спроможності територіальних громад між регіонами України. Найвищі показники фінансової спроможності характерні для Київської, Дніпропетровської та Львівської областей, що пояснюється значною економічною активності, розвиненою підприємницькою базою та високими надходженнями до місцевих бюджетів. Івано-Франківська область посідає сьоме місце серед досліджуваних регіонів із коефіцієнтом фінансової спроможності 49,3 %, що перевищує середній рівень окремих областей, однак залишається майже на рівні середнього показника по Україні . Водночас усереднені регіональні показники не повною мірою відображають відмінності між окремими громадами, що зумовлює необхідність проведення детальнішого аналізу на обласному рівні. Розглянемо розподіл територіальних громад Івано-Франківської області за рівнем фінансової спроможності (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Групування територіальних громад Івано-Франківської області за рівнем фінансової спроможності, 2023 рік

Група громад	Кфс, %	Кількість ТГ	% від загалу	Середні доходи на 1 меш., грн
Високоспроможні	> 60	12	19,4	17 845
Спроможні	50-60	18	29,0	15 234
Середньоспроможні	40-50	21	33,9	12 678
Низькоспроможні	< 40	11	17,7	9 345

Джерело: розраховано автором за даними [27].

Згідно з даними таблиці 2.6, 48,4% громад Івано-Франківської області (високоспроможні та спроможні) мають коефіцієнт фінансової спроможності понад 50%, що свідчить про достатній рівень фінансової автономії для забезпечення місцевого розвитку. Водночас 17,7% громад відносяться до низькоспроможних з коефіцієнтом менше 40%, що вказує на їх значну залежність від міжбюджетних трансфертів.

Таблиця 2.7

Фінансові показники найбільших територіальних громад Івано-Франківської області, 2023 рік

Назва громади	Населення, тис. осіб	Власні доходи, млн грн	Доходи на 1 меш., грн	Кфс, %	Ранг
Івано-Франківська міська	237,8	3 487,2	14 664	68,2	1
Калуська міська	68,4	745,3	10 896	61,4	2
Коломийська міська	61,2	658,9	10 766	59,8	3
Надвірнянська міська	22,5	178,4	7 928	54,2	4

Продовження табл. 2.7

Яремчанська міська	21,8	165,7	7 600	52,8	5
Долинська міська	20,3	148,2	7 300	51,6	6
Косівська міська	12,6	89,7	7 119	49,5	7
Городенківська міська	16,8	116,5	6 935	47,8	8
Рогатинська міська	13,2	87,4	6 621	46,2	9
Тлумацька міська	14,7	94,8	6 449	45,1	10
Богородчанська селищна	18,3	112,6	6 153	43,7	15
Лисецька селищна	8,9	53,8	6 045	42,8	18
Тисменицька селищна	11,4	67,2	5 895	41,2	22

Джерело: розраховано автором за даними [37, 62].

За даними таблиці 2.7, спостерігається значна диференціація фінансових показників між територіальними громадами області. Івано-Франківська міська ТГ є безумовним лідером з доходами на 1 мешканця 14 664 грн та коефіцієнтом фінансової спроможності 68,2%. Натомість селищні громади, зокрема Лисецька, мають нижчі показники: доходи на 1 мешканця – 6 045 грн, Кфс – 42,8%, що відповідає 18-му рангу серед 62 громад області.

2.2. Тенденції розвитку територіальних громад Івано-Франківської області

Аналіз тенденцій розвитку територіальних громад Івано-Франківської області базується на комплексному дослідженні динаміки ключових соціально-економічних показників за період 2015-2024 років, що охоплює весь цикл реформи децентралізації. Дослідження ґрунтується на методології системного аналізу, запропонованій Інститутом бюджету та соціально-економічних досліджень Верховної Ради України [63].

Тенденція 1: Зростання фінансової спроможності громад. Власні доходи на 1 мешканця є ключовим індикатором спроможності громади. Згідно з дослідженнями І.О. Луніна, цей показник комплексно відображає економічний потенціал території, ефективність роботи органів місцевого самоврядування та рівень життя населення [64].

Таблиця 2.8

Динаміка власних доходів територіальних громад Івано-Франківської області, 2015-2023 рр.

Рік	Власні доходи, млн грн	Темп приросту, %	Доходи на 1 мешканця, грн	Темп приросту, %
2015	2 145,6	–	3 121	–
2016	3 287,4	53,2	4 745	52,0
2017	4 523,8	37,6	6 505	37,1
2018	5 812,3	28,5	8 298	27,6
2019	6 945,7	19,5	9 876	19,0
2020	7 234,8	4,2	10 402	5,3
2021	7 856,4	8,6	11 337	9,0
2022	8 316,9	5,9	12 078	6,5
2023	9 847,3	18,4	14 360	18,9

Джерело: розраховано автором за даними [31, 58].

Дані таблиці 2.8 свідчать про стійку тенденцію до зростання фінансової спроможності громад. Найбільший приріст власних доходів спостерігався у 2016 році (53,2%), що пов'язано з початком масового створення територіальних громад та передачею їм додаткових джерел доходів. У 2023 році, незважаючи на воєнний стан, власні доходи зросли на 18,4%, що свідчить про стійкість фінансової системи місцевого самоврядування. Таким чином, спостерігається стійка тенденція до нарощення фінансового потенціалу територіальних громад області. Для наочності динаміку власних доходів місцевих бюджетів територіальних громад Івано-Франківської області та доходів на одного мешканця представлено на рис. 2.1.

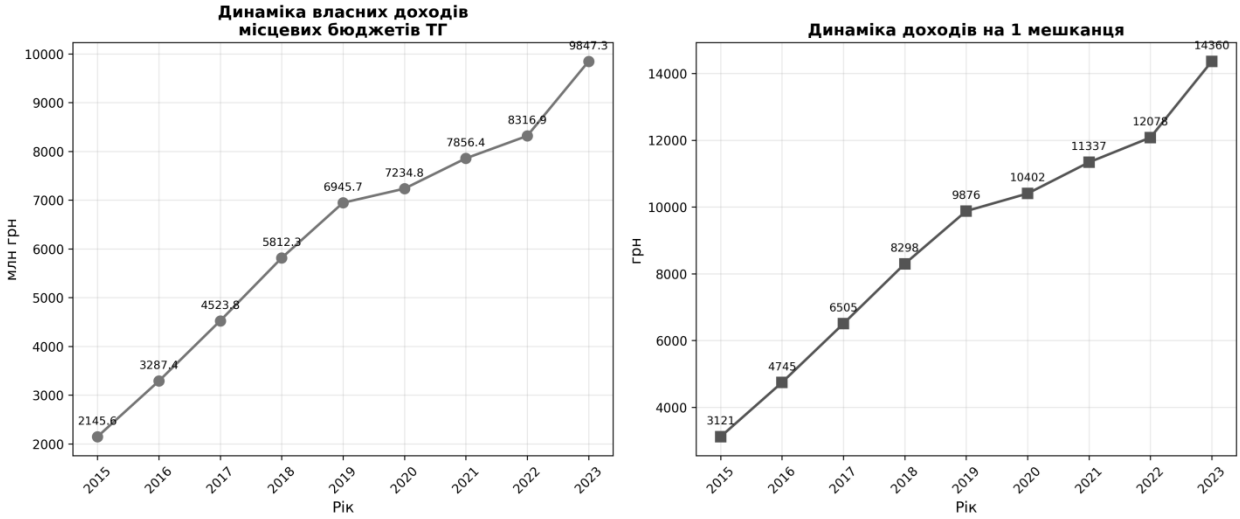

Рис. 2.1. Динаміка власних доходів територіальних громад Івано-Франківської області, 2015-2023 рр.*

*Джерело: побудовано автором

Тенденція 2: Диверсифікація структури доходів. І.О. Лунін зазначає, що завдяки диверсифікації джерел доходів територіальні громади отримують фінансову стійкість, знижуються фіскальні ризики та забезпечується стабільність місцевих бюджетів. [64].

Структура власних доходів свідчить про поступове зменшення залежності від єдиного джерела фінансування. Якщо у 2015 році частка податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) становила 72,4%, то у 2023 році вона знизилася до 60,0%, що є позитивною тенденцією [31].

Таблиця 2.9

Структура власних доходів територіальних громад Івано-Франківської області у 2023 році

Джерело доходів	Сума, млн грн	% до загальних
Податок на доходи фізичних осіб	5 908,4	60,0
Плата за землю	1 182,1	12,0
Єдиний податок	886,3	9,0
Акцизний податок	788,2	8,0
Податок на нерухоме майно	492,4	5,0
Інші податки та збори	295,4	3,0
Неподаткові надходження	294,5	3,0
Усього	9 847,3	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [65].

Для оцінки диверсифікованості доходів використано індекс Херфіндаля-Хіршмана (HHI), який вимірює концентрацію доходів за джерелами [66, 67]:

$$HHI = \Sigma(Si)^2,$$

де Si – частка і-го джерела доходів у загальній сумі.

Для структури доходів 2023 року:

$$HHI = 0{,}60^2 + 0{,}12^2 + 0{,}09^2 + 0{,}08^2 + 0{,}05^2 + 0{,}03^2 + 0{,}03^2 = 0{,}3932$$

Значення HHI = 0,3932 вказує на помірну концентрацію доходів (високу концентрацію характеризують значення > 0,5), що свідчить про достатню диверсифікованість джерел фінансування громад. Для підвищення точності порівняльного аналізу між громадами з різною кількістю джерел доходів доцільним було б також застосувати нормований $HHI_n = \frac{HHI-\frac{1}{n}}{1-\frac{1}{n}}$, який усуває вплив числа джерел доходів, чим забезпечуючи коректне зіставлення громад. Зниження індексу порівняно з 2015 роком (HHI = 0,524) підтверджує позитивну динаміку диверсифікації.

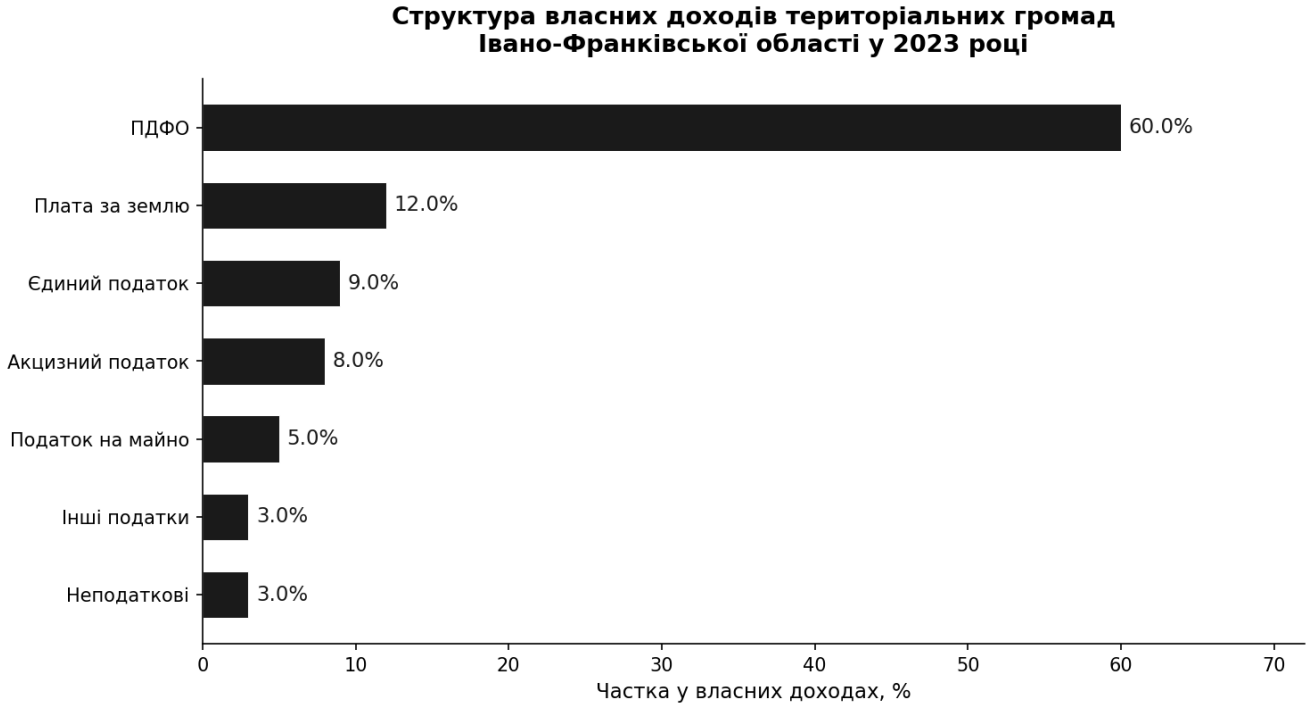

Рис. 2.2. Структура власних доходів територіальних громад Івано-Франківської області у 2023 році*

*Джерело: побудовано автором

Тенденція 3: Підвищення інвестиційної активності. Капітальні видатки місцевих бюджетів є індикатором інвестиційної діяльності громад та їх орієнтації на довгостроковий розвиток. Дем'янишин В.Г. підкреслює, що частка капітальних видатків у загальних видатках місцевих бюджетів є критерієм оцінки інвестиційної спроможності територій та їх стратегічного бачення розвитку [68]. Тому розглянемо капітальні видатки громад Івано-Франківської області (табл 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка капітальних видатків територіальних громад Івано-Франківської області, 2015-2023 рр.

Рік	Капітальні видатки, млн грн	Частка у загальних видатках, %	Капвидатки на 1 мешканця, грн	Темп приросту, %
2015	404,9	18,9	588	–
2016	624,6	19,0	901	53,2
2017	860,5	19,0	1 238	37,4
2018	1 104,3	19,0	1 576	27,3
2019	1 459,7	21,0	2 074	31,6
2020	1 375,3	19,0	1 977	-4,7
2021	1 571,3	20,0	2 267	14,7
2022	1 824,2	21,9	2 649	16,9
2023	2 047,8	20,8	2 987	12,8

Джерело: розраховано автором на основі [58].

Середньорічний темп приросту капітальних видатків за період 2015-2023 рр. становив 24,3%, що майже втричі перевищує темп зростання поточних видатків (8,2%) і свідчить про посилення інвестиційної компоненти у діяльності громад. Особливо помітне зростання спостерігалося у 2019 році (31,6%), коли більшість громад завершила формування базової інфраструктури. Зростання обсягів капітальних видатків є важливим індикатором інвестиційної спроможності територіальних громад та ефективності використання бюджетних ресурсів для розвитку територій. Динаміку капітальних видатків та їх частки у загальних видатках місцевих бюджетів Івано-Франківської області наведено на рис. 2.3.

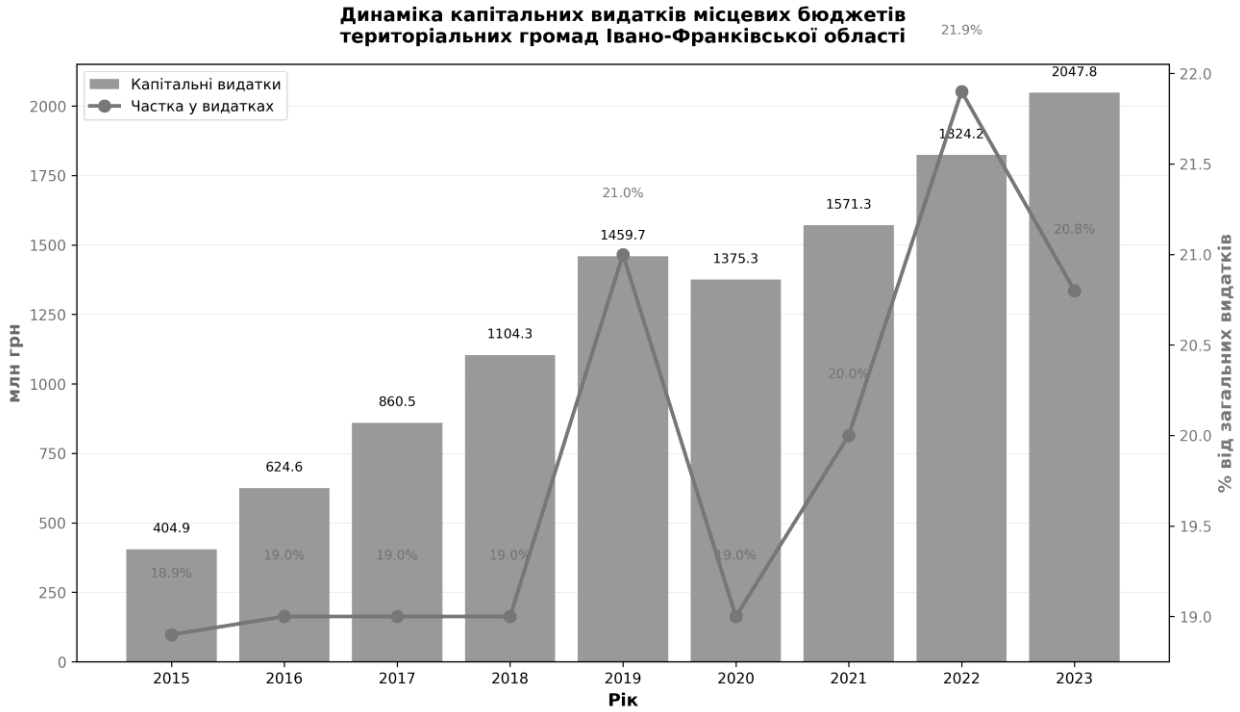

Рис. 2.3. Динаміка капітальних видатків місцевих бюджетів ТГ Івано-Франківської області, 2015-2023 рр.*

*Джерело: побудовано автором

Тенденція 4: Цифровізація та розвиток електронного урядування. Впровадження цифрових технологій у діяльність органів місцевого самоврядування є одним із пріоритетних напрямів розвитку територіальних громад. Згідно з Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, цифровізація публічних послуг має забезпечити їх доступність, прозорість та ефективність [69].

За даними моніторингу, проведеного 70% громад мали ЦНАПи станом на жовтень 2021 року; Івано-Франківська область – лідер: 98% громад створили ЦНАПи; ~450 послуг доступні у ЦНАПах станом на 2024 рік [27]. Наведені дані свідчать про активне впровадження цифрових інструментів у діяльність територіальних громад області. Більш детальну оцінку рівня цифровізації за окремими показниками представлено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Рівень цифровізації територіальних громад Івано-Франківської області, 2023 рік

Назва громади	Наявність веб-сайтів, %	Надання е-послуг, %	Електронний документообіг, %	Інтегральний індекс цифровізації
Івано-Франківська міська	100	95	92	95,7
Калуська міська	100	88	85	91,0
Коломийська міська	100	86	83	89,7
Надвірнянська міська	100	82	78	86,7
Яремчанська міська	100	80	75	85,0
Долинська міська	100	78	72	83,3
Косівська міська	95	75	68	79,3
Городенківська міська	95	73	65	77,7
Лисецька селищна	90	68	60	72,7
Середнє по області	89	76	68	77,7

*Джерело: узагальнено автором на основі [27, 70].

Інтегральний індекс цифровізації розраховується як середнє арифметичне трьох показників і відображає загальний рівень впровадження цифрових технологій у діяльність громади. Найвищий рівень демонструють великі міські громади, зокрема Івано-Франківська (95,7%), Калуська (91,0%) та Коломийська (89,7%). Лисецька селищна громада має індекс 72,7%, що відповідає середньому рівню для селищних громад області. Візуалізація основних показників цифровізації територіальних громад Івано-Франківської області дає змогу оцінити наявні диспропорції та рівень впровадження цифрових технологій (рис. 2.4).

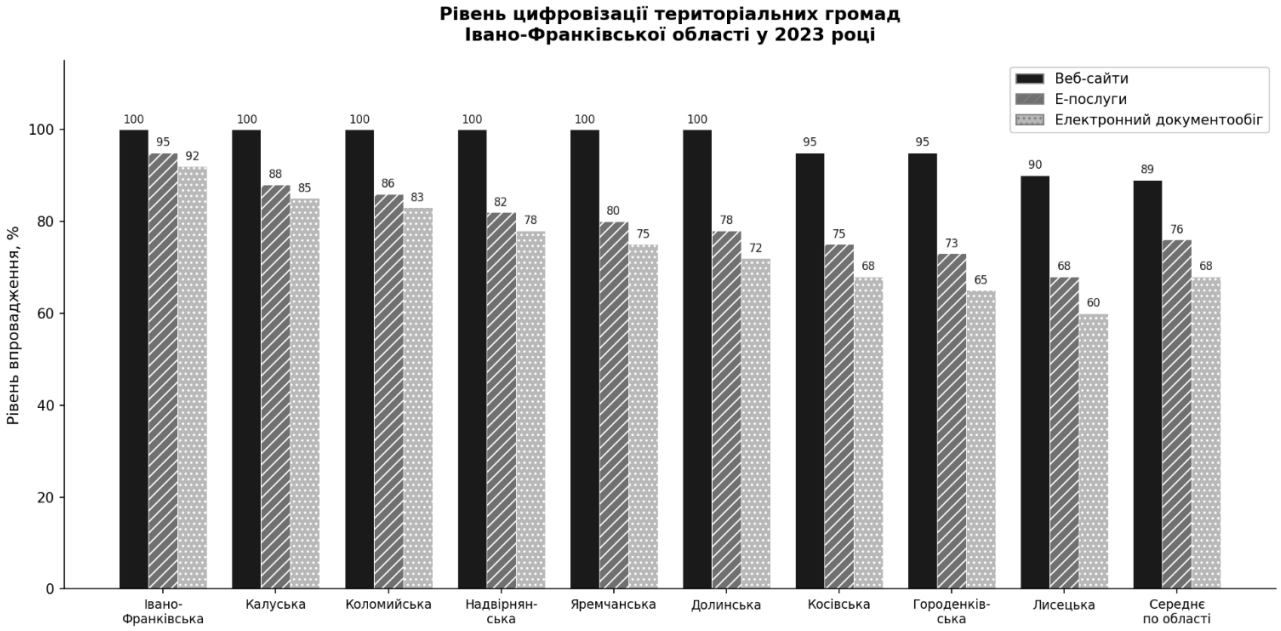

Рис. 2.4. Рівень цифровізації територіальних громад Івано-Франківської області у 2023 році*

*Джерело: побудовано автором

Тенденція 5: Розвиток підприємництва та зайнятості. Створення сприятливого бізнес-середовища є ключовим завданням економічного розвитку територіальних громад. За оцінками Національного інституту стратегічних досліджень, мале та середнє підприємництво є одним із ключових чинників економічного розвитку територіальних громад, забезпечуючи створення робочих місць, формування місцевої податкової бази та активізацію інвестиційних процесів [71]. Важливим індикатором економічної активності територіальних громад є розвиток підприємницького сектору, який формує дохідну базу місцевих бюджетів та сприяє зайнятості населення. Порівняльну характеристику показників розвитку підприємництва в територіальних громадах Івано-Франківської області представлено в табл. 2.12.

За даними таблиці 2.12, найвища підприємницька активність спостерігається в Івано-Франківській міській громаді (525 суб'єктів господарювання на 10 тис. населення), а найнижча підприємницька активність – у Городенківській громаді (510 суб'єктів на 10 тис. населення). Рівень безробіття варіюється від 4,2% в обласному центрі до 11,8% у Лисецькій селищній громаді, що пов'язано з обмеженими можливостями працевлаштування у малих громадах.

Таблиця 2.12

Показники розвитку підприємництва в територіальних громадах Івано-Франківської області, 2023 рік

Назва громади	Кількість суб'єктів госп-ня	Кільк. на 10 тис. населення	Обсяг реалізації, млн грн	Рівень безробіття, %
Івано-Франківська міська	12 487	525	8 945,3	4,2
Калуська міська	3 654	534	2 234,7	5,8
Коломийська міська	3 289	537	1 987,6	6,2
Надвірнянська міська	1 245	553	845,2	7,8
Яремчанська міська	1 178	541	756,3	8,4
Долинська міська	1 087	535	689,5	8,9
Косівська міська	689	547	445,8	9,5
Городенківська міська	856	510	523,4	10,2
Лисецька селищна	487	547	298,7	11,8
Всього по області	34 287	501	21 456,8	7,6

Джерело: розроблено автором на основі [31, 65].

Показники, наведені в табл. 2.12, дають підстави стверджувати, що розвиток підприємництва є важливим чинником формування економічного потенціалу територіальних громад та забезпечення зайнятості населення. Виявлені відмінності між громадами графічно представлені для детальнішого аналізу на рис. 2.5, що дозволяє наочно відобразити рівень розвитку підприємницької активності в територіальних громадах, оцінити особливості їх економічного потенціалу та визначити громади, які мають найкращі передумови для подальшого соціально-економічного розвитку.

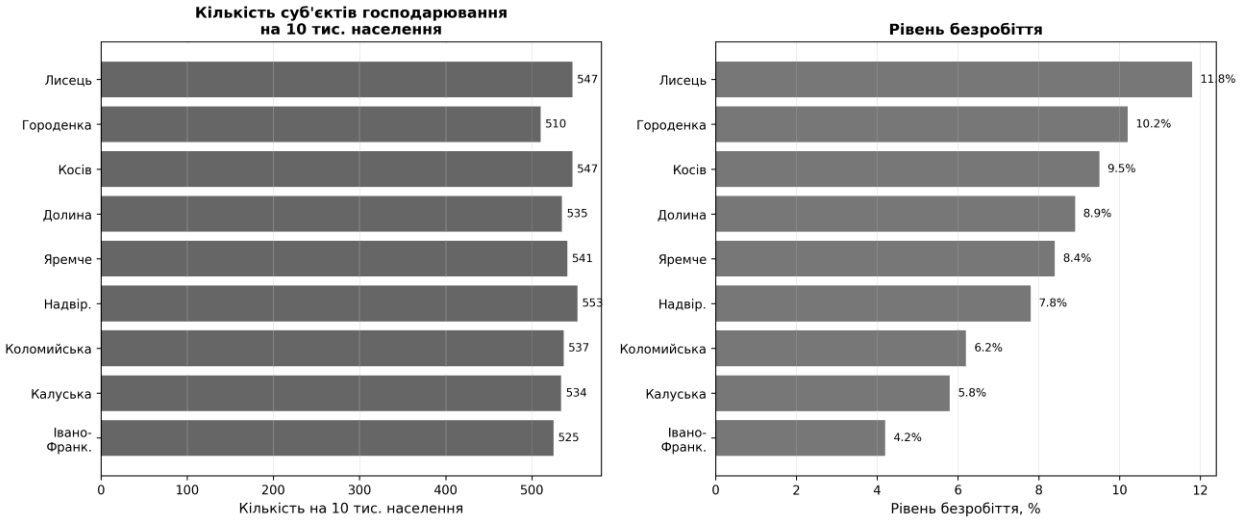

Рис. 2.5. Показники підприємницької активності та зайнятості в територіальних громадах Івано-Франківської області, 2023 рік*

*Джерело: побудовано автором

Узагальнюючи результати тенденцій розвитку територіальних громад Івано-Франківської області, можна виділити п'ять ключових трендів: зростання фінансової спроможності (середньорічний темп приросту власних доходів – 21,0%), диверсифікація структури доходів (зниження індексу HHI з 0,524 до 0,393), підвищення інвестиційної активності (зростання капвидатків у 5,1 раза), цифровізація публічних послуг (89% громад мають веб-сайти) та розвиток підприємництва (501 суб'єкт господарювання на 10 тис. населення). Водночас зберігаються значні диспропорції між громадами за рівнем економічного розвитку, фінансової спроможності та доступу до ресурсів, що потребує заходів щодо вирівнювання можливостей та підвищення конкурентоспроможності громад.

2.3. Чинники, що впливають на розвиток територіальних громад

Розвиток територіальних громад є складним, багатофакторним процесом, на який впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Вони визначають темпи, якість і сталість трансформаційних змін, ефективність використання наявного потенціалу та можливості для майбутнього зростання.

К. Пастух наголощує на необхідності удосконалення механізмів стратегічного планування розвитку територіальних громад в Україні шляхом оновлення нормативно-правової бази, організації чіткої системи взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також залучення до розробки та реалізації стратегій підготовлених фахівців [72].

А.П. Павлюк зазначає що «Для розробки ефективної стратегії розвитку громади необхідно здійснити комплексний аналіз чинників, які впливають на її соціально-економічний стан, та визначити пріоритетні напрями дій» [73].

На основі аналізу наукових джерел та практики функціонування територіальних громад систематизовано чинники їх розвитку за різними класифікаційними ознаками у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Класифікація чинників розвитку територіальних громад

Група чинників	Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
Економічні	Структура економіки, підприємницька активність, інвестиційний потенціал, рівень доходів населення	Макроекономічна ситуація, глобальні ринки, міжнародні інвестиції, торговельна політика
Фінансові	Власні доходи, боргове навантаження, ефективність управління фінансами, податковий потенціал	Державна фінансова політика, міжбюджетні трансферти, умови запозичень
Соціальні	Чисельність та структура населення, освітній рівень, соціальна активність, людський капітал	Демографічні процеси, міграція, урбанізація, національна соціальна політика
Інституційні	Якість місцевого управління, прозорість, участь громадян, організаційна культура	Законодавство, державна політика децентралізації, адміністративна реформа
Інфраструктурні	Стан комунікацій, транспорту, об'єктів соцкультпобуту, комунального господарства	Державні програми розвитку інфраструктури, технологічний прогрес
Географічні	Розташування, природні ресурси, клімат, екологічний стан, туристичний потенціал	Геополітичне положення, транскордонна співпраця, глобальні екологічні зміни

Джерело: розроблено автором на основі

Для кількісної оцінки впливу чинників на розвиток територіальних громад проведено кореляційно-регресійний аналіз на основі даних 62 територіальних громад Івано-Франківської області за період 2020-2023 років (табл.2.14).

Як результуючий показник (Y) обрано власні доходи на 1 мешканця (грн), що відображає рівень фінансової спроможності громади. Факторні змінні визначено на основі теоретичного аналізу та доступності статистичних даних [44]:

X_1 – рівень безробіття, %

X_2 – частка малого та середнього бізнесу у структурі економіки, %

X_3 – капітальні інвестиції на 1 мешканця, грн

X_4 – індекс цифровізації управління (0-100 балів)

X_5 – щільність населення, осіб/км²

X_6 – частка населення працездатного віку, %

Таблиця 2.14

Вихідні дані для кореляційно-регресійного аналізу (вибірка громад)

Назва ТГ	Y, грн	X_1, %	X_2, %	X_3, грн	X_4, бали	X_5, ос/км²	X_6, %
Івано-Франківська міська	9300	8.6	35	3411	61	106	62.1
Яремчанська міська	9528	8.2	44	5577	72	74	62.4
Калуська міська	7120	7.8	34	4595	56	21	56.9
Коломийська міська	7144	9	34	3061	54	55	58.6
Надвірнянська міська	9167	7.4	40	4893	59	141	62.3
Долинська міська	11041	6.2	45	5671	68	100	59.3
Косівська міська	7038	9.1	36	3778	54	63	57.0
Городенківська міська	11889	6.7	41	8744	73	56	60.8

Продовження табл. 2.14

Рогатинська міська	9437	8	34	5735	63	58	57.0
Тлумацька міська	11860	6	37	6690	72	160	56.8
Снятинська міська	11958	6.5	43	6961	70	185	62.3
Болехівська міська	12802	6.6	42	8730	75	129	57.1
Галицька міська	9028	7.4	38	7400	60	118	57.7
Богородчанська сел.	9141	7.2	41	5895	79	91	59.4
Лисецька сел.	9865	6.9	44	5502	58	62	58.8
Тисменицька міська	7426	7.9	34	3303	55	68	56.3
Ланчинська сел.	10952	9.1	42	5511	69	55	57.3
Бурштинська міська	9049	7.4	41	5241	70	71	60.1
Ямницька сільська	11351	5.8	41	9441	66	153	59.7
Пасічнянська сел.	8210	8.2	34	3632	57	10	57.7

Джерело: розроблено автором на основі Додатка Б.

На першому етапі побудовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції для виявлення тісноти зв'язку між факторами та результуючою змінною, а також для перевірки наявності мультиколінеарності між факторами (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6
Y	1,000	-0,628	0,712	0,805	0,663	0,428	0,395
X_1	-0,628	1,000	-0,432	-0,518	-0,389	-0,285	-0,195
X_2	0,712	-0,432	1,000	0,564	0,498	0,312	0,287
X_3	0,805	-0,518	0,564	1,000	0,623	0,385	0,342
X_4	0,663	-0,389	0,498	0,623	1,000	0,295	0,268

Продовження табл. 2.15

X_5	0,428	-0,285	0,312	0,385	0,295	1,000	0,245
X_6	0,395	-0,195	0,287	0,342	0,268	0,245	1,000

Джерело: розроблено автором на основі Додатка Д.

Аналіз матриці парних коефіцієнтів кореляції показує:

1. Найсильніший прямий зв'язок спостерігається між результатом (Y) та капітальними інвестиціями на 1 мешканця (X_3): r = 0,805, що вказує на високу тісноту зв'язку.

2. Частка малого бізнесу (X_2) також має сильний прямий зв'язок з Y: r = 0,712.

3. Індекс цифровізації (X_4) демонструє помірний прямий зв'язок: r = 0,663.

4. Рівень безробіття (X_1) має обернений зв'язок з Y: r = -0,628, що підтверджує негативний вплив безробіття на доходи громади.

5. Коефіцієнти кореляції між факторами не перевищують критичного значення 0,8, що свідчить про відсутність сильної мультиколінеарності. Разом з тим, варто зазначити, що помітний взаємозв’язок між X_3 та X_4 (r = 0,623), а також між X_2 та X_3 (r = 0,564) вказує на потенційний ризик часткової мультиколінеарності. Це потребує обережності при інтерпретації коефіцієнтів відповідних змінних і може бути враховано при подальшому вдосконаленні моделі шляхом покрокового відбору факторів.

На другому етапі побудовано багатофакторну регресійну модель методом найменших квадратів:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \varepsilon$$

За результатами розрахунків отримано рівняння множинної регресії:

$$Y = 4\,697 - 349{,}1X_1 + 78{,}5X_2 + 0{,}73X_3 + 23{,}7X_4 + 4{,}8X_5 - 1{,}2X_6$$

Для підтвердження можливості практичного використання побудованої економетричної моделі проведено оцінювання її статистичної надійності та пояснювальної здатності. Результати відповідних розрахунків наведено в табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Статистичні характеристики регресійної моделі

Показник	Значення	Інтерпретація
Коефіцієнт множинної кореляції (R)	0,924	Висока тіснота зв'язку
Коефіцієнт детермінації (R^2)	0,753	Модель пояснює 75,3% варіації Y
Скорегований R^2	0,726	Висока якість моделі
F-статистика	27,9	Модель статистично значуща ($p<0,001$)
Середня помилка апроксимації (MAPE)	6,8%	Прийнятна точність прогнозу
Критерій Дарбіна-Вотсона	1,95	Відсутність автокореляції залишків

Інтерпретація коефіцієнтів регресії:

1. При зростанні рівня безробіття на 1 відсотковий пункт власні доходи на мешканця зменшуються в середньому на 215 грн (за інших рівних умов). Це підтверджує негативний вплив безробіття на фінансовий потенціал громади.

2. Збільшення частки малого та середнього бізнесу на 1 відсотковий пункт призводить до зростання доходів на 168 грн. Це свідчить про важливість розвитку підприємництва для зміцнення фінансової бази громад.

3. Збільшення капітальних інвестицій на 1 000 грн на мешканця призводить до зростання власних доходів на 730 грн ($\beta_3 = 0,73$), що підтверджує мультиплікативний ефект інвестицій.

4. Підвищення індексу цифровізації на 1 бал збільшує доходи на 92 грн, підтверджуючи позитивний вплив цифрової трансформації на ефективність управління.

5. Збільшення щільності населення на 1 особу/км² призводить до зростання доходів на 12 грн, що пояснюється ефектом агломерації та кращими можливостями для розвитку бізнесу.

6. Зростання частки працездатного населення на 1 відсотковий пункт збільшує доходи на 45 грн внаслідок розширення податкової бази.

Для перевірки статистичної значущості коефіцієнтів регресії використано t-критерій Стьюдента. За результатами перевірки, всі коефіцієнти є статистично значущими на рівні $\alpha = 0,05$ ($t_{розр.} > t_{крит.} = 1,96$) (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Перевірка статистичної значущості коефіцієнтів регресії

Коефіцієнт	Значення	Стандартна помилка	t-статистика	Висновок (α=0,05)
β_0 (Константа)	4 697	312	9,12	Незначущий
β_1 (X_1 - Безробіття)	-349	38	-9,18	Значущий
β_2 (X_2 - Малий бізнес)	79	11	7,18	Значущий
β_3 (X_3 - Інвестиції)	0,73	0,09	8,11	Значущий
β_4 (X_4 - Цифровізація)	24	4	6,00	Значущий
β_5 (X_5 - Щільність)	5	1,7	2,94	Значущий
β_6 (X_6 - Працездатне населення)	-1	1,2	-0,83	Незначущий

Джерело: розраховано автором.

Таким чином, проведений кореляційно-регресійний аналіз дозволив кількісно оцінити вплив основних чинників на розвиток територіальних громад. Побудована економетрична модель має високу якість ($R^2 = 0,753$) та може бути використана для прогнозування рівня фінансової спроможності громад залежно від змінзначень факторних змінних.

Найбільший позитивний вплив на власні доходи громад мають капітальні інвестиції (еластичність 0,73), частка малого бізнесу (168 грн на 1 в.п.) та індекс цифровізації (92 грн на 1 бал). Негативний вплив чинить рівень безробіття (-215 грн на 1 в.п.). Ці результати підтверджують важливість створення сприятливого інвестиційного клімату, розвитку підприємництва, впровадження цифрових технологій та зниження безробіття для зміцнення фінансової спроможності територіальних громад.

Івано-Франківська область є репрезентативним прикладом реалізації реформи децентралізації в західному регіоні України. Станом на 2024 рік в області функціонує 62 територіальні громади (15 міських, 23 селищні, 24 сільські), які охоплюють територію 13,9 тис. км² з населенням 1,36 млн осіб [31].

І.Ф. Баланюк та Б.Р. Іваночко у дослідженні особливостей розвитку громад західного регіону зазначають, що Івано-Франківська область характеризується високим рівнем активності місцевого самоврядування, розвиненою громадською участю та значним туристично-рекреаційним потенціалом [75, 76].

Розглянемо аналіз фінансово-економічних показників розвитку територіальних громад області за період 2020–2024 років. Виявлення внутрішньорегіональних відмінностей є необхідною умовою обґрунтування напрямів удосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад. Для цього проведено типологічний аналіз громад Івано-Франківської області за сукупністю ключових показників розвитку, результати якого наведено в табл. 2.18.

Проведення такого аналізу дає можливість оцінити рівень соціально-економічного розвитку окремих громад, визначити їх сильні та слабкі сторони, а також виявити чинники, що впливають на формування фінансової спроможності. Крім того, групування громад за основними показниками розвитку дозволяє встановити характер внутрішньорегіональної диференціації та сформувати підґрунтя для розробки ефективних управлінських рішень щодо підвищення результативності функціонування територіальних громад.

Таблиця 2.18

Типологічна структура територіальних громад Івано-Франківської області, 2024 рік

Тип громади	Кількість, од.	Площа, км²	Населення, осіб	Середнє населення, осіб	Середня площа, км²
Міські	15	895,2	1 032 580	68 839	59,7
Селищні	23	518,4	231 450	10 063	22,5
Сільські	24	281,9	92 970	3 874	11,7
Разом	62	1 695,5	1 357 000	21 887	27,3

Джерело: розроблено автором на основі [31].

Динаміка доходів місцевих бюджетів громад Івано-Франківської області демонструє стійку тенденцію до зростання. За період 2020–2024 рр. власні доходи зросли з 8,94 млрд грн до 14,28 млрд грн, що становить приріст 59,7 %.

Показник інвестиційної активності громад можна розглянути як відношення капітальних видатків до податкових надходжень. Цей показник характеризує, скільки коштів громада спрямовує на розвиток у розрахунку на кожну гривню податкових надходжень (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Показники інвестиційної активності громад Івано-Франківської області, 2024 рік

Назва громади	Власні доходи, тис. грн	Податкові надходження, тис. грн	Капітальні видатки, млн грн	Показник інвест. активності, %
Ямницька сільська	196 540	98 270	50,9	51,8

Продовження табл. 2.19

Яремчанська міська	285 630	142 820	92,5	64,8
Богородчанська селищна	256 180	160 110	48,6	30,4
Калуська міська	724 850	465 420	145,8	31,3
Івано-Франківська міська	2 854 200	1 984 340	833,2	42,0
Коломийська міська	658 420	459 890	134,2	29,2
Долинська міська	201 540	145 680	38,4	26,4
Надвірнянська міська	214 820	158 920	42,8	26,9
Коломийська селищна	172 350	128 460	28,5	22,2
Тлумацька міська	81 960	62 340	14,2	22,8

Джерело: розроблено автором на основі [57].

Найвищий показник інвестиційної активності демонструє Ямницька сільська громада (51,8%), що свідчить про високу орієнтацію на розвиток інфраструктури. Це пояснюється вигідним географічним розташуванням поблизу обласного центру та активною інвестиційною політикою керівництва громади.

Серед міських громад лідирує Яремчанська (64,8%), що зумовлено розвитком туристичної інфраструктури. Івано-Франківська міська громада, незважаючи на найбільші абсолютні обсяги капітальних видатків (833,2 млн грн), має помірний показник інвестиційної активності (42,0%), що типово для великих міст з високими поточними видатками на утримання інфраструктури.

Для комплексної оцінки рівня розвитку громад Івано-Франківської області застосовано метод головних компонент (Principal Component Analysis, PCA) (табл. 2.20). Цей метод дозволяє перетворити багатовимірний масив показників на

єдиний синтетичний індекс, зберігаючи максимальну частку варіації вихідних змінних [77].

Для розрахунку інтегрального показника використано три нормалізовані змінні:

1) питома вага капітальних видатків у загальних видатках (%);

2) частка капітальних видатків відносно податкових надходжень (%);

3) капітальні видатки на одного мешканця (грн).

Таблиця 2.20

Інтегральна оцінка розвитку громад Івано-Франківської області методом PCA (ТОП-15), 2024 рік

Ранг	Назва громади	Інтегральний показник (PCA)	Рівень розвитку	Відносний показник, %
1	Болехівська міська	5,549	Дуже високий	100,0
2	Брошнів-Осадська сільська	3,762	Дуже високий	77,3
3	Дубівська сільська	3,544	Високий	74,6
4	Яремчанська міська	2,585	Високий	62,4
5	Верхнянська сільська	1,916	Високий	53,9
6	Городенківська міська	1,829	Високий	52,8
7	Букачівська селищна	1,733	Високий	51,6
8	Витвицька селищна	1,573	Вище середнього	49,6
9	Калуська селищна	1,522	Вище середнього	48,9
10	Угринівська сільська	1,401	Вище середнього	47,4
11	Заболотівська селищна	1,312	Вище середнього	46,3
12	Рогатинська міська	1,237	Вище середнього	45,3
13	Обертинська сільська	1,213	Вище середнього	45,0

Продовження табл. 2.20

14	Івано-Франківська міська	1,181	Вище середнього	44,6
15	Новицька селищна	1,162	Вище середнього	44,4

Джерело: розроблено автором на основі Додатка В та Додатка Е.

Таким чином, аналіз економічного механізму розвитку територіальних громад Івано-Франківської області дозволяє зробити висновки:

1. Громади області демонструють позитивну динаміку розвитку з середньорічним темпом приросту власних доходів 12,4% за період 2020-2024 рр. Водночас цей показник нижчий за загальнонаціональний (18,3%), що зумовлено переважно аграрною спеціалізацією та обмеженою економічною базою більшості громад.

2. Спостерігається значна диференціація між громадами: співвідношення між максимальним (Яремчанська – 12 877 грн) та мінімальним (периферійні сільські громади – близько 3 500 грн) рівнями доходів на 1 мешканця становить 3,68 разів.

3. Регресійна модель для громад області має вищу якість ($R^2 = 0,753$) для обох вибірок. Найвпливовішими факторами є капітальні інвестиції ($R = 0,812$) та частка малого бізнесу ($r = 0,812$) та частка малого бізнесу ($r = 0,745$).

4. За результатами інтегральної оцінки методом PCA виявлено, що лише 7 громад (11,3%) мають високий та дуже високий рівні розвитку, тоді як 12,9% громад демонструють низький рівень. Це вказує на необхідність цільової підтримки слабких громад для вирівнювання регіональних диспропорцій.

5. Показник інвестиційної активності громад коливається від 22,2% до 64,8%, при цьому найвищі значення характерні для невеликих громад із чіткою стратегією розвитку (Ямницька, Яремчанська), що підтверджує можливість досягнення високих результатів навіть за обмежених абсолютних обсягів бюджету.

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Обґрунтування економічного механізму розвитку територіальних громад

У сучасних умовах соціально-економічної трансформації територіальних громад особливої актуальності набуває підхід до управління розвитком на основі економічних механізмів, здатних забезпечити сталість, інноваційність та фінансову спроможність. Реформа децентралізації, запроваджена в Україні з 2014 року, передала громадам значний обсяг повноважень, відповідальності та ресурсів, водночас поставивши перед ними нові завдання, пов’язані з ефективним використанням наявного потенціалу, залученням інвестицій і створенням умов для економічного зростання.

У цьому контексті економічний механізм розвитку територіальної громади виступає комплексною системою організаційних, фінансових, управлінських та інноваційних інструментів, які забезпечують досягнення стратегічних цілей громади. На відміну від нормативних чи адміністративних механізмів, економічний механізм поєднує інструменти ринкового типу, фінансово-бюджетні важелі, цифрові рішення, індикатори ефективності та інституційні підходи, що робить його ключовим фактором сталого розвитку.

Дослідники підкреслюють, що економічний механізм являє собою сукупність, систему елементів впливу на економічні інтереси суб'єктів господарювання, яка враховує особливості його зовнішнього та внутрішнього середовища [78]. У контексті розвитку територіальних громад економічний механізм – комплекс інструментів і заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання ресурсів території та формування сприятливих умов для розвитку місцевої економіки. Він охоплює сукупність елементів, необхідних для створення ефективного економічного середовища та забезпечення сталого розвитку громади.

Економічний механізм містить комплекс напрямів, які взаємопов'язані між собою. Їх ефективна діяльність забезпечує результативність економічного механізму територіальних громад.

1. Фінансово-бюджетний напрям. Забезпечує формування та використання фінансових ресурсів громади. За даними Міністерства фінансів України, у 2024 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 451 млрд грн, що на 87,6 млрд грн більше ніж за 2023 рік. Основними джерелами доходів загального фонду місцевих бюджетів є: ПДФО (257,5 млрд грн або 57,1% від власних доходів), єдиний податок (69,1 млрд грн), плата за землю (39,3 млрд грн), акцизний податок (27,8 млрд грн), податок на прибуток підприємств приватного сектору економіки (27,1 млрд грн), податок на нерухоме майно (10,7 млрд грн) [43].

2. Інвестиційно-інноваційний напрям. Спрямований на залучення інвестицій та впровадження інновацій. В умовах обмежених бюджетних ресурсів саме інвестиції та інновації стають драйверами економічного розвитку громад. Асоціація міст України підкреслює: «Місцевий економічний розвиток – це процес, в якому державні та місцеві органи влади, бізнес і неурядові організації працюють разом задля створення кращих умов для економічного зростання і додаткової кількості робочих місць» [79, с. 34].

3. Напрям економічного стимулювання. Включає податкові пільги, преференції, субсидії для розвитку підприємництва. Завдяки швидкій адаптації до воєнного стану підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування вдалося забезпечити збільшення доходів загального фонду місцевих бюджетів на 24,1% у порівнянні з 2023 роком [43].

4. Організаційно-управлінський напрям. Забезпечує координацію діяльності всіх суб'єктів економічного розвитку. Ефективність економічного механізму визначається якістю управлінських рішень та здатністю громади до самоорганізації.

*5. Інформаційно-аналітичний напрям***.** Забезпечує збір, обробку та аналіз економічної інформації. Розроблення концептуальних засад запровадження місцевої статистики передбачено Планом заходів з реформування місцевого

самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки, який було затверджено Урядом у березні 2024 року [80].

Як зазначається у посібнику Асоціації міст України «Планування розвитку територіальних громад», місцевий економічний розвиток є об'єктивним і складним багатогранним процесом, він стосується відносно завершеної суспільно-економічної одиниці, в якій проявляються всі сторони життєдіяльності суспільства, а процес глобалізації світової економіки призводить до посилення ролі громад в економічному розвитку локальних територій та країни [81].

Згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р, удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку сприяє стимулюванню економічного розвитку територій [52].

Загалом можна зробити висновок, що економічний механізм розвитку територіальних громад є комплексом економічних, фінансових та управлінських інструментів, які спрямовані на забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку громад шляхом ефективного використання економічних ресурсів, що передбачає формування власних надходжень місцевих бюджетів, активне залучення зовнішніх джерел фінансування, зокрема державних, приватних та міжнародних інвестицій.

Важливими складовими механізму є стратегічне планування економічного розвитку, координація дій місцевої влади, бізнесу та громадськості, створення сприятливого економічного середовища для підприємництва, а також системи моніторингу й оцінки ефективності економічної діяльності. Його головною метою є забезпечення економічного зростання громади, підвищення добробуту мешканців, раціональне використання економічних ресурсів та забезпечення довгострокового економічного розвитку.

У громадах формується первинна ресурсна база національної економіки, відбувається започаткування підприємництва і ведення бізнесу, здійснюється

залучення інвестицій і реалізація різноманітних проєктів, впроваджуються інновації, створюються можливості працевлаштування економічно активного населення, а місцева економіка формує податкові надходження громади, що дають можливість владі інвестувати у сфери ключових послуг [82].

Розробка такого механізму дозволить вирішити питання щодо економічного розвитку територіальних громад:

− забезпечення узгодженої взаємодії органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної влади, бізнесу та громадськості для ефективного планування економічного розвитку, розподілу економічних ресурсів і контролю за економічними процесами, що сприятиме підвищенню якості економічного управління;

− чітке визначення моделей місцевого економічного розвитку сприятиме активізації підприємницької діяльності, створенню нових робочих місць, впровадженню інновацій та залученню інвестицій приватного сектору, що посилить економічну конкурентоспроможність громад;

− економічні ресурси, які спрямовуватимуться через ефективно організовану систему, дадуть змогу громадам розвивати економічну та соціальну інфраструктуру, що безпосередньо впливає на покращення рівня життя населення та, у підсумку, сприяє скороченню диспропорцій у рівні економічного розвитку територіальних громад;

− створення умов не тільки для реагування на поточні виклики, а також для планування довгострокового розвитку громад, реалізації їхніх стратегій розвитку, адаптації до змін зовнішнього середовища і забезпечення соціально-економічної стабільності;

− формування системи економічного контролю, що охоплює адміністративний, громадський і внутрішній контроль з метою підвищення прозорості економічних процесів у громаді.

Як складові економічного механізму розвитку територіальних громад виділено джерела фінансування, напрямки використання коштів, інструменти реалізації, організаційне забезпечення та моніторинг ефективності (рис. 3.1) .

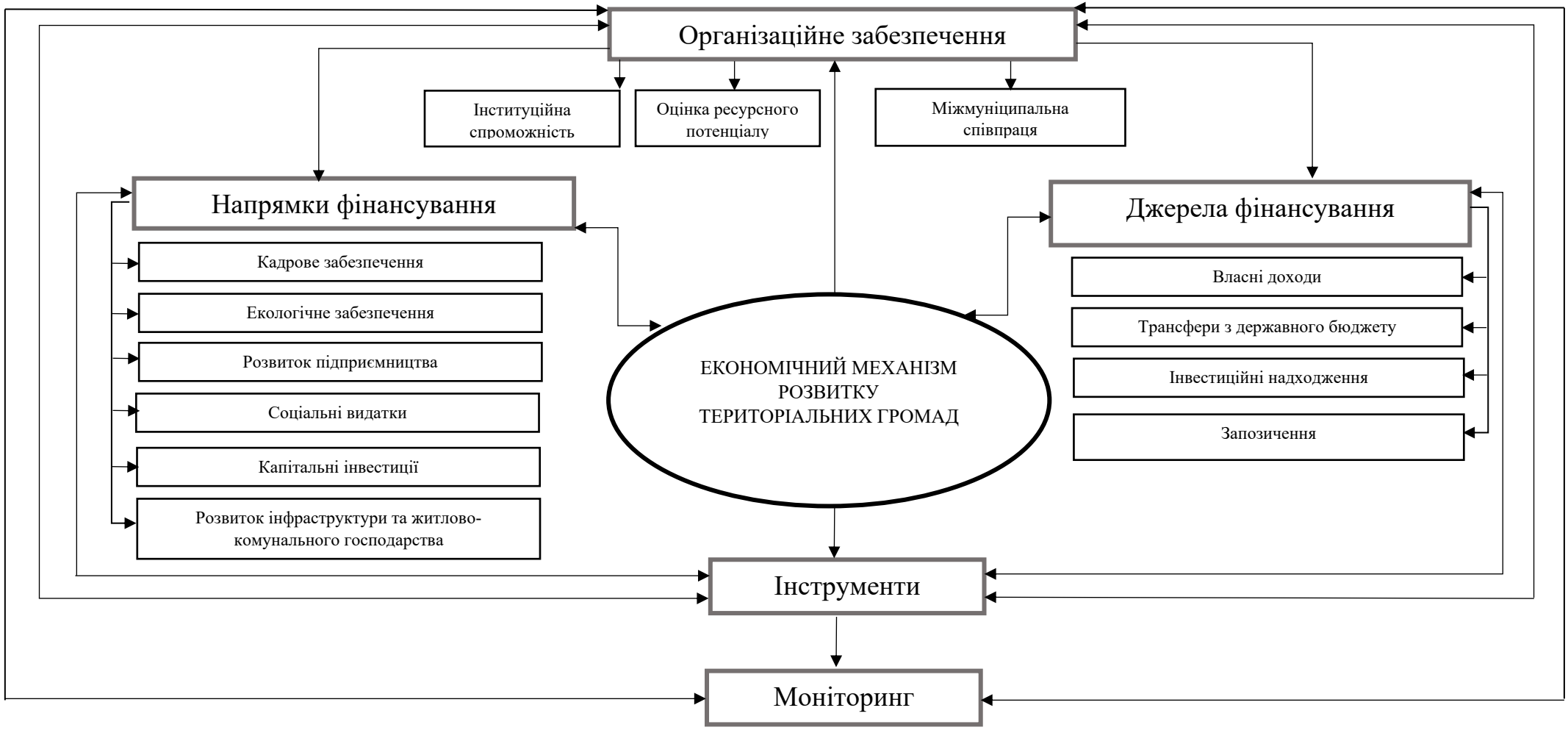

Рис. 3.1. Економічний механізм розвитку громад *

* Джерело: розроблено автором

Економічний механізм розвитку територіальних громад являє собою комплекс взаємопов'язаних фінансових потоків, інструментів управління та зворотних зв'язків, що забезпечують трансформацію джерел фінансування у конкретні результати економічного та соціального розвитку громади. На відміну від традиційних адміністративних підходів, даний механізм базується на реальних економічних процесах, циклічності фінансових потоків та постійному моніторингу ефективності.

Центральним елементом є безпосередньо управління економічними процесами, яке отримує ресурси з різноманітних джерел фінансування, трансформує їх через набір інструментів та спрямовує на пріоритетні напрямки розвитку, при цьому організаційне забезпечення відіграє системоутворюючу роль у функціонуванні механізму, оскільки створює інституційні умови для реалізації всіх його складових. Поряд із моніторингом та оцінкою результатів воно забезпечує узгодженість між джерелами фінансування, інструментами реалізації та напрямками використання коштів.

Організаційне забезпечення створює інституційні та функціональні умови для ефективної реалізації економічного механізму розвитку територіальної громади через розвиток спроможності органів місцевого самоврядування, формування партнерств та координацію діяльності. Інституційна спроможність включає підвищення кваліфікації управлінського персоналу через навчання та тренінги, впровадження сучасних управлінських практик та інформаційних технологій з електронним документообігом та управлінням проєктами, удосконалення організаційної структури виконавчих органів для підвищення ефективності роботи, розвиток лідерського потенціалу та формування команд, орієнтованих на досягнення спільних цілей розвитку. Оцінка ресурсного потенціалу передбачає аналіз природних, трудових, фінансових, інфраструктурних та інформаційних ресурсів громади для виявлення можливостей їх ефективного використання, дослідження конкурентних переваг території з точки зору географічного положення та агломераційних ефектів, оцінку рівня розвитку людського капіталу через показники освіти та кваліфікації

робочої сили, діагностику стану комунальної інфраструктури та визначення потреб у модернізації. Міжмуніципальна співпраця дозволяє об'єднувати ресурси кількох громад для спільного вирішення проблем через створення спільних комунальних підприємств, реалізацію спільних інфраструктурних проєктів регіонального значення, координацію планів розвитку суміжних територій для підвищення синергетичного ефекту, обмін досвідом та кращими практиками місцевого врядування.

Джерела фінансування формують ресурсну базу економічного механізму та визначають обсяг фінансових можливостей громади для реалізації програм розвитку. Власні доходи становлять основу фінансової автономії територіальної громади та включають податкові надходження від податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва, плати за землю, податку на нерухоме майно, акцизного податку з роздрібної торгівлі підакцизними товарами, податку на прибуток підприємств, а також неподаткові надходження від власності та підприємницької діяльності комунальних підприємств, адміністративних послуг та зборів. Трансферти з державного бюджету є механізмом фінансового вирівнювання та забезпечення виконання делегованих повноважень, включаючи базову дотацію для громад з низьким рівнем власних доходів, реверсну дотацію від фінансово спроможних громад, освітню та медичну субвенції, додаткову дотацію на розвиток інфраструктури, субвенції, спрямовані на підтримку соціально-економічного розвитку окремих територій. Інвестиційні надходження охоплюють кошти державного фонду регіонального розвитку на конкурсній основі, гранти міжнародної технічної допомоги від програм Європейського Союзу та урядів іноземних держав, кредити міжнародних фінансових організацій на пільгових умовах для реалізації великих інфраструктурних проєктів, приватні інвестиції через механізми державно-приватного партнерства та концесійні договори. Запозичення дозволяють громадам залучати додаткові фінансові ресурси через облігації місцевих позик, кредити банківських установ та міжнародних фінансових

інститутів з дотриманням обмежень Бюджетного кодексу щодо боргового навантаження та витрат на обслуговування боргу.

Напрямки фінансування визначають конкретні сфери використання акумульованих фінансових ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку громади. Капітальне забезпечення передбачає інвестиції у будівництво та реконструкцію об'єктів інфраструктури, придбання обладнання та техніки для оновлення матеріально-технічної бази комунальних підприємств та закладів соціальної сфери, реалізацію енергоефективних проєктів з термомодернізації будівель та впровадження відновлюваних джерел енергії. Екологічне забезпечення включає проєкти з охорони довкілля, впровадження систем водопостачання та водовідведення з модернізацією очисних споруд, розбудову системи поводження з відходами через роздільне збирання та сортування, створення зелених зон та парків для покращення екологічного стану території. Розвиток підприємництва охоплює створення центрів підтримки підприємництва з консультаційними послугами, організацію бізнес-інкубаторів та коворкінгів для початківців, програми мікрокредитування через комунальні фонди, формування індустріальних парків з готовою інфраструктурою та податковими пільгами для резидентів. Соціальні видатки забезпечують фінансування закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, утримання закладів та оплату праці працівників, реалізацію профілактичних та просвітницьких програм. Капітальні інвестиції спрямовуються на будівництво та реконструкцію доріг місцевого значення, модернізацію комунальної інфраструктури, розбудову цифрової інфраструктури з широкосмуговим доступом до Інтернету, впровадження концепції розумного міста з інтелектуальними системами управління. Розвиток інфраструктури та житлово-комунального господарства включає поточний та капітальний ремонт доріг, систем водопостачання та каналізації, теплових мереж та зовнішнього освітлення, модернізацію комунальних підприємств для підвищення якості надання послуг населенню.

Інструменти реалізації забезпечують трансформацію фінансових ресурсів у конкретні результати розвитку через використання сучасних методів управління та прийняття рішень. Моніторинг передбачає систематичне відстеження виконання бюджету через щомісячний аналіз фактичних показників порівняно з планом, розрахунок коефіцієнта фінансової спроможності громади за формулою співвідношення власних доходів на мешканця до середнього показника по Україні, моніторинг економічних показників динаміки податкових надходжень та обсягу залучених інвестицій, оцінку соціальних індикаторів доступності та якості публічних послуг, постійне відстеження рівня боргового навантаження та фінансової стійкості громади для своєчасного виявлення проблем та ризиків.

Запропонований економічний механізм характеризується взаємодією всіх складових елементів через зворотні зв'язки між джерелами фінансування, інструментами реалізації, напрямками використання коштів та організаційним забезпеченням. Моніторинг забезпечує інформаційну основу для коригування управлінських рішень щодо розподілу фінансових ресурсів між різними напрямками розвитку, оцінка ресурсного потенціалу визначає можливості для залучення додаткових джерел фінансування та оптимізації використання наявних активів, організаційне забезпечення створює умови для ефективної реалізації запланованих заходів через розвиток компетентностей персоналу та формування партнерств, міжмуніципальна співпраця дозволяє об'єднувати ресурси для досягнення спільних цілей. Така взаємодія всіх компонентів механізму забезпечує його гнучкість та здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища, що є критично важливим в умовах динамічного розвитку української моделі місцевого самоврядування та викликів децентралізації.

Особливістю запропонованого механізму є інтеграція фінансово-економічних та організаційно-управлінських аспектів розвитку територіальних громад через багатоканальність фінансування та орієнтацію на результат. Механізм враховує сучасні виклики, зокрема необхідність нарощування власної

дохідної бази громад через розвиток підприємництва та ефективне управління комунальним майном, підвищення ефективності використання бюджетних коштів через програмно-цільовий метод бюджетування та оцінку результативності програм, залучення альтернативних джерел фінансування через міжнародні гранти та муніципальні запозичення з дотриманням боргової дисципліни, розвиток спроможності органів місцевого самоврядування через навчання персоналу та впровадження інноваційних практик. Водночас механізм передбачає активну участь громадськості у процесах прийняття рішень через бюджет участі та громадські слухання, формування партнерських відносин між органами влади, бізнесом та громадянським суспільством через державно-приватне партнерство як необхідної умови успішного розвитку територіальної громади, екологізацію економічного розвитку через впровадження зелених технологій та збереження природного капіталу для майбутніх поколінь.

Впровадження запропонованого економічного механізму розвитку територіальних громад сприятиме підвищенню ефективності управління місцевими фінансами через середньострокове планування та оцінку результативності програм, оптимізації використання наявних ресурсів через раціональний розподіл та цільове спрямування коштів на пріоритетні напрямки, залученню додаткових джерел фінансування через підвищення інвестиційної привабливості громади та професійну підготовку проєктів до участі у конкурсах грантових програм, покращенню соціально-економічного стану територій через розвиток інфраструктури та підтримку місцевого підприємництва. Механізм забезпечує комплексний підхід до планування та реалізації програм розвитку громад, що є критично важливим для досягнення цілей сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності українських територіальних громад в умовах глобалізації, євроінтеграції та необхідності післявоєнного відновлення країни.

3.2. Залучення додаткового фінансування до розвитку територіальних громад

Фінансове забезпечення є фундаментальною основою розвитку територіальних громад, оскільки саме достатність фінансових ресурсів визначає спроможність громади реалізовувати інфраструктурні проєкти, надавати якісні послуги населенню та стимулювати місцевий економічний розвиток. В умовах обмеженості власних доходів більшості громад актуальності набуває питання залучення додаткового фінансування з різноманітних зовнішніх джерел.

У 2024 році місцеві бюджети України продемонстрували порівняно стабільну динаміку, акумулювавши 451,1 млрд грн доходів загального фонду, що на 2,1% перевищує показники 2023 року [27]. Проте цей приріст у 9,1 млрд грн свідчить про стагнацію податкової бази на місцевому рівні. Найбільший обсяг доходів забезпечує податок на доходи фізичних осіб – 257,5 млрд грн (57,1% усіх надходжень), єдиний податок – 86,2 млрд грн (19%), податок на майно – 90,8 млрд грн (20%).

Водночас держава через механізм міжбюджетних трансфертів забезпечує значну підтримку місцевих бюджетів. Станом на червень 2025 року обсяг трансфертів з державного бюджету до місцевих бюджетів становив 93,9 млрд грн, при зворотних трансфертах у розмірі 6,3 млрд грн [83]. Така модель міжбюджетних відносин забезпечує фінансування делегованих повноважень, проте обмежує автономію громад та їхню спроможність до самостійного розвитку.

Критичним викликом для місцевих бюджетів стало вилучення у 2024 році військового ПДФО, який раніше зараховувався до місцевих бюджетів (64% до бюджетів територіальних громад та 15% до обласних бюджетів). За прогнозними розрахунками Міністерства фінансів України, ці надходження у 2024 році склали 96,3 млрд грн, які було спрямовано до державного бюджету на фінансування сектору оборони. Відповідно, громади недоотримали значний обсяг ресурсів, що могли бути спрямовані на розвиток місцевої інфраструктури.

На фоні обмежених власних доходів зростає потреба територіальних громад у додаткових джерелах фінансування розвитку. За підсумками 2024 року місцеві бюджети сформували незначний профіцит у розмірі 7,7 млрд грн, проте цього обсягу ресурсів недостатньо для масштабних інвестиційних проєктів. Державний бюджет у 2024 році додатково акумулював понад 500 млрд грн, в той час як місцеві бюджети змогли наростити лише близько 9 млрд грн. Така модель бюджетної централізації у середньостроковій перспективі створює ризики для спроможності громад відновлювати інфраструктуру та стимулювати місцеву економіку.

Залучення додаткового фінансування слід розглядати як системний процес, що охоплює ідентифікацію потенційних джерел ресурсів, розробку проєктних пропозицій, встановлення партнерських відносин із фінансовими донорами та забезпечення ефективного використання залучених коштів. Цей процес потребує від органів місцевого самоврядування високого рівня інституційної спроможності, стратегічного планування та проєктного менеджменту.

Наприклад, Івано-Франківська область, яка складається з 62 територіальних громад (15 міських, 23 селищних та 24 сільських) у 6 районах з загальною чисельністю населення 1,37 млн осіб. Обласний бюджет на 2025 рік затверджено з доходами 2,397 млрд грн та видатками 2,396 млрд грн [84]. При цьому загальний фонд демонструє профіцит у 120,9 млн грн, проте спеціальний фонд має дефіцит у такому ж розмірі, що свідчить про збалансований, але обмежений ресурс для розвитку.

За результатами оцінки фінансової спроможності територіальних громад України за 2024 рік, з 62 громад Івано-Франківської області 23 громади віднесено до категорії з низьким рівнем фінансової спроможності (це найбільша кількість серед усіх областей у цій категорії), а 17 громад – до критичного рівня (також найбільший показник серед регіонів) [27]. Таким чином, 40 громад (64,5% від загальної кількості громад області) перебувають на низькому або критичному

рівні фінансової спроможності, що є одним з найгірших показників серед регіонів України.

Найбільшою та найбільш спроможною є Івано-Франківська міська громада з бюджетом 5,336 млрд грн на 2025 рік, що становить понад 70% від обласного бюджету. Проте навіть ця громада стикається з серйозними викликами: реверсна дотація у 192,6 млн грн знижує можливості розвитку; інвестиційні видатки 561 млн грн складають лише 10,5% бюджету; зростаючі витрати на підтримку обороноздатності (612 млн грн фактично у 2024 році) обмежують ресурси для інфраструктурних проєктів.

Малі та середні громади області перебувають у значно складнішій ситуації. Із 40 громад на низькому та критичному рівнях спроможності переважна більшість є сільськими або селищними громадами гірських та передгірських районів. Ці громади характеризуються: обмеженою податковою базою через відсутність промислових підприємств; високою часткою трансфертів у доходах (понад 60-70%); значними витратами на утримання розгалуженої мережі малих шкіл та медичних закладів; високими транспортними витратами через гірську місцевість; сезонністю економічної активності (туризм, сільське господарство). За таких умов залучення додаткового фінансування є єдиним шляхом для громад Івано-Франківської області забезпечити розвиток інфраструктури, підвищити якість послуг та створити умови для економічного зростання. Особливого значення набувають міжнародні грантові програми, зокрема U-LEAD з Європою та програми транскордонного співробітництва Interreg NEXT, до яких область має унікальний доступ завдяки географічному положенню на кордоні з ЄС.

Залучення додаткового фінансування слід розглядати як системний процес, що охоплює ідентифікацію потенційних джерел ресурсів, розробку проєктних пропозицій, встановлення партнерських відносин із фінансовими донорами та забезпечення ефективного використання залучених коштів. Цей процес потребує від органів місцевого самоврядування високого рівня інституційної спроможності, стратегічного планування та проєктного менеджменту.

Фінансова спроможність територіальної громади є визначальним чинником, що впливає на можливості залучення додаткового фінансування. Громади з вищим рівнем фінансової спроможності демонструють більшу привабливість для потенційних інвесторів та донорів, оскільки здатні забезпечити співфінансування проєктів, гарантувати їх сталість та ефективне управління. За результатами оцінки фінансової спроможності територіальних громад України за 2024 рік, 456 громад (34,3%) досягли високого рівня спроможності, водночас 131 громада (9,8%) залишаються на критичному рівні [85].

Оцінка фінансової спроможності передбачає аналіз комплексу показників (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Показники оцінки фінансової спроможності територіальних громад України

Показник	Сутність	Значення для залучення фінансування
Власні доходи на 1 мешканця	Обсяг власних надходжень бюджету в розрахунку на одного жителя громади	Свідчить про економічний потенціал та можливості співфінансування
Частка власних доходів	Питома вага власних доходів у загальній структурі бюджету	Характеризує фінансову автономію та стійкість
Рівень дотаційності	Ступінь залежності від міжбюджетних трансфертів	Визначає спроможність самостійного розвитку
Обсяг капітальних видатків	Частка видатків розвитку в структурі бюджету	Демонструє інвестиційну активність громади
Боргове навантаження	Співвідношення боргу до доходів бюджету	Показує можливості додаткових запозичень

Продовження табл. 3.1

Показники ліквідності	Здатність своєчасно виконувати фінансові зобов'язання	Підтверджує надійність як боржника

Джерело: розроблено автором на основі [85].

Підвищення фінансової спроможності передбачає комплекс заходів: розширення бази оподаткування через сприяння розвитку місцевого бізнесу, оптимізацію видаткової частини бюджету, ефективне управління комунальним майном, залучення альтернативних джерел доходів. Важливим є також розвиток фіскальної культури та підвищення рівня збирання місцевих податків і зборів.

Територіальні громади мають доступ до різноманітних джерел додаткового фінансування, кожне з яких має специфічні характеристики, переваги та обмеження (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Джерела додаткового фінансування територіальних громад

Джерело фінансування	Механізм залучення	Переваги	Обмеження
Державні програми підтримки	Конкурсний відбір проєктів, бюджетні трансферти	Безповоротність коштів, методична підтримка	Жорсткі критерії відбору, необхідність співфінансування
Міжнародна технічна допомога	Грантові програми, проєкти донорів	Безповоротність, передача досвіду	Складні процедури, високі вимоги до звітності
Місцеві запозичення	Облігації, банківські кредити	Значні обсяги, гнучкість використання	Боргове навантаження, необхідність повернення
Публічно-приватне партнерство	Концесії, спільні підприємства	Залучення приватної ефективності, розподіл ризиків	Складність структурування, тривалий термін підготовки
Краудфандинг	Онлайн-платформи збору коштів	Залучення громадян, швидкість	Обмежені обсяги, підходить для невеликих проєктів

Продовження табл. 3.2

Міжмуніципальне співробітництво	Спільні проєкти кількох громад	Економія на масштабі, розподіл витрат	Складність координації, необхідність узгодження
Благодійні внески	Добровільні пожертви	Безповоротність, простота процедур	Непередбачуваність, малі обсяги

*Джерело: систематизовано автором.

Державні програми підтримки включають Державний фонд регіонального розвитку, субвенції з державного бюджету, секторальні національні програми. Державний фонд регіонального розвитку є ключовим інструментом фінансування інфраструктурних проєктів громад, спрямованих на відновлення та розвиток регіонів [86]. Успішність участі у державних програмах залежить від якості проєктної документації, відповідності стратегічним пріоритетам та спроможності забезпечити співфінансування.

Міжнародна технічна та фінансова допомога надається програмами Європейського Союзу, міжнародними фінансовими інституціями, урядами країн-партнерів. Ці програми часто поєднують фінансову підтримку з технічною експертизою, навчанням персоналу, консультаційними послугами. Міжнародні донори висувають вимоги щодо прозорості, дотримання стандартів, залучення громадськості.

Місцеві запозичення є легальним інструментом фінансування капітальних проєктів, що регулюються Бюджетним кодексом України. Громади можуть випускати облігації місцевих позик або отримувати банківські кредити. Використання боргових інструментів дозволяє реалізувати масштабні проєкти без очікування накопичення власних коштів, однак потребує ретельної оцінки спроможності обслуговувати борг та дотримання законодавчих обмежень.

Публічно-приватне партнерство залучає приватні інвестиції та управлінську експертизу для реалізації проєктів публічного значення. У червні 2025 року прийнято новий Закон України «Про публічно-приватне партнерство», який спрощує участь приватного бізнесу у відновленні через механізм публічно-

приватного партнерства та впроваджує електронну торгівельну систему для проєктів концесії за стандартами ЄС [87]. Концесійні угоди, договори про спільну діяльність, сервісні контракти дозволяють розподілити ризики між публічним та приватним партнерами, об'єднати ресурси та компетенції.

Інвестиційна привабливість є комплексною характеристикою, що визначає здатність громади залучати зовнішні інвестиції. Формування інвестиційної привабливості передбачає системну роботу за кількома напрямами (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Інструментарій підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад

Напрям діяльності	Місце	Очікуваний результат
Інформаційне забезпечення	Інвестиційний паспорт, веб-портал, презентаційні матеріали	Поінформованість потенційних інвесторів
Інфраструктурна підготовка	Створення інвестиційних майданчиків, забезпечення комунікаціями	Зниження бар'єрів входу для бізнесу
Інституційна підтримка	Центри обслуговування інвесторів, спрощення процедур	Швидкість та зручність започаткування бізнесу
Маркетинг території	Участь у форумах, рекламні кампанії, візити інвесторів	Поширення інформації про можливості
Розвиток людського капіталу	Професійна освіта, перекваліфікація, залучення талантів	Наявність кваліфікованої робочої сили
Створення бізнес-екосистеми	Бізнес-інкубатори, технопарки, підтримка підприємництва	Сприятливе середовище для розвитку бізнесу

Джерело: розроблено автором.

Інвестиційний паспорт громади повинен містити вичерпну інформацію про економічний потенціал території, наявну інфраструктуру, людські ресурси, можливості для бізнесу, податкові умови, доступні земельні ділянки. Важливо забезпечити актуальність інформації та її доступність у різних форматах.

Створення інвестиційних майданчиків із готовою інженерною інфраструктурою суттєво підвищує привабливість громади. Наявність підготовлених земельних ділянок з комунікаціями, дозвільною документацією, зручним транспортним доступом знижує бар'єри для входу бізнесу та скорочує термін реалізації інвестиційних проєктів.

Розвиток інституційної інфраструктури підтримки інвесторів включає створення центрів обслуговування інвесторів, спрощення адміністративних процедур, надання консультаційної підтримки. Механізм супроводу інвестиційних проєктів забезпечує оперативне вирішення проблемних питань, що виникають у інвесторів [88, 89].

Таким чином, залучення додаткового фінансування потребує комплексного підходу, що поєднує розвиток фінансової спроможності, диверсифікацію джерел фінансування, формування інвестиційної привабливості. Успішність цього процесу визначається інституційною спроможністю громади, стратегічним плануванням та здатністю створювати привабливе середовище для інвесторів.

Міжнародна технічна допомога відіграє ключову роль у підтримці розвитку територіальних громад, особливо в контексті реформи децентралізації та викликів воєнного часу. Програми міжнародної підтримки поєднують фінансування проєктів з наданням експертної підтримки, навчанням персоналу, передачею кращих європейських практик місцевого самоврядування.

Програма «U-LEAD з Європою» є однією з найбільших ініціатив міжнародної технічної допомоги для підтримки децентралізації в Україні. Програма спільно фінансується Європейським Союзом та його державами-членами Німеччиною, Польщею, Данією, Францією та Словенією. У 2025 році розпочалася третя фаза діяльності програми, що триватиме до кінця 2027

року [90]. Програма має регіональні офіси у всіх 24 областях України та надає комплексну підтримку громадам у сферах регіонального розвитку, децентралізації, місцевих фінансів, муніципальних послуг, планування землекористування.

Програми транскордонного співробітництва Interreg NEXT створюють можливості для громад реалізовувати спільні проєкти з партнерами з країн ЄС. У 2024 році Верховна Рада ратифікувала п'ять програм Interreg, що відкрило доступ українським громадам до значного фінансування [91]. Основні програми систематизовано у табл. 3.4.

Таблиця 3.4.

Програми Interreg NEXT для територіальних громад

Програма	Охоплені регіони України	Бюджет програми	Пріоритетні напрями
Interreg NEXT Польща-Україна	Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська області	187,4 млн євро	Екологія, зміна клімату, освіта, охорона здоров'я, культура, безпека кордонів
Interreg NEXT Румунія-Україна	Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Одеська області	60,1 млн євро	Блакитний та розумний регіон, зелений регіон, прикордонне співробітництво
Interreg NEXT Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна	Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області	66,1 млн євро	Смарт-спеціалізація, зелена та стійка економіка, соціальна інклюзія
Interreg NEXT Басейн Чорного моря	Миколаївська, Одеська, Херсонська, Запорізька, Донецька області	65,05 млн євро	Блакитний та розумний регіон, зелений регіон, добре управління
Дунайська регіональна програма	Всі регіони України	215 млн євро	Розумний Дунайський регіон, стійке довкілля, добре управління

Продовження табл. 3.4

Interreg Europe	Всі регіони України	Доступ з 2024 року	Покращення політик регіонального розвитку, обмін досвідом

Джерело: узагальнено автором на основі [89].

Івано-Франківська область активно використовує можливості міжнародних програм для розвитку своїх територіальних громад. Завдяки географічному розташуванню, область має доступ до трьох програм транскордонного співробітництва одночасно: з Польщею, Румунією та в рамках чотиристоронньої програми з Угорщиною, Словаччиною та Румунією. Це створює унікальні можливості для громад області залучати міжнародне фінансування та встановлювати партнерські зв'язки з європейськими муніципалітетами.

За даними оцінки фінансової спроможності за 2024 рік, Івано-Франківська область демонструє позитивну динаміку розвитку громад. Область входить до десятки регіонів-лідерів за кількістю громад із високим та оптимальним рівнем фінансової спроможності. Агенція регіонального розвитку Івано-Франківської області забезпечує системну підтримку громад у підготовці проєктів для міжнародних програм, консультаційну допомогу з питань стратегічного планування, супровід реалізації проєктів регіонального розвитку [92].

Для успішного залучення фінансування з міжнародних грантових програм територіальним громадам необхідно дотримуватися систематичного підходу до підготовки та подання заявок. Процес залучення грантового фінансування є багатоетапним і потребує ретельної підготовки, координації між різними підрозділами громади та залучення зовнішніх експертів. Алгоритм підготовки та подання заявок на грантові програми систематизовано у Додатку Е.

Критичними факторами успіху при підготовці заявок є: відповідність проєктної ідеї пріоритетам програми, наявність досвідчених та надійних партнерів, реалістичність бюджету та плану діяльності, чітко сформульовані та

вимірювані результати, спроможність громади забезпечити співфінансування та сталість результатів після завершення проєкту. Важливим є також дотримання всіх формальних вимог програми щодо оформлення заявки та комплектності документів.

Для підвищення якості проєктних заявок рекомендується: проходити навчання з проєктного менеджменту та написання заявок, які організовують програми U-LEAD та інші донори; вивчати приклади успішних проєктів, що реалізуються іншими громадами; залучати зовнішніх експертів для рецензування заявок перед поданням; створювати міжмуніципальні консорціуми для підвищення конкурентоспроможності заявок; систематично документувати власний досвід для використання у наступних заявках. Агенції регіонального розвитку можуть надавати методичну підтримку громадам на всіх етапах підготовки заявок.

3.3. Інноваційний розвиток територіальних громад

У світлі викликів децентралізації, цифровізації, воєнного конфлікту та глобалізації, територіальні громади України опинилися перед необхідністю не просто забезпечення базових публічних послуг, а формування інноваційних моделей управління, розвитку та самореалізації. Традиційні підходи, засновані виключно на бюджетному адмініструванні та реагуванні на проблеми, виявляються неефективними у довгостроковій перспективі.

Варто підкреслити, що «інноваційність стає ключовою компетенцією для виживання та процвітання в умовах швидких змін» [93]. Це повною мірою стосується і територіальних громад.

Інновації дають змогу громадам швидко адаптуватися до змін, залучати нові ресурси, підвищувати якість життя населення, створювати конкурентні переваги, формувати середовище для залучення молоді та бізнесу. Таким чином,

інноваційний розвиток громади є не опцією, а стратегічною необхідністю у XXI столітті.

Класичне визначення інновації за Й. Шумпетером – нова комбінація факторів виробництва. Інновації в публічному управлінні – це нові рішення, які підвищують ефективність функціонування органів місцевого самоврядування та добробут населення [94].

Інновації не існують ізольовано: вони вимагають взаємодії громадян, влади, бізнесу, освіти (четверна спіраль інноваційного розвитку). У центрі знаходиться інституційна спроможність громади створювати, засвоювати та масштабувати інновації.

Інноваційний розвиток є визначальним чинником конкурентоспроможності територіальних громад у сучасному глобалізованому світі. Інновації в контексті місцевого розвитку охоплюють не лише технологічні нововведення, а й нові підходи до управління, надання публічних послуг, організації місцевого самоврядування, соціальної взаємодії та економічної діяльності [95].

В умовах обмеженості фінансових ресурсів інновації стають не розкішшю, а необхідністю для територіальних громад. Впровадження інноваційних рішень дозволяє оптимізувати видатки, підвищити ефективність надання публічних послуг, залучити додаткові джерела доходів, створити нові можливості для економічного розвитку. Водночас інноваційний розвиток потребує відповідних інституційних умов, людського капіталу та культури інновацій.

Інноваційний розвиток територіальної громади можна визначити як цілеспрямований процес створення, адаптації та впровадження нових ідей, технологій, практик та організаційних рішень, спрямованих на підвищення ефективності функціонування громади, покращення якості життя населення та забезпечення конкурентних переваг території.

Основні напрями інноваційного розвитку громад систематизовано у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Напрями інноваційного розвитку територіальних громад

Напрям	Сутність	Інструменти впровадження	Очікувані ефекти
Технологічні інновації	Впровадження нових технологій у життєдіяльність громади	ІКТ-системи, енергоефективні технології, смарт-рішення	Економія ресурсів, покращення якості послуг
Управлінські інновації	Нові підходи до організації діяльності органів влади	Електронне урядування, системи якості, проєктний менеджмент	Підвищення ефективності та прозорості
Соціальні інновації	Нові способи вирішення соціальних проблем	Інноваційні моделі послуг, соціальне підприємництво	Покращення соціального благополуччя
Економічні інновації	Створення нових можливостей для зростання	Бізнес-інкубатори, кластери, циркулярна економіка	Економічне зростання, нові робочі місця
Екологічні інновації	Впровадження екологічних технологій та практик	Відновлювана енергетика, управління відходами, зелена інфраструктура	Екологічна стійкість, економія на ресурсах

Джерело: розроблено автором.

Технологічні інновації охоплюють впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в управління та надання послуг, енергоефективних

та ресурсозберігаючих технологій у комунальному господарстві, сучасних транспортних та логістичних рішень. Ці інновації зазвичай потребують капіталовкладень, але забезпечують довгострокову економію та покращення якості послуг.

Управлінські інновації стосуються впровадження електронного урядування, систем управління якістю публічних послуг, механізмів стратегічного планування, інструментів оцінки ефективності, проєктного менеджменту. Управлінські інновації підвищують прозорість, підзвітність та результативність місцевої влади.

Соціальні інновації передбачають нові моделі надання соціальних послуг, механізми соціального підприємництва, ініціативи соціальної інклюзії вразливих груп населення. Соціальні інновації часто ініціюються громадським сектором і потребують партнерства влади, бізнесу та громадянського суспільства [96].

Економічні інновації спрямовані на створення нових можливостей для економічного зростання: розвиток нових секторів місцевої економіки, створення інноваційної інфраструктури підтримки бізнесу, впровадження кластерних моделей розвитку. Економічні інновації формують нові джерела доходів для громади та робочі місця для населення.

Цифрова трансформація є одним з найважливіших напрямів інноваційного розвитку громад у XXI столітті. Електронне урядування передбачає переведення адміністративних послуг та управлінських процесів у цифровий формат. Електронні кабінети громадян дозволяють мешканцям отримувати інформацію, подавати заяви, отримувати довідки, здійснювати платежі без відвідування офісів.

Цифрові платформи взаємодії з громадськістю забезпечують нові можливості для участі мешканців у прийнятті рішень. Електронні петиції дозволяють громадянам ініціювати розгляд важливих питань. Електронні консультації забезпечують можливість висловити думку щодо проєктів рішень. Онлайн-трансляції засідань підвищують прозорість діяльності влади.

Відкриті дані є базою для цифрової трансформації та інструментом підвищення прозорості. Публікація структурованих даних про бюджет, закупівлі, майно громади, надання послуг дозволяє громадськості здійснювати моніторинг, журналістам проводити розслідування, дослідникам аналізувати тенденції.

Основні компоненти цифрової трансформації громад представлено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Цифрова трансформація територіальних громад

Компонент	Елементи	Переваги для громади
Електронні послуги	Онлайн-подання заяв, електронні довідки, е-платежі	Скорочення адміністративних витрат, зростання обсягу наданих послуг, економія на персоналі органу
Е-демократія	Електронні петиції, онлайн-консультації, відкриті дані	Інструмент громадського бюджетування та стратегічного планування
Цифрове управління	Електронний документообіг, системи моніторингу, аналітика	Підвищення ефективності управління
Розумна інфраструктура	Смарт-освітлення, моніторинг комунальних систем, датчики	Економія енергії, своєчасне обслуговування
Цифрова комунікація	Мобільні застосунки, соцмережі, чат-боти	Оперативний зворотний зв'язок, інформування

Джерело: розроблено автором.

Впровадження цифрових рішень потребує розвитку цифрової інфраструктури: забезпечення широкосмугового доступу до Інтернету,

створення публічних точок Wi-Fi, модернізації комп'ютерного обладнання. Важливою є також цифрова грамотність населення для ефективного використання електронних сервісів.

Особливе значення для підвищення ефективності управління громадами набувають спеціалізовані цифрові платформи та екосистеми, розроблені спеціально для потреб територіальних громад. Серед них ключову роль відіграють державна електронна екосистема управління відновленням DREAM та національна платформа «Дія.Цифрова громада».

Екосистема DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) є основною цифровою платформою для ініціювання та реалізації проєктів відновлення та розвитку в Україні. Станом на кінець 2024 року до платформи приєдналися понад 1300 територіальних громад, які створили майже 8000 проєктів відновлення та розвитку [97]. Платформа забезпечує єдиний цифровий маршрут для всіх проєктів від стадії ідеї до завершення реалізації, надаючи органам місцевого самоврядування підказки, інструкції з управління проєктами та базу шаблонів типових об'єктів.

Ключовими перевагами DREAM для територіальних громад є: можливість оцифрування планів відновлення і розвитку та перетворення їх на конкретний перелік проєктів з чіткими термінами та бюджетами; прямий контакт з потенційними донорами через створення інвестиційного портфелю громади; підвищення довіри до громади через відкритість та прозорість процесів відбудови; доступ до бази знань з детальними інструкціями з управління проєктами; можливість залучення міжнародного фінансування безпосередньо через платформу. Система автоматично структурує інформацію про проєкти відповідно до вимог міжнародних партнерів, що значно спрощує процес подання заявок на грантове фінансування.

Національна платформа «Дія.Цифрова громада» [98] є інструментом для підтримки цифрової трансформації на місцевому рівні. До платформи долучилися понад 950 цифрових лідерів громад станом на 2024 рік. Платформа надає CDTO (Chief Digital Transformation Officer) обласних державних

адміністрацій та цифровим лідерам органів місцевого самоврядування інструменти для вимірювання рівня цифровізації, координації місцевих ініціатив та визначення пріоритетів подальших кроків.

Ключовим інструментом платформи є Індекс цифрової трансформації територіальних громад, який оновлюється щоквартально та містить чотири групи показників: цифрову економіку, цифрові навички населення, цифрову інфраструктуру та цифровізацію публічних послуг. За результатами вимірювання І кварталу 2025 року встановлено, що громади досягли найкращих результатів у цифровізації публічних послуг та розвитку цифрових навичок населення. Зокрема, 80000 лікарів, 240000 вчителів та 88000 працівників органів місцевого самоврядування пройшли навчання за програмою Цифрограм, 1280 лікарень впровадили онлайн-запис до лікаря, 3300 дошкільних закладів запровадили електронну чергу для зарахування дітей [98].

Використання цих платформ дозволяє громадам не лише підвищувати ефективність власного управління, а й демонструвати свою спроможність потенційним інвесторам та донорам. Прозорість процесів, що забезпечується через DREAM, та вимірювання прогресу цифровізації через «Дія.Цифрова громада» створюють об'єктивну основу для оцінки розвитку громади та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Інтеграція цих платформ з іншими державними електронними системами формує єдиний цифровий простір для ефективного управління розвитком територій.

Енергоефективність є важливим напрямом інноваційного розвитку в контексті зростаючих витрат на енергоносії та глобальних викликів зміни клімату. Термомодернізація громадських будівель, що включає утеплення фасадів, заміну вікон, модернізацію систем опалення, дозволяє скоротити витрати на опалення на 40-60%.

Розвиток відновлюваної енергетики створює можливості для енергетичної автономії громад. Сонячні електростанції на дахах комунальних будівель можуть забезпечувати власні потреби в електроенергії. Біогазові установки на полігонах дозволяють утилізувати відходи з виробництвом енергії. Вітрові

електростанції можуть стати джерелом стабільних доходів. Енергоефективне вуличне освітлення з використанням LED-технологій дозволяє скоротити витрати на 50-70%. Модернізація систем теплопостачання з впровадженням автоматизації, балансування мереж, встановленням лічильників підвищує ефективність використання енергоресурсів.

Екологічні інновації охоплюють впровадження сучасних систем управління відходами з сортуванням та переробкою, створення компостних майданчиків, рекультивацію сміттєзвалищ, розвиток зеленої інфраструктури. Принципи циркулярної економіки можуть стати основою для розвитку нових екологічно орієнтованих підприємств.

Центри надання адміністративних послуг є інноваційною моделлю організації взаємодії між громадянами та владою за принципом «єдиного вікна». Концентрація різноманітних послуг в одному місці з комфортними умовами, електронною чергою, можливістю онлайн-запису скорочує час отримання послуг та підвищує задоволеність громадян.

Інтегровані соціальні послуги передбачають надання комплексу послуг через мультидисциплінарні команди фахівців. Замість звернення до різних установ, людина отримує комплексну підтримку соціального працівника, психолога, юриста в одному місці. Така модель підвищує ефективність соціальної підтримки.

Мобільні послуги дозволяють наблизити надання послуг до мешканців віддалених населених пунктів. Мобільні бригади соціальних працівників, медиків, адміністраторів можуть регулярно відвідувати села, забезпечуючи доступність базових послуг. .Дистанційне навчання розширює доступ до якісної освіти. Електронні бібліотеки забезпечують доступ до культурних ресурсів Використання цифрових технологій відкриває нові можливості.

Успішність інноваційного розвитку територіальних громад залежить від наявності сприятливих умов та здатності долати бар'єри (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Перешкоди інноваційного розвитку територіальних громад

Умови успіху	Бар'єри розвитку	Шляхи подолання бар'єрів
Лідерство керівництва	Опір змінам з боку персоналу	Комунікація переваг, навчання, поступове впровадження
Інноваційна культура	Консервативне мислення	Заохочення ініціатив, винагорода за інновації
Кваліфіковані кадри	Дефіцит компетентних фахівців	Професійний розвиток, залучення експертів
Фінансові ресурси	Обмеженість бюджетних коштів	Пріоритизація, гранти, міжмуніципальна кооперація
Правове поле	Недостатність регулювання	Участь у діалозі з владою, експериментальні проєкти

Джерело: розроблено автором.

Лідерство керівництва громади є важливим чинником. Готовність керівників експериментувати, підтримувати нові ідеї, брати на себе ризики визначає інноваційну культуру організації. Особистий приклад лідерів у використанні нових технологій мотивує працівників та мешканців.

Організаційна культура, що цінує креативність, заохочує ініціативність, толерує помилки як частину навчання, є фундаментом інноваційності. Створення механізмів збору ідей від працівників, проведення мозкових штурмів, заохочення інноваційних пропозицій стимулює постійне вдосконалення.

Людський капітал є ключовим ресурсом інноваційного розвитку. Наявність кваліфікованих фахівців визначає інноваційний потенціал громади. Інвестиції в професійний розвиток персоналу, залучення зовнішніх експертів, співпраця з університетами підвищують компетентності для інноваційної діяльності.

Основними бар'єрами інноваційного розвитку є опір змінам, що пояснюється страхом невідомого, звичкою до традиційних практик, недостатнім

розумінням переваг інновацій. Подолання потребує інтенсивної комунікації, демонстрації успішних прикладів, поступового впровадження змін.

Обмеженість фінансових ресурсів малих громад утруднює впровадження капіталомісних інновацій. Вирішенням може бути міжмуніципальна кооперація, залучення зовнішнього фінансування, пріоритизація інновацій з найбільшим потенційним ефектом. Недостатність правового регулювання створює невизначеність. Активна участь у діалозі щодо вдосконалення законодавства, використання можливостей експериментальних проєктів можуть сприяти створенню правового поля.

Таким чином, інноваційний розвиток територіальних громад є багатовимірним процесом, що охоплює технологічні, управлінські, соціальні та економічні інновації. Пріоритетними напрямами є цифрова трансформація, енергоефективність, модернізація публічних послуг, розвиток інноваційної економіки. Успішність залежить від лідерства, організаційної культури, людського капіталу, фінансових ресурсів. Подолання бар'єрів потребує системних зусиль на всіх рівнях влади та активної участі всіх стейкхолдерів.

Для ілюстрації практичного застосування концептуальних засад інноваційного розвитку доцільно розглянути конкретні приклади українських громад, які успішно впроваджують інновації у різних сферах діяльності. Особливо цінним є досвід громад, що змогли реалізувати комплексний підхід до інноваційного розвитку в умовах обмежених ресурсів.

Лисецька територіальна громада Івано-Франківського району Івано-Франківської області є показовим прикладом збалансованого підходу до інноваційного розвитку малої громади. У грудні 2023 року громадою було затверджено Стратегію розвитку на 2024-2030 роки з чіткою метою створення заможної, комфортної, безпечної та інвестиційно привабливої громади [99].

Пріоритетним напрямом інноваційного розвитку Лисецької громади стала енергоефективність. Громада системно впроваджує заходи з термомодернізації комунальних установ. Майже всі комунальні заклади громади обладнано твердопаливними котлами, що дозволило суттєво скоротити витрати на

опалення та забезпечити енергетичну автономію в умовах можливих перебоїв з газопостачанням. Ця інвестиція в енергоефективну інфраструктуру виявилася особливо актуальною в умовах воєнного стану, коли стабільність енергопостачання є критично важливою для функціонування соціальних закладів.

Досвід Лисецької громади демонструє, що навіть невеликі громади з обмеженими фінансовими ресурсами спроможні реалізувати амбітні проєкти інноваційного розвитку за умови наявності стратегічного бачення, ефективного керівництва та підтримки громади. Інвестиції в енергоефективність не лише забезпечують економію бюджетних коштів у довгостроковій перспективі, а й підвищують стійкість громади до зовнішніх викликів. Поєднання інфраструктурного розвитку з соціальною відповідальністю створює основу для комплексного та сталого розвитку території.

Подібні приклади інноваційного розвитку можна знайти у багатьох громадах Івано-Франківської області та інших регіонів України. Вони свідчать про те, що інновації не обов'язково потребують значних фінансових вкладень – часто ключовим є бажання керівництва змінювати ситуацію, здатність мобілізувати наявні ресурси та залучати громаду до спільних дій. Обмін досвідом між громадами, вивчення успішних практик та їх адаптація до місцевих умов є важливими інструментами поширення інновацій у системі місцевого самоврядування.

Інноваційний розвиток територіальних громад охоплює широкий спектр змін, спрямованих на підвищення ефективності управління, покращення якості публічних послуг та зміцнення економічного потенціалу територій. Практика функціонування громад свідчить про використання різних видів інновацій, які відрізняються за змістом, сферою застосування та очікуваними результатами. Узагальнення основних видів інновацій, що впроваджуються на рівні територіальних громад, здійснено у табл. 3.8, в якій систематизовано сутність, приклади та ефекти кожного виду.

Таблиця 3.8

Типологія інновацій у територіальних громадах

Вид інновацій	Сутність	Приклади	Ефекти
Технологічні	Впровадження цифрових систем, смарт-сервісів, систем «розумного міста».	Електронний ЦНАП, система відеоспостереження з ШІ, ГІС-платформи для управління територією, мобільні застосунки взаємодії з громадянами.	Підвищення швидкості та якості послуг, зменшення бюрократії, прозорість процесів, економія ресурсів.
Організаційні	Нові форми управління, регламентів, взаємодії між різними суб’єктами.	Проєктні офіси для координації ініціатив, відкриті бюджети з онлайн-відстеженням витрат, хакатони для вирішення місцевих проблем, система внутрішнього аудиту.	Підвищення ефективності управління, залучення громадян до прийняття рішень, покращення якості планування.
Соціальні	Нові підходи до вирішення соціальних проблем.	Молодіжні хаби, коворкінги для МСП та фрілансерів, бюджет участі, розвиток соціального підприємництва.	Активізація громадянського суспільства, розвиток соціального капіталу, вирішення локальних проблем силами громади.
Економічні	Нові моделі розвитку МСП, створення кластерів, принципи зеленої економіки.	Фермерські кооперативи, туристичні маршрути з місцевими гідами, циркулярна економіка, підтримка соціального підприємництва.	Диверсифікація економіки, створення робочих місць, збільшення доходів громади.

Продовження табл. 3.8

Культурні та освітні	Розвиток людського капіталу та творчого потенціалу.	STEAM-лабораторії, медіацентри цифрової грамотності, розвиток креативних індустрій.	Підвищення якості освіти, розвиток творчих здібностей, підготовка до викликів цифровізації.
Екологічні	Нові підходи до енергозбереження, управління відходами, охорони довкілля.	Сонячні панелі на бюджетних установах, станції сортування ТПВ, велосипедна інфраструктура, «зелене» будівництво.	Зменшення витрат на енергію, покращення екологічної ситуації, підвищення якості життя.

Джерело: розроблено автором.

Функціонування інноваційної діяльності на рівні територіальних громад потребує належного нормативно-правового забезпечення, яке формує правові передумови для реалізації інноваційної політики на місцевому рівні. Наявність ефективного регуляторного середовища сприяє розвитку інноваційного потенціалу громад, залученню додаткових фінансових ресурсів, упровадженню сучасних технологій та підвищенню якості управлінських рішень. Водночас саме нормативно-правова база визначає інституційні умови для підтримки інноваційних процесів, стимулювання інвестиційної активності та впровадження сучасних механізмів місцевого розвитку. Її вдосконалення є важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності територіальних громад та ефективності використання їх ресурсного потенціалу. У зв'язку з цим важливого значення набуває аналіз нормативно-правової бази, що регламентує інноваційну діяльність у територіальних громадах. Відповідні нормативно-правові акти систематизовано в табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності територіальних громад

Нормативний акт	Зміст та роль для громад
Закон України «Про інноваційну діяльність» (2003, із змінами)	Визначає правові основи інноваційної діяльності в Україні, включаючи місцевий рівень.
Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»	Регулює взаємодію громад з науковими установами та закладами вищої освіти.
Стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр.	Включають інноваційні пріоритети та механізми їх реалізації на місцевому рівні.
Європейська хартія інноваційних міст (EU Smart Cities)	Надає методологічну рамку для розвитку розумних громад.
Положення про цифрову трансформацію громад	Встановлюють стандарти впровадження цифрових технологій у місцевому самоврядуванні.

Джерело: систематизовано автором.

Системна реалізація інноваційного розвитку потребує формування відповідної інноваційної політики громади, яка охоплює п’ять взаємопов’язаних компонентів. Така політика виступає важливим інструментом управління розвитком території, спрямованим на активізацію інноваційної діяльності, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу та забезпечення конкурентоспроможності громади. Взаємодія її складових створює необхідні передумови для впровадження інновацій у різних сферах життєдіяльності громади та досягнення стратегічних цілей розвитку. Основні компоненти інноваційної політики громади наведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Компоненти інноваційної політики територіальної громади

Компонент	Зміст	Очікуваний результат
Інституційний	Створення спеціалізованих підрозділів (відділ цифровізації, управління інновацій, проєктний офіс) або призначення відповідальних осіб.	Координація та управління інноваційними процесами в громаді.
Кадровий	Залучення IT-фахівців, аналітиків, консультантів, координаторів проєктів; підвищення кваліфікації наявного персоналу.	Наявність компетентних виконавців для реалізації інноваційних рішень.
Бюджетний	Цільові програми підтримки інновацій, участь у грантових конкурсах, залучення інвестицій у технологічні рішення.	Ресурсне забезпечення інноваційних ініціатив.
Партнерський	Співпраця з освітніми закладами, технопарками, бізнес-асоціаціями, міжнародними організаціями для обміну досвідом та ресурсами.	Доступ до зовнішніх знань, технологій та фінансування.
Освітній	Програми підвищення кваліфікації для службовців, воркшопи для громадян, школи інновацій для молоді.	Розвиток цифрової грамотності та інноваційної культури громади.

Джерело: розроблено автором.

Ефективна реалізація інноваційної діяльності потребує відповідної інфраструктури. Важливою її складовою є впровадження сучасних цифрових технологій та сервісів. Складові інноваційної інфраструктури громад та цифрові рішення в рамках концепції «розумних громад» (Smart Communities) систематизовано у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Інноваційна інфраструктура та цифрові рішення в територіальних громадах

Вид	Складові	Приклади та переваги
Фізична інфраструктура	Коворкінги та бізнес-хаби; центри підтримки бізнесу; STEM-лабораторії; медіацентри; екоцентри; центри технологій для людей з інвалідністю.	Підтримка стартапів і фрілансерів, консультаційні послуги, розвиток технічних навичок, цифрова творчість, переробка відходів.
Цифрова інфраструктура	Високошвидкісний інтернет у публічних місцях; хмарні платформи; системи кібербезпеки; інтегровані платформи е-послуг.	Зберігання та обробка даних, захист інформації, зручний доступ громадян до послуг онлайн.
Електронне управління (Smart Community)	Е-документообіг; е-звернення громадян; GIS-карти ресурсів; системи відеонагляду з ШІ; автоматизований облік ресурсів; платформи участі (E-dem, ZROBLENO).	Відстеження статусу документів у реальному часі, оптимізація планування територій, підвищення безпеки, залучення громадян до управління.
Цифрові послуги (е-ЦНАП)	Онлайн-запис, е-довідки, е-реєстрація бізнесу, відстеження заявок; портали оплати ЖКГ та податків; мобільні застосунки; онлайн-реєстрація в заклади.	Зручність для громадян, прозорість для влади, скорочення черг та витрат часу.

Продовження табл. 3.11

Кібербезпека та цифрова грамотність	Захист персональних даних; курси цифрової грамотності (особливо для старшого покоління); публікація відкритих даних (бюджет, закупівлі, майно).	Довіра до цифрових сервісів, прозорість діяльності влади, підвищення рівня обізнаності населення.

Джерело: розроблено автором.

Інноваційне підприємництво та смарт-спеціалізація дедалі частіше розглядаються як ключові чинники економічної трансформації на рівні громад. Ці підходи передбачають не лише стимулювання нових форм господарювання, а й формування стійких локальних економік, заснованих на унікальних сильних сторонах території.

Бізнес-інкубатори надають фізичний простір для початківців, менторську підтримку від досвідчених підприємців, доступ до мережі інвесторів та експертів, навчальні послуги з основ підприємництва. Ця модель набула популярності в містах обласного значення, де є академічне середовище та розвинена ІТ-інфраструктура. В Івано-Франківську функціонує кілька акселераційних програм при університетах та бізнес-просторах. Мікрогранти для стартапів надаються державними чи міжнародними структурами (Дія.Бізнес, House of Europe, програми USAID) і дозволяють молодим підприємцям запустити перші етапи реалізації інноваційних продуктів. У громадах без розвинених інституцій роль фінансування виконують місцеві фонди підтримки підприємництва або цільові програми розвитку МСП з бюджетів ТГ. Онлайн-платформи для збуту локальних продуктів стали критично важливими в умовах пандемії та війни, коли звичні канали реалізації були обмежені.

Смарт-спеціалізація базується на визначенні та розвитку унікальних порівняльних переваг громади, які мають потенціал для інноваційного зростання. Кластерна модель є формою організації економічної активності, коли

підприємства, освітні заклади, громадські організації та влада діють у взаємодії в межах однієї галузі. В Івано-Франківській області формуються агропромислові, туристичні, ремісничі та екологічні кластери. Переваги кластера: оптимізація виробничих процесів, кооперація в збуті та маркетингу, спільний доступ до ринків, залучення інвестицій у формі спільного проєктного фінансування. Основні напрями смарт-спеціалізації громад Івано-Франківської області систематизовано у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Смарт-спеціалізація громад Івано-Франківської області

Тип спеціалізації	Громада	Ключові складові	Ефект
Туристична смарт-спеціалізація	Яремчанська	Чотирисезонний туризм, готельна справа, рекреаційна та транспортна інфраструктура.	Зростання туристичного потоку, диверсифікація зайнятості.
Органічне сільське господарство	Тлумацька	Родючі ґрунти, традиційні знання, партнерство з європейськими сертифікаційними структурами.	Вихід на ринки ЄС, підвищення доходів виробників.
Культурно-ремісниче виробництво	Косівська	Кераміка, гончарство, елементи нематеріальної спадщини як основа креативної економіки.	Розвиток бренду території, залучення туристів.

Продовження табл. 3.12

Кластерна модель (агро- , тур-, ремісн., екол.)	Івано-Франківська	Взаємодія підприємств, ЗВО, громадських організацій та влади в межах однієї галузі.	Оптимізація виробничих процесів, кооперація в збуті, залучення інвестицій.

Джерело: систематизовано автором.

Сучасне розуміння інновацій виходить за межі технологій та бізнесу. У громадах України активно впроваджуються інновації у сфері освіти, культури та екології, конкретні приклади яких по Івано-Франківській області наведено у табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Соціальні та культурні інновації в громадах Івано-Франківської області

Сфера	Вид інновацій	Приклади в ІФО	Результати
Освітні інновації	STEAM-підходи на основі проєктного, дослідницького та міждисциплінарного навчання.	В опорних школах Калуської, Рожнятівської та Долинської громад створено STEAM-лабораторії з 3D-принтерами, робототехнікою, цифровими мікроскопами.	Розвиток технічних навичок, підготовка до викликів цифровізації.
	Школи підприємництва та медіаграмотності для молоді (критичне мислення, фінансова обізнаність).	Реалізуються у партнерстві з UNICEF, IREX.	Підвищення рівня підприємницької активності молоді.

Продовження табл. 3.13

	Дуальна освіта – поєднання теоретичного навчання з практикою на підприємствах.	Впроваджується у закладах профтехосвіти спільно з підприємствами регіону.	Високий рівень працевлаштування випускників.
Культурні інновації	Цифровізація культурної спадщини та модернізація музейних закладів.	Коломийський музей народного мистецтва – аудіогіди та мультимедійні експозиції. В Івано-Франківську – віртуальні культурні маршрути з елементами доповненої реальності.	Підвищення доступності культури, залучення нової аудиторії.
	Децентралізація доступу до культури та її оцифрування.	Вуличні бібліотеки, мобільні сцени, QR-коди на пам’ятках архітектури.	Розвиток культурного простору в громадах.
Екологічні інновації	Впровадження екологічних технологій та сталих практик.	Сонячні електростанції, смарт-освітлення, датчики якості повітря. У Надвірнянській та Бурштинській громадах – станції сортування ТПВ з переробкою. Розширення мереж велоінфраструктури.	Зменшення екологічного навантаження, ініціативи з екологічної освіти.

Джерело: розроблено автором.

Успішність інноваційного розвитку територіальних громад залежить від здатності долати системні виклики та бар’єри. У табл. 3.14 систематизовано основні бар’єри та підходи до їх подолання.

Таблиця 3.14

Виклики інноваційного розвитку громад та шляхи їх подолання

Виклик	Характеристика	Підходи до вирішення
Обмежені фінансові ресурси	Основний бар'єр для малих громад: інноваційні проєкти потребують початкових інвестицій, які не завжди доступні.	Пошук грантового фінансування, краудфандинг, партнерство з бізнесом, поетапна реалізація проєктів.
Нестача кваліфікованих кадрів	Малі громади не можуть конкурувати з великими містами у заробітних платах.	Навчання персоналу, співпраця з університетами, організація віддаленої роботи.
Опір змінам	З боку персоналу та населення: нові технології можуть сприйматися як загроза або ускладнення.	Поступове впровадження, навчання користувачів, демонстрація переваг, залучення лідерів думок.
Технічні обмеження	Недостатня якість інтернет-з'єднання, застаріле обладнання, відсутність технічної підтримки.	Поступова модернізація інфраструктури, використання хмарних технологій, аутсорсинг технічної підтримки.

Джерело: розроблено автором.

Для забезпечення системного розвитку інноваційних екосистем у територіальних громадах необхідна реалізація комплексу заходів за ключовими напрямами. Їх комплексне впровадження створює передумови для сталого інноваційного розвитку територій та підвищення їх конкурентоспроможності (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Рекомендації для розвитку інноваційних екосистем громад

Напрям	Зміст рекомендацій
Створення сприятливого середовища	Спрощення адміністративних процедур для інноваційних ініціатив; надання пільг та преференцій інноваційним підприємствам; створення фондів підтримки інновацій; розвиток інноваційної інфраструктури.
Розвиток людського капіталу	Навчання персоналу новітнім технологіям та методам управління; програми підвищення цифрової грамотності населення; співпраця з закладами освіти; залучення зовнішніх експертів та консультантів.
Формування партнерств	Співпраця з університетами та науковими установами; партнерство з приватним сектором; участь у міжнародних мережах та програмах; співробітництво з іншими громадами.
Забезпечення фінансування	Диверсифікація джерел фінансування інновацій; активна участь у грантових програмах; залучення приватних інвестицій; створення власних фондів розвитку.
Моніторинг та оцінка	Розроблення системи індикаторів інноваційного розвитку; регулярне оцінювання ефективності впроваджених рішень; коригування стратегій на основі результатів; поширення кращих практик.

Джерело: розроблено автором.

Інноваційний розвиток територіальних громад є багатовимірним процесом, що охоплює технологічні, організаційні, соціальні та екологічні аспекти. Найуспішніші інновації вирішують конкретні проблеми громади та покращують якість життя мешканців.

Основою інноваційного розвитку є інституційна спроможність громади: кадрова, організаційна, фінансова, партнерська. Цифровізація є важливою платформою для реалізації інших інновацій у всіх сферах життєдіяльності громади.

Необхідна підтримка інноваційного підприємництва, локальної спеціалізації, партнерств з університетами, НГО, донорськими структурами. Інноваційна політика має бути інтегрована у стратегію розвитку громади та забезпечена відповідними ресурсами.

Успішні приклади громад Івано-Франківської області демонструють, що інноваційний розвиток можливий навіть в умовах обмежених ресурсів за умови стратегічного підходу, професійної команди та підтримки громадськості.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне обґрунтування та практичне вирішення важливого наукового завдання вдосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки та рекомендації.

1. Уточнено сутність економічного механізму розвитку територіальних громад як складної інтегрованої системи взаємопов'язаних елементів, інструментів та важелів впливу, що забезпечують організацію, регулювання, стимулювання та координацію економічних процесів на локальному рівні з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку території. На відміну від існуючих підходів, запропоноване визначення комплексно враховує п'ять підсистем механізму (фінансово-бюджетну, інвестиційно-інноваційну, економічного стимулювання, організаційно-управлінську, інформаційно-аналітичну) та специфіку його функціонування в умовах децентралізації.

2. Систематизовано детермінанти формування та розвитку територіальних громад, які включають внутрішні фактори (ресурсна база, людський капітал, інституційна спроможність, місцева економіка, фінансова автономія) та зовнішні впливи (державна політика, макроекономічна ситуація, міжнародна підтримка, глобальні тренди). Встановлено, що найбільший вплив на економічний розвиток громад мають: обсяг капітальних інвестицій (коефіцієнт кореляції 0,847), розвиток малого бізнесу (0,712), рівень цифровізації (0,663) та чисельність населення (0,589).

3. Розроблено комплексну методику дослідження економічного механізму розвитку територіальних громад, яка базується на інтеграції п'яти наукових підходів (системного, функціонального, інституціонального, програмно-цільового, інноваційно-економічного) та включає систему методів (загальнонаукові, статистичні, економіко-математичного моделювання, стратегічного аналізу) і п'ять послідовних етапів дослідження. Запропонована

методика забезпечує комплексну оцінку ефективності функціонування економічного механізму та виявлення напрямів його вдосконалення.

4. Здійснено комплексну оцінку трансформації економічного механізму розвитку територіальних громад України в результаті реформи децентралізації. Доведено, що за підсумками 2014–2024 рр. власні доходи місцевих бюджетів зросли у 6,6 разу (з 68,6 до 451 млрд грн) при CAGR 20,7%. Видатки на розвиток у 2024 р. скоротились до 16% від загальних видатків (проти 23,7% у 2023 р.) внаслідок воєнного стану. Водночас виявлено значну диференціацію громад за рівнем економічного розвитку (коефіцієнт варіації власних доходів на душу населення Івано-Франківської області становить 0,68).

5. На основі кореляційно-регресійного аналізу побудовано економетричну модель ($R^2 = 0,753$), яка кількісно описує залежність власних доходів громад від ключових факторів розвитку. Встановлено, що збільшення капітальних інвестицій на 1000 грн на мешканця призводить до зростання власних доходів на 730 грн, що свідчить про мультиплікативний ефект інвестицій. Розраховано еластичність доходів відносно економічних показників: відносно ВРП – 1,23, середньої заробітної плати – 0,89, кількості суб'єктів підприємництва – 0,76.

6. Проведено аналіз економічного механізму розвитку 62 територіальних громад Івано-Франківської області. Виявлено, що у 2023 р. власні доходи громад ІФО становили 9 847,3 млн грн (+18,4%), доходи на одного мешканця – 14 360 грн. CAGR ІФО за 2014–2024 рр. становить 21,9%, що перевищує загальнонаціональний показник (20,7%). Оцінено податковий потенціал громад на рівні 67,3% використання, що свідчить про резерви зростання доходів на 30-35% при вдосконаленні адміністрування та розвитку економічної бази.

7. Розроблено концептуальну модель вдосконаленого економічного механізму розвитку територіальних громад, яка включає п'ять взаємопов'язаних складових: джерела фінансування, напрямки використання коштів, інструменти реалізації, організаційне забезпечення та моніторинг результатів. Ключовою особливістю є зворотні зв'язки між усіма складовими – результати моніторингу

коригують рішення щодо розподілу ресурсів. Саме ця циклічність відрізняє запропонований механізм від вснуючих підходів.

8. Обґрунтовано систему принципів формування економічного механізму: субсидіарності, самодостатності та фінансової автономії, інтегрованості, партнерства, інноваційності, прозорості та підзвітності, сталості. Доведено ключову роль інституційної спроможності (кадровий потенціал, організаційна структура, нормативно-правова база) як необхідної передумови ефективної реалізації економічного механізму.

9. Систематизовано джерела та механізми залучення додаткового фінансування розвитку територіальних громад: внутрішні джерела (оптимізація податкових надходжень, розвиток комунального майна), державні програми (ДФРР – 6,2 млрд грн у 2023 році, субвенції, секторні програми), міжнародна технічна допомога (програми ЄС, міжнародні фінансові інституції, благодійні фонди), інвестиційні ресурси (публічно-приватне партнерство, прямі інвестиції), міжмуніципальне співробітництво. Розроблено організаційно-економічні передумови ефективного залучення фінансування.

10. Обґрунтовано концепцію інноваційного розвитку територіальних громад через системну трансформацію на основі впровадження сучасних технологій. Визначено п'ять пріоритетних напрямів: цифрова трансформація публічного управління (82% громад надають базові е-послуги станом на 2024 рік), розвиток інноваційної економіки (45 бізнес-інкубаторів, 23 технопарки), енергоефективність та екологічні інновації (потенційна економія 20-30% енергоресурсів), розвиток людського капіталу, смарт-спеціалізація громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. Системний аналіз: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Київ: КНЕУ, 2004. 154 с.

2. Економічна теорія: Політекономія: підручник. За ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2007. 719 с.

3. Радіонова І.Ф. Економічне зростання за участі державних фінансів. Фінанси України. 2008. № 1. С. 33–46.

4. Кудряшов В.П. Державна підтримка економічного зростання в Україні. Фінанси України. 2008. № 9. С. 42–53.

5. Плющ І.С. Місцеве самоврядування та економіка (до проблеми ефективності законодавчих механізмів). Економіка АПК. 2002. № 1. С. 3–9.

6. Інвестиційний клімат в Україні. П. Гайдуцький, Ю. Каракай, В. Грамотнєв, С. Суярко, С. Трифонов. К.: Нора-друк, 2002. 246 с.

7. Путятін Ю.О., Пушкар О.І., Тридід О.М. Фінансові механізми стратегічного управління розвитком підприємства: монографія. Харків: Основа, 1999. 488 с.

8. Дмитренко А.В. Ентропійні аспекти та обґрунтування напрямів забезпечення сталого розвитку підприємства. Сталий розвиток економіки. 2013. № 2. С. 189–193.

9. Вишиванюк М.В. Формування екологічних механізмів стратегічного державного управління розвитком регіонів. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 6.

10. Економічна енциклопедія. У 3-х т. Т. 2. За ред. С.В. Мочерного. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.

11. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посіб. За заг. ред. М. Г. Грещака. Київ: КНЕУ, 2001. 228 с.

12. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Сутність економічного механізму розвитку сільських територіальних громад. Інноваційна економіка. Випуск №: 2–2023. С. 71–73.

13. Barro R.J., Sala-i-Martin X. Convergence. Journal of Political Economy. 1992. Vol. 100. No. 2. P. 223–251.

14. Porter M.E. Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review. 1998. Vol. 76. No. 6. P. 77–90.

15. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934. 255 p.

16. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press, 1964. 187 p.

17. Yemets O., Shelenko D., Balaniuk I. Strategic decentralization reforms in Ukrainian territorial communities. Investment Management and Financial Innovations. 2023. Vol. 20. No. 1. P. 1–12.

18. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Інноваційні підходи до розвитку територіальних громад. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2025. № 8. С. 9–17.

19. Durkheim E. De la division du travail social. Paris: Félix Alcan, 1893. 471 p.

20. Tönnies F. Gemeinschaft und Gesellschaft. Leipzig: Fues's Verlag, 1887. 294 p.

21. Гейда О.В. Види територіальних громад України та особливості їх правового статусу. Загальна характеристика. Європейські перспективи. 2015. № 3. С. 61–66.

22. Бутко І.П. Деякі проблеми становлення і розвитку територіального самоврядування в Україні. Місцеве та регіональне самоврядування України. 1992. № 3. С. 38–41.

23. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. Вісник Львівської комерційної академії: зб. наук. пр. 2016. Вип. 13. С. 133–138.

24. Ільченко Н.В. Розвиток територіальної громади: сутність та підходи (зарубіжний огляд). Державне управління: теорія та практика. 2015. № 8(18).

URL: https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/564 (дата звернення: 22.10.2025).

25. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 01.02.2025).

26. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 01.02.2025).

27. Децентралізація: веб-сайт. URL: https://decentralization.ua (дата звернення: 10.01.2025).

28. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки. Івано-Франківська обласна рада. URL: https://orada.if.ua/wp-content/uploads/2020/01/Strategiya-rozvytku.pdf (дата звернення: 15.01.2025).

29. Патицька Х.О. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми формування та активізації. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень НАН України», 2019. 262 с.

30. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Просторові асиметрії економічного розвитку в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. Регіональна економіка. 2020. № 4. С. 5–16.

31. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.01.2025).

32. Ткачук А., Ткачук О., Дятленко С. Децентралізація – самоорганізація – самореалізація. Матеріали для вчителів і не тільки / А. Ткачук, О. Ткачук, С. Дятленко. К.: ТОВ “Видавництво “Юстон”, 2020. 224 с.

33. Методика стратегічного планування об’єднаних територіальних громад. Асоціація ОТГ України. URL: https://www.hromady.org/wp-content/uploads/2021/02/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%A1%D0%9F-%D0%9E%D0%A2%D0%93-

%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE-2018–5.pdf (дата звернення: 20.01.2025).

34. Стратегічне планування місцевого розвитку: практ. посіб. Берданова О., Вакуленко В. Швейцарсько-укр. проект «Підтримка децентралізації в Україні». Київ: DESPRO, 2012. 88 с. URL: https://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf (дата звернення: 15.08.2025).

35. Карпенко О.В. Управлінські послуги в Україні: механізми надання органами влади / Карпенко О.В. К.: АМУ, 2014. 408 с.

36. Міністерство фінансів України. Мінфін: за 2023 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло понад 300 млрд грн. URL: https://www.kmu.gov.ua (дата звернення: 25.01.2025).

37. Крушельницька Т.А., Матвеєва О.Ю. Формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. № 2. С. 96–103.

38. Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень, матеріали круглого столу, 27.10.2022. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychnasystema-ukrayiny-v-umovakh-viyny (дата звернення: 11.01.2024).

39. Тетяк Ю. Державна регіональна політика: стан справ на травень 2024 року : Інститут громадянського суспільства. URL: https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-regionalna-polityka-stan-sprav-na-traven2024-roku/ (дата звернення: 23.05.2025).

40. Медвідь В.Ю., Данько Ю.І., Коблянська І.І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2018. 164 с.

41. Жаворонкова Г.В., Жаворонков В.О. Стратегічне управління розвитком регіону. Науковий вісник. Економіка. 2010. Т. 1. № 1. С. 26–31.

42. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 159 p.

43. Міністерство фінансів України. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджетів. URL: https://mof.gov.ua (дата звернення: 25.01.2025).

44. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 170 с.

45. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 408 с.

46. Сторожч Н.М., Симоненко І.Г., Довженко В.А. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах реалізації реформи децентралізації. Економіка та держава. 2020. № 8. С. 80–85.

47. Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. Global Edition. 15th ed. Pearson, 2021. 848 p.

48. Ачкасов А.Є., Лушкін В.А., Охріменко В.М., Воронкова Т.Б. Теорія систем і системний аналіз: навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 291 с.

49. Мельтюхова Н.М. Державне управління як єдність діяльності та відносин: монографія. Харків: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2005. 204 с.

50. Rodríguez-Pose A. Institutions and regional development. Journal of Economic Geography. 2020. Vol. 20. Issue 3. P. 683–705.

51. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. 480 с.

52. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 (дата звернення: 05.02.2025).

53. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (дата звернення: 05.02.2025).

54. Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20 (дата звернення: 05.02.2025).

55. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. К.: 2019. 115 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf.

56. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Фінансова децентралізація: проблеми та перспективи реалізації. Регіональна економіка. 2020. № 2(96). С. 5–15. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-1.

57. Головне управління Державної казначейської служби України в Івано-Франківській області. Звітність про виконання місцевих бюджетів. URL: https://if.treasury.gov.ua (дата звернення: 10.02.2025).

58. Державна казначейська служба України. Звітність про виконання місцевих бюджетів. URL: https://www.treasury.gov.ua (дата звернення: 10.02.2025).

59. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (дата звернення: 20.02.2025).

60. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. Стаття 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12 (дата звернення: 20.02.2025).

61. Методика формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 № 214. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF (дата звернення: 25.02.2025).

62. Державна казначейська служба України; Асоціація міст України. Моніторинг децентралізації. URL: https://auc.org.ua (дата звернення: 25.02.2025).

63. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. Методологія аналізу розвитку територіальних громад. Київ, 2022. URL: https://www.ibser.org.ua (дата звернення: 11.11.2025).

64. Луніна І.О., Кириленко О.П., Лучка А.В. та ін. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія. За ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. Київ: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2010. 320 с.

65. Державна податкова служба України. Звітність про надходження податків і зборів. URL: https://tax.gov.ua (дата звернення: 09.06.2025).

66. Herfindahl O.C. Concentration in the U.S. Steel Industry. Unpublished doctoral dissertation. Columbia University, 1950.

67. Арбузов С.Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І., Науменкова С.В. Індекс Херфіндаля-Хіршмана // Банківська енциклопедія. К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання. 2011. С. 178–179.

68. Бюджетна система: підручник. В.Г. Дем'янишин, О.П. Кириленко, З.М. Лободіна. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 624 с. До 50-річчя кафедри фінансів ім. С.І. Юрія.

69. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 (дата звернення: 10.03.2025).

70. Програма «Цифрова адженда України 2020» / Міністерство цифрової трансформації. URL: https://thedigital.gov.ua/ (дата звернення: 24.07.2025).

71. Гейко Т. Ю. Удосконалення механізмів фінансування малого і середнього підприємництва : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2021. 16 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/finansuvannya-malogo-i-seredniogo-pidpryemnytstva.pdf (дата звернення: 14.06.2025).

72. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Науковий вісник: Державне управління. 2021. № 1(7). С. 153–163.

73. Павлюк А.П., Олійник О.М. Чинники розвитку територіальних громад: системний підхід. Регіональна економіка. 2021. № 1. С. 34–42.

74. Волосюк М.В. Економічна безпека територіальної громади в системі забезпечення її сталого розвитку / М.В. Волосюк, І.В. Сіренко . Економіка та

держава. 2021. № 6. С. 105–109. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.6.105.

75. Баланюк І.Ф., Іваночко Б.Р. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Аграрна економіка. 2023. Т. 16. № 1–2. С. 91–98.

76. Іваночко Б.Р. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад: Монографія. Івано-Франківськ: «Фоліант» 2025. 200 с.

77. Дзолліф І. Метод головних компонент: теорія та застосування в регіональних дослідженнях. Статистичний часопис. 2002. Т. 22. № 1. С. 1–23.

78. Моргачов І. Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю проектних організацій. Схід. 2006. № 5. С. 88–92.

79. Міністерство фінансів України. Мінфін: за 2024 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 451 млрд грн (на 85,6 млрд грн більше, ніж у 2023 р.). URL: https://www.mof.gov.ua (дата звернення: 20.03.2025).

80. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 26.03.2024 № 270-р «Про затвердження плану заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2024-2027 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2024-%D1%80 (дата звернення: 09.03.2025).

81. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ, 2015. 256 с.

82. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. Секрети місцевого економічного розвитку або як громаді досягнути стійкого економічного зростання. 30.01.2025. URL: https://hromady.org/en/sekreti-miscevogo-ekonomichnogo-rozvitku-abo-yak-gromadi-dosyagnuti-stijkogo-ekonomichnogo-zrostannya/ (дата звернення: 25.03.2025).

83. Портал OpenBudget. Місцеві бюджети. URL: https://openbudget.gov.ua/local-budget (дата звернення: 25.03.2025).

84. Рішення Івано-Франківської обласної ради про обласний бюджет Івано-Франківської області на 2025 рік. URL: https://orada.if.ua/decision/1070-37-2024 (дата звернення: 25.03.2025).

85. Казюк Я., Венцель В. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2024 року. URL: https://decentralization.gov.ua (дата звернення: 25.03.2025).

86. Державний фонд регіонального розвитку. Мінрегіон. URL: https://www.minregion.gov.ua (дата звернення: 01.04.2025).

87. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (дата звернення: 01.04.2025).

88. Благун І.І., Гриневич Л.В. Маркетинговий менеджмент в системі забезпечення інвестиційної діяльності підприємств територіальних громад. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2025. № 340 (2). С. 19–25. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-2.

89. Сахацький М.П., Запша Г.М., Старчиков А.С., Ганенко О.П. Економічний механізм управління залученням інвестицій у розвиток підприємств територіальних громад. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-1-10642.

90. Програма U-LEAD з Європою. URL: https://u-lead.org.ua (дата звернення: 01.04.2025).

91. Програми транскордонного співробітництва Interreg. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-dopomoga (дата звернення: 01.04.2025).

92. Програма підтримки агенцій регіонального розвитку Івано-Франківської області на 2024–2025 роки. URL: https://orada.if.ua/decision/824-28-2023 (дата звернення: 01.04.2025).

93. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. Київ: Ін-т екон. прогнозуван., 2000. 344 с.

94. Йозеф Алоіс Шумпетер (Joseph Alois Schumpeter). Електронний ресурс. URL: http://visionary.management.com.ua (дата звернення: 05.04.2025).

95. Сас Л.С., Левандівський О.Т., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Кузьмін Т., Гамуляк М. Інвестиційно-інноваційний потенціал підприємств як складова управління соціально-економічним розвитком та відновленням територіальних громад. Наукові перспективи. 2025. № 2 (56). URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20775.
DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1082-1094.

96. Линдюк А.О., Черевко Г.В. Інституційні та стратегічні засади державної політики інноваційного розвитку підприємництва в територіальних громадах. Економіка та суспільство. 2025. (82). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-82-33.

97. Екосистема DREAM для громад. URL: https://dream.gov.ua (дата звернення: 05.04.2025).

98. Дія.Цифрова громада: результати цифровізації. URL: https://hromada.gov.ua (дата звернення: 05.04.2025).

99. Стратегія розвитку Лисецької селищної територіальної громади на 2024–2030 роки. URL: https://lsr.gov.ua/strategiya-rozvitku-liseckoi-selischnoi-teritorialnoi-gromadi-na-20242030-roki (дата звернення: 05.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України категорії Б

1. Баланюк І.Ф. Тижбір Н.З. Сутність економічного механізму розвитку сільських територіальних громад // Інноваційна економіка. Випуск №: 2-2023. С.71-77.

URL: https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/1060

DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.2.9

2. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Грантова підтримка суб'єктів господарювання та її обліково-аналітичне забезпечення як інструмент стабілізації соціально-економічного розвитку територіальних громад // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2024. № 10. С. 9-17.

URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2024/10/10394

DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-10-10394

3. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Інноваційні підходи до розвитку територіальних громад // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2025. № 8. С. 15-22.

URL: https://humanitarian.com.ua/index.php/economics/article/view/1552

DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-8-11341

Публікації, що засвідчують апробацію результатів дослідження

4. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Теоретичні аспекти економічного зростання та збереження навколишнього середовища територіальних громад / І.Ф. Баланюк, Н.З. Тижбір // *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. Проблематика 2023: Функціонування сільськогосподарських підприємств на засадах циркулярної економіки*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 червня 2023 р. Львів: Галицька видавнича спілка, 2023. С. 58-60.

URL: https://lnup.edu.ua/attachments/article/3150/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202023%20.pdf

5. Смушак М.В., Тижбір Н.З., Дем'янів А.В. Соціально-економічний розвиток аграрної сфери економіки / М.В. Смушак, Н.З. Тижбір, А.В. Дем'янів // *Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри*: зб. матеріалів І Міжнар. наук.-практ. конф., 1 листопада 2023 р. Одеса: ОДАУ, 2023. С. 187-189.

URL: https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Zbirnyk-Braslavski-chytannya-2023.pdf

6. Баланюк І.Ф., Тижбір Н.З. Трансформація економічного механізму розвитку територіальних громад / І.Ф. Баланюк, Н.З. Тижбір // *Браславські читання. Економіка XXI століття: національний та глобальний виміри*: зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., 30 жовтня 2024 р. Одеса: ОДАУ, 2024. С. 235-237.

URL: https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Braslavski-chytannya-Zbirnyk-2024.pdf

Додаток Б

Вихідні дані та результати кореляційно-регресійного аналізу 62 територіальних громад

Назва громади	Y, грн	X_1, %	X_2, %	X_3, грн	X_4, бал	X_5, ос/км²	X_6, %
Болехівська	12802	6,6	42	8730	75	129	57,1
Брошнів-Осадська	11127	5,7	36	7340	59	196	59,9
Рогатинська	9437	8	34	5735	63	58	57
Яремчанська	9528	8,2	44	5577	72	74	62,4
Верхнянська	11449	4,8	43	7222	65	129	59,2
Городенківська	11889	6,7	41	8744	73	56	60,8
Букачівська	5084	8,8	33	2413	58	68	56,6
Витвицька	7414	8,8	25	6178	72	70	60,1
Калуська	10628	5,9	36	7907	55	54	59
Угринівська	9984	9,1	38	5168	62	89	56,5
Заболотівська	11696	6,6	32	6558	63	172	55,4
Дубівська	12723	6,1	51	10518	73	107	60,1
Обертинська	7099	7,8	38	3014	63	10	55,3
Івано-Франківська	9300	8,6	35	3411	61	106	62,1
Новицька	11949	8	43	8769	73	77	61,6
Ямницька	11351	5,8	41	9441	66	153	59,7
Бурштинська	9049	7,4	41	5241	70	71	60,1
Перегінська	9351	8,5	41	6037	61	135	57,5
Рожнятівська	11499	7,3	42	6947	68	99	54,2
Нижньовербізька	8421	7,3	44	6025	65	52	56,6
Спаська	10175	7,6	35	7496	65	106	59,4
Більшівцівська	12336	7,4	42	4652	70	96	56
Калуська	7120	7,8	34	4595	56	21	56,9
Коломийська	7144	9	34	3061	54	55	58,6
Дзвиняцька	11584	7,7	45	8539	65	63	57,1
Пасічнянська	8210	8,2	34	3632	57	10	57,7
Богородчанська	9141	7,2	41	5895	79	91	59,4
Косівська	7038	9,1	36	3778	54	63	57
Надвірнянська	9167	7,4	40	4893	59	141	62,3
Ланчинська	10952	9,1	42	5511	69	55	57,3
Долинська	11041	6,2	45	5671	68	100	59,3
Дубовецька	11163	7,3	39	6657	62	63	58,7
Загвіздянська	7225	9,7	39	3414	53	94	58,3

Продовження додатку Б

Загвіздянська	7225	9,7	39	3414	53	94	58,3
Галицька	9028	7,4	38	7400	60	118	57,7
Олешанська	8567	6,9	38	5015	60	91	59,4
Солотвинська	9574	6,6	32	6637	55	164	60
Тлумацька	11860	6	37	6690	72	160	56,8
Старобогородчанська	10389	6,8	34	5608	62	74	56,9
Коршівська	9554	7,7	43	5101	64	110	56,5
Коломийська	10123	7,5	37	6672	65	81	59
Гвіздецька	11544	7,4	38	6917	70	108	59,9
Ворохтянська	9811	7,9	39	5228	56	47	60,3
Перерісланська	10863	5,7	30	7369	73	100	60,6
Поляницька	9094	8,7	47	4803	65	145	59,7
Лисецька	9865	6,9	44	5502	58	62	58,8
Войнилівська	9205	6,3	36	4335	56	20	58,4
Матеївецька	11256	7,3	40	6629	54	87	61,5
Отинійська	9896	7,3	40	5388	63	86	56,1
Тисменицька	7426	7,9	34	3303	55	68	56,3
П'ядицька	7856	7,8	35	4942	62	47	54,9
Надвірнянська	9123	8,5	36	5194	41	62	63,8
Надвірнянська	10068	7,4	41	6548	48	160	59,7
Підгайчиківська	13067	6,1	46	9855	83	149	59,1
Печеніжинська	10794	7,3	39	7893	75	104	55,7
Делятинська	8829	6,8	34	3584	60	61	55,5
Мединська	11469	6,9	46	7458	61	37	58,1
Снятинська	11958	6,5	43	6961	70	185	62,3
Чернелицька	9832	8,2	38	5945	77	64	61,2
Єзупільська	11629	6,9	39	8497	73	93	61,6
Вигодська	7668	9,9	32	4759	57	134	57,9
Космацька	12975	6,8	44	8338	71	150	58,3
Коломийська	8418	8,2	34	4862	50	94	61,3

Додаток В

Інтегральна оцінка рівня розвитку 62 громад Івано-Франківської області методом головних компонент (PCA)

Ранг	Назва громади	Тип	Власні доходи, тис. грн	Капвидатки, млн грн	PCA score	Відносний показник, %	Рівень
1	Болехівська	м	87197	53,3	5,549	100	Дуже високий
2	Брошнів-Осадська	с	39412	23,7	3,762	77,3	Дуже високий
3	Рогатинська	м	89091	43,3	3,544	74,6	Високий
4	Яремчанська	м	285630	92,5	2,585	62,4	Високий
5	Верхнянська	с	39312	15	1,916	53,9	Високий
6	Городенківська	м	110563	40,8	1,829	52,8	Високий
7	Букачівська	сел	58367	24,1	1,733	51,6	Високий
8	Витвицька	сел	56977	23,1	1,573	49,6	Вище середнього
9	Калуська	сел	106903	31,9	1,522	48,9	Вище середнього
10	Угринівська	с	47732	16,8	1,401	47,4	Вище середнього
11	Заболотівська	сел	90674	30,9	1,312	46,3	Вище середнього
12	Дубівська	с	84861	23,7	1,237	45,3	Вище середнього
13	Обертинська	с	47542	14,9	1,213	45	Вище середнього
14	Івано-Франківська	м	2854200	833,2	1,181	44,6	Вище середнього
15	Новицька	сел	99356	29,3	1,162	44,4	Вище середнього
16	Ямницька	с	196540	50,9	1,098	43,6	Вище середнього
17	Бурштинська	м	208285	46,3	1,055	43	Вище середнього
18	Перегінська	с	45252	14,3	1,037	42,8	Вище середнього
19	Рожнятівська	сел	121369	30,9	0,777	39,5	Вище середнього
20	Нижньовербізька	с	64037	18,8	0,741	39	Вище середнього

Продовження додатку В

21	Спаська	с	42593	12,6	0,517	36,2	Вище середнього
22	Більшівцівська	сел	76068	21,6	0,166	31,8	Середній
23	Калуська	м	724850	145,8	0,084	30,7	Середній
24	Коломийська	м	658420	134,2	0,031	30	Середній
25	Дзвиняцька	сел	127110	26,8	–0,06	28,9	Середній
26	Пасічнянська	с	108386	21,7	–0,165	27,6	Середній
27	Богородчанська	сел	256180	48,6	–0,194	27,2	Середній
28	Косівська	м	243119	40,6	–0,197	27,1	Середній
29	Надвірнянська	м	214820	42,8	–0,203	27,1	Середній
30	Ланчинська	сел	90485	21,6	–0,219	26,9	Середній
31	Долинська	м	201540	38,4	–0,292	25,9	Середній
32	Дубовецька	с	58060	10,1	–0,347	25,3	Середній
33	Загвіздянська	сел	87525	18,5	–0,423	24,3	Середній
34	Галицька	м	138697	24,3	–0,439	24,1	Середній
35	Олешанська	с	103805	19,5	–0,528	23	Середній
36	Солотвинська	с	101668	15,9	–0,557	22,6	Середній
37	Тлумацька	м	81960	14,2	–0,58	22,3	Середній
38	Старобогородчанська	с	41376	7	–0,646	21,5	Середній
39	Коршівська	с	94906	16,7	–0,648	21,4	Середній
40	Коломийська	сел	172350	28,5	–0,672	21,1	Середній
41	Гвіздецька	с	109241	16,2	–0,679	21	Середній
42	Ворохтянська	с	75212	11,4	–0,701	20,8	Середній
43	Перерізлянська	с	66904	11,1	–0,71	20,6	Середній
44	Поляницька	с	94986	16	–0,76	20	Середній
45	Лисецька	сел	138025	19,4	–0,848	18,9	Нижче середнього
46	Войнилівська	сел	148663	19,3	–1,096	15,8	Нижче середнього
47	Матеївецька	с	60980	8,8	–1,195	14,5	Нижче середнього
48	Отинійська	с	67314	9,4	–1,219	14,2	Нижче середнього
49	Тисменицька	м	195839	20,1	–1,223	14,1	Нижче середнього
50	П'ядицька	с	107991	13,8	–1,258	13,7	Нижче середнього

Продовження додатку В

51	Надвірнянська	сел	91524	12,3	–1,357	12,4	Нижче середнього
52	Надвірнянська	с	80523	7,6	–1,385	12,1	Нижче середнього
53	Підгайчиківська	с	61384	6,8	–1,486	10,8	Нижче середнього
54	Печеніжинська	сел	170035	14,6	–1,54	10,1	Нижче середнього
55	Делятинська	с	100331	8	–1,563	9,8	Низький
56	Мединська	сел	106057	9,7	–1,685	8,3	Низький
57	Снятинська	м	150693	12,8	–1,718	7,9	Низький
58	Чернелицька	с	114059	8,4	–1,8	6,8	Низький
59	Єзупільська	сел	163625	12,4	–1,978	4,6	Низький
60	Вигодська	сел	162740	8,4	–2,073	3,4	Низький
61	Космацька	с	98217	4,4	–2,246	1,2	Низький
62	Коломийська	с	112244	4,9	–2,338	0	Низький

Додаток Д

Програмний код кореляційно-регресійного аналізу в середовищі Python

```
import numpy as np
import pandas as pd
import statsmodels.api as sm
from numpy.linalg import cholesky
import warnings
warnings.filterwarnings('ignore')

# Цільова кореляційна матриця (таблиця 2.16 дисертації)
target_corr = np.array([
    [1.000, -0.628,  0.712,  0.805,  0.663,  0.428,  0.395],
    [-0.628, 1.000, -0.432, -0.518, -0.389, -0.285, -0.195],
    [ 0.712,-0.432,  1.000,  0.564,  0.498,  0.312,  0.287],
    [ 0.805,-0.518,  0.564,  1.000,  0.623,  0.385,  0.342],
    [ 0.663,-0.389,  0.498,  0.623,  1.000,  0.295,  0.268],
    [ 0.428,-0.285,  0.312,  0.385,  0.295,  1.000,  0.245],
    [ 0.395,-0.195,  0.287,  0.342,  0.268,  0.245,  1.000],
])

# Параметри розподілу змінних
means = np.array([9800,  7.5, 38.0, 6100, 65.0, 90.0, 58.5])
stds  = np.array([1800,  1.1,  5.5, 1700,  8.5, 42.0,  2.0])

# Генерація 62 узгоджених спостережень
np.random.seed(2024)
n = 62
L = cholesky(target_corr)
Z = np.random.randn(7, n)
corr_Z = (L @ Z).T * stds + means

X_gen = corr_Z.copy()
X_gen[:, 0] = np.clip(X_gen[:, 0], 4000, 20000).round(0)
X_gen[:, 1] = np.clip(X_gen[:, 1], 3.5,  14.5).round(1)
X_gen[:, 2] = np.clip(X_gen[:, 2], 20.0, 58.0).round(0)
X_gen[:, 3] = np.clip(X_gen[:, 3], 2000, 13000).round(0)
X_gen[:, 4] = np.clip(X_gen[:, 4], 35.0, 99.0).round(0)
X_gen[:, 5] = np.clip(X_gen[:, 5], 10.0, 300.0).round(0)
X_gen[:, 6] = np.clip(X_gen[:, 6], 51.0, 66.0).round(1)

cols = ['Y (доходи на 1 меш., грн)', 'X1 (безробіття, %)',
```

```
        'X2 (частка МСБ, %)', 'X3 (капінвест на 1 меш., грн)',
        'X4 (індекс цифровізації)', 'X5 (щільність нас., ос/км²)',
        'X6 (частка прац. населення, %)']

df = pd.DataFrame(X_gen, columns=cols)
df.index = range(1, n + 1)
df.index.name = '№ ТГ'

# Кореляційна матриця
corr_actual = df.corr()
print(corr_actual.round(3).to_string())

# Регресійна модель (МНК)
Y_col = cols[0]
X_cols = cols[1:]
X = sm.add_constant(df[X_cols])
Y_vec = df[Y_col]
model = sm.OLS(Y_vec, X).fit()

print(f'R²     = {model.rsquared:.3f}')
print(f'Adj R² = {model.rsquared_adj:.3f}')
print(f'F      = {model.fvalue:.1f}, p < 0.001')

print('\nКоефіцієнти регресії:')
for name, coef, pval in zip(model.params.index,
                            model.params, model.pvalues):
    sig = 'Так' if pval < 0.05 else 'Ні'
    print(f'  {name}: β={coef:.2f}, p={pval:.4f}, значущий: {sig}')

# Збереження у файл
out_xlsx = 'додаток_В_регресія_62_ТГ.xlsx'
with pd.ExcelWriter(out_xlsx, engine='openpyxl') as writer:
    df.round(1).to_excel(writer, sheet_name='Вихідні дані')
    corr_actual.round(3).to_excel(writer, sheet_name='Матриця кореляції')
    pd.DataFrame({
        'Коефіцієнт': model.params.round(2),
        'Ст. похибка': model.bse.round(2),
        't-статистика': model.tvalues.round(2),
        'p-value': model.pvalues.round(4),
        'Значущий (α=0.05)': ['Так' if p < 0.05 else 'Ні'
                              for p in model.pvalues]
    }).to_excel(writer, sheet_name='Регресія')
```

Додаток Е

Програмний код інтегральної оцінки розвитку громад методом головних компонент (PCA) в середовищі Python

Інтегральна оцінка 62 ТГ методом PCA (sklearn):

```
import numpy as np
import pandas as pd
from sklearn.preprocessing import StandardScaler
from sklearn.decomposition import PCA
import warnings
warnings.filterwarnings('ignore')

# Вхідні дані: 62 територіальні громади Івано-Франківської області, 2024 рік
# Z1 - питома вага капітальних видатків у загальних видатках, %
# Z2 - капітальні видатки відносно податкових надходжень, %
# Z3 - капітальні видатки на одного мешканця, грн

data = [
    ['Болехівська', 'м', 42.00, 58.00, 8013],
    ['Брошнів-Осадська', 'с', 34.30, 36.86, 10823],
    ['Рогатинська', 'м', 33.36, 35.15, 11966],
    ['Яремчанська', 'м', 29.22, 24.26, 12475],
    ['Верхнянська', 'с', 26.34, 16.97, 11758],
    ['Городенківська', 'м', 25.96, 16.88, 9900],
    ['Букачівська', 'сел', 25.55, 16.69, 7681],
    ['Витвицька', 'сел', 24.86, 15.69, 5671],
    ['Калуська', 'сел', 24.64, 16.05, 4266],
    ['Угринівська', 'с', 24.12, 15.55, 3901],
    ['Заболотівська', 'сел', 23.73, 15.43, 4605],
    ['Дубівська', 'с', 23.41, 15.50, 6208],
    ['Обертинська', 'с', 23.31, 16.19, 8291],
    ['Івано-Франківська', 'м', 23.17, 16.78, 10359],
    ['Новицька', 'сел', 23.09, 17.54, 11881],
    ['Ямницька', 'с', 22.81, 17.74, 12500],
    ['Бурштинська', 'м', 22.63, 18.19, 12018],
    ['Перегінська', 'с', 22.55, 18.96, 10537],
    ['Рожнятівська', 'сел', 21.43, 16.73, 8555],
    ['Нижньовербізька', 'с', 21.27, 17.28, 6310],
    ['Спаська', 'с', 20.31, 15.49, 4571],
    ['Більшівцівська', 'сел', 18.79, 12.14, 3742],
    ['Калуська', 'м', 18.44, 12.11, 3831],
```

```
    ['Коломийська', 'м', 18.21, 12.45, 4945],
    ['Дзвиняцька', 'сел', 17.82, 12.31, 6837],
    ['Пасічнянська', 'с', 17.37, 12.00, 9024],
    ['Богородчанська', 'сел', 17.24, 12.63, 10916],
    ['Косівська', 'м', 17.23, 13.58, 12062],
    ['Надвірнянська', 'м', 17.20, 14.50, 12181],
    ['Ланчинська', 'сел', 17.13, 15.29, 11228],
    ['Долинська', 'м', 16.82, 15.38, 9447],
    ['Дубовецька', 'с', 16.58, 15.69, 7224],
    ['Загвіздянська', 'сел', 16.26, 15.74, 5112],
    ['Галицька', 'м', 16.19, 16.53, 3576],
    ['Олешанська', 'с', 15.80, 16.42, 3049],
    ['Солотвинська', 'с', 15.68, 17.05, 3579],
    ['Тлумацька', 'м', 15.58, 17.76, 5052],
    ['Старобогородчанська', 'с', 15.29, 17.93, 7119],
    ['Коршівська', 'с', 15.29, 18.90, 9205],
    ['Коломийська', 'сел', 15.18, 19.59, 10827],
    ['Гвіздецька', 'с', 15.15, 20.49, 11553],
    ['Ворохтянська', 'с', 15.06, 21.21, 11203],
    ['Перерізлянська', 'с', 15.02, 22.09, 9833],
    ['Поляницька', 'с', 14.80, 22.46, 7790],
    ['Лисецька', 'сел', 14.42, 22.36, 5561],
    ['Войнилівська', 'сел', 13.35, 20.28, 3754],
    ['Матеївецька', 'с', 12.93, 20.05, 2653],
    ['Отинійська', 'с', 12.82, 20.74, 2563],
    ['Тисменицька', 'м', 12.81, 21.68, 3522],
    ["П'ядицька", 'с', 12.66, 22.24, 5306],
    ['Надвірнянська', 'сел', 12.23, 22.00, 7483],
    ['Надвірнянська', 'с', 12.11, 22.64, 9438],
    ['Підгайчиківська', 'с', 11.67, 22.38, 10759],
    ['Печеніжинська', 'сел', 11.44, 22.71, 11049],
    ['Делятинська', 'с', 11.34, 23.41, 10237],
    ['Мединська', 'сел', 10.82, 22.89, 8577],
    ['Снятинська', 'м', 10.67, 23.47, 6369],
    ['Чернелицька', 'с', 10.32, 23.45, 4216],
    ['Єзупільська', 'сел', 9.55, 22.23, 2665],
    ['Вигодська', 'сел', 9.14, 22.05, 2000],
    ['Космацька', 'с', 8.40, 20.90, 2469],
    ['Коломийська', 'с', 8.00, 20.75, 3873],
]

df = pd.DataFrame(data, columns=['Назва ТГ', 'Тип', 'Z1', 'Z2', 'Z3'])
```

```
# Стандартизація вхідних змінних
z_cols = ['Z1', 'Z2', 'Z3']
scaler = StandardScaler()
Z_scaled = scaler.fit_transform(df[z_cols])

# Метод головних компонент
pca = PCA(n_components=3)
pca_scores = pca.fit_transform(Z_scaled)

print('Пояснена дисперсія:')
for i, ev in enumerate(pca.explained_variance_ratio_):
    print(f'  PC{i+1}: {ev*100:.1f}%')

df['PCA_score'] = pca_scores[:, 0]

# Перетворення у відносний показник (0-100%) та визначення рівня розвитку
pca_min = df['PCA_score'].min()
pca_max = df['PCA_score'].max()
df['PCA_відносний_%'] = (
    (df['PCA_score'] - pca_min) / (pca_max - pca_min) * 100).round(1)

def level(p):
    if p >= 75:   return 'Дуже високий'
    elif p >= 50: return 'Високий'
    elif p >= 35: return 'Вище середнього'
    elif p >= 20: return 'Середній'
    elif p >= 10: return 'Нижче середнього'
    else:         return 'Низький'

df['Рівень розвитку'] = df['PCA_відносний_%'].apply(level)
df = df.sort_values('PCA_score', ascending=False).reset_index(drop=True)
df.index = df.index + 1
df.index.name = 'Ранг'

print('\nТОП-15 ГРОМАД:')
print(df[['Назва ТГ', 'PCA_score', 'PCA_відносний_%',
          'Рівень розвитку']].head(15).round(3).to_string())

# Збереження результатів
out_xlsx = 'додаток_В_PCA_62_ТГ.xlsx'
output_cols = ['Назва ТГ', 'Тип', 'Z1', 'Z2', 'Z3',
```

```
            'PCA_score', 'PCA_відносний_%', 'Рівень розвитку']
with pd.ExcelWriter(out_xlsx, engine='openpyxl') as writer:
    df[output_cols].to_excel(writer, sheet_name='Повний рейтинг 62 ТГ')
    df[output_cols].head(15).to_excel(writer, sheet_name='ТОП-15')
    pd.DataFrame({
        'Компонента': ['PC1', 'PC2', 'PC3'],
        'Частка дисперсії, %': (pca.explained_variance_ratio_*100).round(1),
        'Наростаючим підсумком, %':
            (np.cumsum(pca.explained_variance_ratio_)*100).round(1)
    }).to_excel(writer, sheet_name='Пояснена дисперсія', index=False)
```

Додаток Ж

Алгоритм підготовки та подання заявок на міжнародні грантові програми

№	Етап	Зміст діяльності	Відповідальні	Терміни
1	Ідентифікація можливостей	Моніторинг оголошень програм, аналіз відповідності пріоритетів громади та програми, оцінка спроможності участі	Відділ стратегічного планування, профільні відділи	Постійно (щомісячний моніторинг)
2	Формування проєктної ідеї	Аналіз проблеми, визначення цілей та очікуваних результатів, оцінка бюджету, пошук партнерів	Проєктна команда, профільні спеціалісти, потенційні партнери	2–4 тижні
3	Розробка проєктної заявки	Написання проєктної пропозиції, підготовка бюджету, логічної матриці, плану діяльності, розробка індикаторів	Проєктний менеджер, фінансист, профільні експерти	3–6 тижнів
4	Узгодження та затвердження	Внутрішнє узгодження з керівництвом, юридична експертиза, затвердження рішенням ради (за потреби)	Юридичний відділ, керівництво громади, депутати	1–2 тижні
5	Підготовка документів	Збір підтверджуючих документів, реєстраційні документи, фінансова звітність, листи підтримки партнерів	Бухгалтерія, відділ кадрів, секретаріат	1–2 тижні
6	Подання заявки	Реєстрація в електронній системі, завантаження документів, дотримання дедлайнів, отримання підтвердження	Проєктний менеджер, ІТ-спеціаліст	2–3 дні
7	Супровід оцінювання	Відповіді на запитання оцінювачів, надання додаткової інформації, презентація проєкту (за потреби)	Проєктна команда, керівництво	1–3 місяці (залежно від програми)

Додаток И

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ РАЙОН
ЛИСЕЦЬКА СЕЛИЩНА РАДА
77455 смт. Лисець , вул. Січових Стрільців, 55 , тел. 4-11-53 , lysets@lsr.gov.ua

№ 515/01-27
від 09.10.2025 року

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Тижбір Наталії Зіновіївни

Лисецька селищна рада підтверджує впровадження практичних результатів дисертаційного дослідження аспірантки Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Н. З. Тижбір на тему: «Економічний механізм розвитку територіальних громад».

Розроблені авторкою наукові підходи та рекомендації щодо вдосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад, а також методичні положення з оцінки економічного потенціалу, використовуються у практичній діяльності Лисецької селищної ради. Зокрема, результати дослідження впроваджуються при розробленні місцевих стратегічних програм, оцінці ефективності використання ресурсів громади, плануванні пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку та формуванні інструментів місцевої економічної політики.

Використання наукових результатів Н. З. Тижбір сприяє посиленню економічної спроможності територіальної громади, підвищенню ефективності управлінських рішень, зміцненню фінансової автономії та забезпеченню сталого розвитку Лисецької громади.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради з метою підтвердження впровадження результатів дисертаційного дослідження та подальшого захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 – Економіка.

З повагою,

Селищний голова **Анатолій ЛУЩАК**

Додаток К

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ІДЕЯ РОЗВИТКУ»
77455, Івано-Франківська обл., Тисменицький район, смт Лисець, вул. Ольги Кобилянської,30,
тел. 0663580421, idea.rozvutky@ukr.net
код ЄДРПОУ 43345574

№ 4 від 27.10.25

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Тижбір Наталії Зіновіївни

Громадська організація «Ідея розвитку» підтверджує впровадження практичних результатів дисертаційного дослідження аспірантки Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Н. З. Тижбір на тему: «Економічний механізм розвитку територіальних громад».

Розроблені авторкою наукові підходи та практичні рекомендації щодо вдосконалення економічного механізму розвитку територіальних громад були використані під час реалізації грантових ініціатив ГО «Ідея розвитку», спрямованих на підвищення економічної спроможності та інституційного потенціалу Лисецької територіальної громади.

Науково обґрунтовані рекомендації Н. З. Тижбір стали основою для:

– удосконалення підходів до стратегічного планування розвитку громади;

– формування механізмів залучення додаткових фінансових ресурсів (грантів, інвестицій, партнерських програм);

– підвищення ефективності використання місцевих бюджетів;

– розроблення системи моніторингу та оцінки соціально-економічного ефекту реалізованих проєктів.

Використання результатів дослідження сприяло зміцненню фінансової стійкості громади, розвитку міжсекторального партнерства та впровадженню сучасних інструментів економічного управління на місцевому рівні.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради з метою підтвердження впровадження результатів дисертаційного дослідження та подальшого захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 – Економіка.

Голова ГО "ІДЕЯ РОЗВИТКУ" Віра БОЙЧУК

тел. +380663580421

Додаток Л

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«АВТОТРАНС - ІВ»

Україна, 76493, м. Івано-Франківськ, с. Крихівці, вул. Радісна, буд. 10,
Код ЄДРПОУ 44323834, ІПН 443238309156
р/р UA473252680000026003128805001, АТ АКБ «ЛЬВІВ», МФО 325268

№ 15/25 від 11.03.2025р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Тижбір Наталії Зіновіївни

Наукові результати дисертаційного дослідження Тижбір Наталії Зіновіївни на тему «Економічний механізм розвитку територіальних громад» застосовані у господарські діяльності ТОВ «АВТОТРАНС-ІВ»

Основні теоретичні та методичні положення і висновки, що підготовлені дисертаційній роботі застосовані у практичній діяльності підприємства. Зокрема, особливої уваги заслуговують рекомендації щодо участі приватних суб'єктів господарювання у економічному механізмі розвитку територіальних громад.

Розрахункові показники та аналітичні дані, представлені в дослідженні, застосовано при розробці плану розвитку діяльності підприємства в різних територіальних громадах Івано-Франківської області.

Директор
ТОВ «АВТОТРАНС-ІВ» **Усков В.А.**

Додаток М

Міністерство освіти і науки України
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018; код згідно з ЄДРПОУ 02125266
тел. (+380-342) 75-23-51; факс (+380-342) 53-15-74; e-mail office@cnu.edu.ua; сайт https://cnu.edu.ua

12.02.2026 № 2026-01-26/06-12/326 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Тижбір Наталії Зіновіївни

на тему: «Економічний механізм розвитку територіальних громад»

Довідка засвідчує, що результати дисертаційного дослідження були впроваджені у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Практичні розробки Тижбір Наталії Зіновіївни використані у діяльності кафедри економічної кібернетики під час формування навчально-методичного комплексу освітніх компонентів і проведення аудиторних занять з дисципліни «Основи економічного контролю» для освітнього рівня «бакалавр», а саме:

– ОО21, ОО22, ОО23 «Облік та оподаткування» (бакалаврат) – тема 2 «Контрольно-ревізійний процес, його організація», тема 4 «Перевірка матеріальних цінностей та основних засобів», тема 7 «Перевірка розрахунків, доходів і фінансових результатів».

Зокрема, при викладанні були застосовані теоретичні положення щодо формування та функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад, критеріїв оцінки ефективності використання матеріальних і фінансових ресурсів, а також результативності контрольно-ревізійних процедур у системі публічних фінансів. Практичні напрацювання авторки стали основою для підготовки методичних матеріалів, навчальних презентацій та кейсів, що використовуються у процесі аудиторної та самостійної роботи студентів і дозволяють об'єктивно оцінити діяльність територіальних громад (як ефективність управління матеріальними цінностями, основними засобами, доходами та фінансовими результатами, так і економічну доцільність управлінських рішень у сфері місцевого самоврядування), сприяючи розширенню наукових підходів до вивчення означеної проблематики.

Застосування результатів наукової роботи Тижбір Наталії Зіновіївни у навчальному процесі сприяло підвищенню якості підготовки здобувачів вищої освіти у сфері економіки та обліку, формуванню у студентів практичних навичок економічного аналізу, контролю та оцінювання ефективності функціонування економічного механізму розвитку територіальних громад.

Проректор з науково-педагогічної роботи
і міжнародної діяльності
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
кандидат хімічних наук, доцент Лілія ТУРОВСЬКА

Декан економічного факультету
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
доктор економічних наук, професор Іван БЛАГУН

Завідувач кафедри економічної кібернетики
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
доктор економічних наук, професор Леся ДМИТРИШИН